

SƏHƏND

SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKİ-2006

*Bu kitab "Səhənd. Sazımın sözü" (Bakı, Yazıçı, 1984)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

894.3611-dc21

AZE

Səhənd. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 280 səh.

Güney Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında diqqətəlayiq xidmətlər göstərmiş mübariz ruhlu şair Bulud Qaraçorlu Səhənd (1926–1979) şərəfli bir ömür yolu keçmişdir. Onun vətənpərvərlik ehtirası ilə aşılannmış əsərlərində milli azadlıq hərəkatı özünün parlaq əksini tapmışdır.

Şəhriyarla birlikdə Səhənd yaradıcılığı anadilli, inqilabi-romantik ruhlu Cənubi Azərbaycan poeziyasının 1950–1970-ci illərdəki çox böyük hadisəsi olmuşdur. Ustad Şəhriyar məşhur "Səhəndiyyə"sinə məhz ona həsr etmişdir. Azərbaycan türkcəsinin şeirdə, mətbuatda yayılmasında Səhəndin hərarətli şeirləri əvəzsiz rol oynamışdır. Şeir tariximizdə onun adı Azərbaycanın millilik, xalqilik və azadlıq poeziyasını yaradanlardan biri kimi həmişə yaşayacaqdır.

Təqdim olunan kitaba qüdrətli qələm ustasının milli istiqlal fikrini tərənnüm edən şeirləri ilə yanaşı, iri həcmli "Sazımın sözü" əsəri də daxil edilmişdir. 1965-ci ildə yazılmış bu əsərin qaynağında "Dədə Qorqud" dastanları dayanır.

ISBN10 9952-34-033-8

ISBN13 978-9952-34-033-4

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

*Şah dağım, çal papağım, el dayağım, şanlı Səhəndim,
Başı tufanlı Səhəndim.*

Məhəmməd Hüseyin Şəhriyar

Cənubi Azərbaycanın mübariz şairi Bulud Qaraçorlu Səhəndin seçilmiş əsərlərini “Sazımın sözü” başlığı ilə oxuculara təqdim edərkən unudulmaz sənətkarın keçdiyi şərəfli ömür və yaradıcılıq yoluna nəzər salmağı, bu həyatı bir daha səhifələməyi lazım bilir.

Müasir Cənubi Azərbaycan poeziyasının inkişafında diqqətə layiq xidmətləri olan Səhənd 1926-cı ilin yazında qədim elm və mədəniyyət mərkəzi Marağa şəhərində, yoxsul bir ailədə doğulmuşdur. İbtidai təhsilini anadan olduğu şəhərdə, orta təhsilini Təbrizdə alan Səhəndin gənclik illəri İranda Azərbaycan xalqının öz milli istiqlaliyyəti uğrunda apardığı çətin, mürəkkəb mübarizələr dövrünə – 1945-ci il Təbriz inqilabı dövrünə təsadüf edir. Səhənd həmin inqilabda Azərbaycan demokrat partiyası gənclər təşkilatının üzvü kimi fəaliyyət göstərmişdir. Təşkilat vəhşicəsinə darmadağın edildiyi zaman Səhənd də gənc inqilabçı yoldaşları ilə birlikdə həbsə alınır. 1947-ci ildə həbsxanadan azad edildikdə o heç də öz inqilabi fəaliyyətindən uzaqlaşmır. İnqilabi təşkilatlar İran hökuməti tərəfindən məhv edildiyi üçün qırxıncı illərin sonlarında mübariz qüvvələr gizli dərnəklər təşkil edirdilər. Səhənd də belə dərnəklərdən birində inqilabi fəaliyyətini davam etdirmişdir. Şair ədəbi yaradıcılığa da elə bu illərdə başlamış və “Xatirə” adlı ilk mənzum əsərini yazmışdır.

Cənubi Azərbaycanın milli-azadlıq hərəkatından, onun qurduğu milli hökumət və bu hökumətin faciəli aqibətindən bəhs edən “Xatirə” şerində “olan dolğunluq, barışmazlıq, xalqa və yurda sönməz məhəbbət, canlı təsvirlər Səhəndin qüdrətli bir söz ustası ola biləcəyini aydınca göstərirdi”¹.

İran xalqlarının 1949-cu ilin ortalarında başlanan inqilabi-demokratik hərəkatında² iştirakına görə Səhənd 1951-ci ilin yayında yenidən həbsə alınır və siyasi dustaqlarla bərabər Tehrana sürgün olunur. Tehran həbsxanasında şair “Xatirə”nin davamı olan “Araz” şerini yazmışdır. Şeir şairin öz vətəninə, xalqına azad millətlər cərgəsində görmək arzusunu ifadə edirdi. Səhənd hər iki şerini çap olunmaq üçün həbsxanadan kənara çıxarsa da, məqsədinə nail ola bilmir.

¹ Səhəndin ildönümü. “Varlıq” jurnalı, 1981, №1 (24), səh.25

² Ətraflı bax: С.Л. Агаев. Революционные движения и реформы в Иране. Кн. Революционный процесс на Востоке. Москва, 1982, səh.270-308

1953-cü ilin yayında demokratik qüvvələrin söyi nəticəsində Səhənd də bir çox siyasi dustaqlarla birlikdə həbsxanadan azad edilir. Tehrandə uzun müddət işsiz qaldıqdan sonra o, nəhayət, toxuculuq dəzgahları təmiri emalatxanalarından birində işə düzəlir. Gündüzlər fəhləlik edən Səhənd axşamlar mütaliə ilə məşğul olur. Şair Azərbaycan xalq yaradıcılığını, klassik ədəbiyyatını, sovet dövrü Azərbaycan ədəbiyyatını, o cümlədən Səməd Vurğunun, Süleyman Rüstəmin əsərlərini tükənməz maraqla, sevvə-sevvə oxuyur. O, bədii ədəbiyyatla yanaşı, çətinliklə əldə etdiyi inqilabi məzmunlu əsərlər ilə də gizlində tanış olur. Həmin əsərlərdən aldığı təəssüratı gənc şair belə ifadə edirdi:

Çox qısa,
Çox aydın idi sözlər.
Vaqədə bir kəlmə, təkcə bir: Əgər
Hər kəsin əməyi özünə veriləsə,
Kimsənin haqqını dartıb almasa kimsə,
Dünyada səhmansızlıq olmaz,
Fəlakətdən, rəzalətdən iz-əsər qalmaz.
Bunansa bircə yolu var demək:
Dünyada, yer üzündə
Haqsızlar çalışıb ac yatanlarla birləşsin görək!

“Səbir daşı”

Bu illərdən başlayaraq, Səhənd inqilabi fəaliyyətini çəkinmədən öz ədəbi fəaliyyətində davam və inkişaf etdirir. O, 1953-cü ilin axırlarında rotator üsulu ilə “Xatirə” və “Araz” şeirlərini çox kiçik bir tirajla çap etdirib yaymağa nail olur¹.

Əllinci illərin əvvəllərindən Təbriz və Tehrandə Azərbaycan dilinə, ədəbiyyatına olan gizli maraq, gizli həvəs, müvəqqəti də olsa, aşkara çıxmaq imkanı tapır. Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarın müasir Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının şah əsəri sayılan məşhur “Heydərbabaya salam” poemasının birinci hissəsini 1951-ci ildə Təbrizdə nəşr etdirməsi bütün Cənubi Azərbaycan şeri və bədii fikri üçün böyük bir hadisəyə çevrilmişdi. Azərbaycan dilinin şirin Təbriz ləhcəsində humanizm və vətənpərvərlik hissləri, duyğuları ilə doğma yurdunun, elinin, obasının gözəlliklərini, milli adət-ənənə və mərasimlərini, onun dünəni və bu gününü tərənnüm edən “Heydərbabaya salam” əsərini yazmaqla Şəhriyar öz həmkarları və məsləkdaşları üçün yeni yaradıcılıq yolu, yaradıcılıq məktəbi açmışdır. Azərbaycanın ədəbi qüvvələri şeir-sənət məclisləri təşkil edib, həmin məclislərdə toplanır, yazdıqları əsərləri oxuyub müzakirə edirdilər.

¹ “Varlıq” jurnalı, 1981, №1 (24), səh.25

Səhənd bu dövrdə məşhur Azərbaycan eposu “Kitabi-Dədə Qorqud”u nəzmə çəkməklə məşğul olur, əsərinin hazır hissələrini ardıcıl sürətdə iştirak etdiyi ədəbi məclislərdə oxuyurdu.

Soruşula bilər: Səhəndi görgin mübarizələr dövründə məhz “Dədə Qorqud” dastanlarına müraciət edib, onları nəzmə çəkməyə sövq edən hansı qüvvə, hansı məqsəd, hansı amal idi?

Əlbəttə, bu, təsadüfi deyildi. Məlumdur ki, qırxıncı illərdən bu tərəfə Cənubi Azərbaycanda şah üsul-idarəsi və həmçinin ingilis, Amerika imperia-lizminin müstəmləkəçilik siyasəti əleyhinə ayrı-ayrı vaxtlarda arabir milli azad-lıq hərəkatı özünü hiss etdirmişdir. Hər bir inqilabi-demokratik hərəkatdan sonra İran hökumətinin Cənubi Azərbaycana, onun milli məniyyətinə münasibəti daha da kəskinləşir və dözülməz bir hal alır. Azərbaycanlıların hər cür milli-azadlıq və demokratik hərəkatının qarşısını almaq, onlarda inkişaf etməkdə olan milli şüuru boğmaq üçün müxtəlif böhtanlara əl atılırdı. Məsələn burasın-dadır ki, İranın bir-birilə çəkişən, vuruşan bütün mürtəce qüvvələri Azərbaycan xalqına münasibətdə birləşir və onların siyasəti yekdilliklə bir tərəfə yönəlirdi: Azərbaycan xalqını milli-azadlıq, milli birlik əqidəsindən yayındırmaq.

İran millətçiləri hər vasitə ilə Azərbaycan xalqını millət, xalq deyil, dili-dönmə, keçmiş olmayan, gələcəyi isə qeyri-müəyyən bir tayfa kimi qələmə verir və bunun üçün süni, qondarma və əsas olmayan dəlillər gətirirdilər. Böyük bir xalqın dili, ədəbiyyatı, musiqisi hər yerdə “Azərbaycan” başlığı ilə deyil, “məhəlli” kəlməsi ilə ifadə olunurdu. “Azərbaycan dili”, “Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Azərbaycan musiqisi” ifadələrini şahpərəst fars şovinistləri ancaq lağa qoymaq, ələ salmaq məqsədilə işlədirdilər. Tehran və Təbriz universitetlərinin sırf millətçi professorları böyük bir sual altında “Zəbani-Azərbaycan” kimi təhqiramiz ruhda əsərlər yazıb nəşr etdirirdilər. Təbriz məktəblərində fars dilində təhsil alan azərbaycanlı balaları təsadüfən çətib ağızlarından ana dilində bir kəlmə belə çıxartdıqda cəzalandırılır və hətta cərimə olunurdular. Azər-baycan xalqının öz dilində nə məktəbi, nə mətbuat orqanı, nə də ana dilində əsər yazıb çap etməyə ixtiyarı vardı. Azərbaycan xalqı farsca danışmalı, farsca yazıb-yaratmalı idi. Səhəndin etiraz səsinə ucaldıraq fəryad etməsinə səbəb də elə bu idi:

...Düşüncələrim yasaq,
Duyğularım yasaq,
Keçmişdən söz açmağım yasaq,
Gələcəyimdən danışmağım yasaq,
Ata-babamın adın çəkməyim yasaq,
Anamdan ad aparmağım yasaq.
...Bilirsən?

Anadan doğulandan belə
Özüm də bilməyə-bilməyə
Dil açıb danışdığım dildə
Danışmağım da yasaq imiş, yasaq!

“Yasaq”

Azərbaycan xalqını zor gücünə farslaşdırmaq istəyən fars şovinizminin məqsədi, gizli saxlanılmasına baxmayaraq, aydın idi. İran şahı və onun əlaltı-larının öz “fəlsəfələrinə” əsaslanaraq hazırladıqları proqramda göstərilirdi ki, fars milləti artıq qocalmışdır. Onu məhv etmək təhlükəsi gözləyir. Milləti uydurulma fəlakətdən qurtarmaq üçün çox tədbirlər tökülmüş, nəhayət “asan” bir yol tapılmışdı. Bu münasib yol min illərlə farslarla qonşu olub, oxşar adət-ənənələrə malik və eyni dinə qulluq edən çoxmilyonlu Azərbaycan xalqını farslaşdırmaq, bununla da fars millətinin cavanlaşmasına yardım göstərmək-dən ibarət idi.

Şair cəsarətlə vətəninə hakim olan şah üsul-idarəsinin böyük bir tarixi, zəngin mədəniyyəti və ədəbiyyatı olan Azərbaycan xalqına münasibətindəki dözülməz siyasətinə qarşı çıxır, bu siyasəti dərin ürək ağrısı ilə ifadə edirdi:

Zöhhaklar, fironlar, hitlerlər dünyada
Neyləsə, neyləsə, neyləsə, neyləsə,
Açıqlan tarixi, varaqda, baxgilan,
“Dilində danışma!” – demədilər bir kəsə.

Avçılar avları, quşları avlayıb
Tükünü dağıdıb içsələr qanından,
Ördəyə “Qarğatək qarılda!” deməzlər
Heç zaman, heç zaman, heç zaman, heç zaman!

Yurdumu, elimi dustağa salanlar
Söyləsin mən daşam, torpağam, ax, nəyəm?
Qoymurlar sözümü anama dilimdə –
Söyləyəm, söyləyəm, söyləyəm, söyləyəm.

“Üçüncü ərməğan”

Cənubi Azərbaycanın vətənpərvər və maarifpərvər xadimləri millətlərinin, dillərinin, ədəbiyyatlarının inkar edildiyi ağır, dözülməz bir şəraitdə vahid bir cəbhədə birləşərək İran şovinizminin çirkin məqsədləri əleyhinə mübarizəyə

qalxırlar. Məhəmmədhüseyn Şəhriyar, Həbib Sahir, Coşqun Katibi, Doktor Salamullah Cavid, Doktor Cavad Heyət, Məhəmmədəli Fərzanə, Həsən Məcidzadə Savalan və başqa tərəqqipərvər ziyalılar kimi Səhənd də çox yaxşı başa düşürdü ki, “hər millətin ruhani həyat və səadəti bağlıdır onun ana dilinə. Neçə ki, dili azad dillərdə caridir, o millət baqi qalacaqdır. Bir millət nə qədər zillət və üsrətə düşsə də, nə qədər xar və zəlil olub, ixtiyarını itirsə də, nə qədər aciz, zəif və məğlub olsa da, fəvt olmaz, itib-batmaz, bəşərti ki, onun ana dili öləndən alınmaya, o dilə cəbr olunmaya, onun hürriyyət və istiqlaliyyətinə mümaniet göstərilməyə və əliuzunluq və qələbə olunmaya”¹. Odur ki, millətin, xalqın yaşaması üçün necə, hansı şəraitdə olursa-olsun, onun ana dilini yad təsirlərdən və məhrumiyyətlərdən qoruyub saxlamaq və nəyin bahasına olursa-olsun, onun inkişafına çalışmaq lazımdır.

Hər bir xalqın folkloru həmin xalqın tarixi keçmişini, dilinin, ədəbiyyatının qədimliyini, milli adət-ənənələrini daha tutarlı şəkildə aşkara çıxarmağa böyük kömək göstərir. Məhz buna görə, Cənubi Azərbaycan ziyalıları, şair və ədibləri, o cümlədən Doktor Salamullah Cavid, Məhəmmədəli Fərzanə, Həsən Məcidzadə Savalan və başqaları ilk növbədə əsrlərdən keçib gələn Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrini – dastanları, nağılları, bayatıları, nəğmələri, atalar sözləri, zərbi-məsəllər kimi sənət incilərini toplamağa, çətinliklə də olsa, gizli şəkildə çap etdirməyə başlayırlar.

Səhənd isə, yuxarıda göstəriləni kimi, Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıqlarla dolu uzaq keçmişindən xəbər verən milli “Dədə Qorqud” eposunu nəzmə çəkib müasirlərinə çatdırmaq üçün var qüvvəsilə çalışırdı:

Mənim də olimdən bu gəlir ancaq,
Səni keçmişinlə eyləyim tanış.
Başuca yaşamaq istəsən əgər,
Bax, gör babaların necə yaşarmış.

“Sazımın sözü”

1965-ci ildə Səhənd “Dədə Qorqud” dastanları əsasında yazdığı iri həcmli “Sazımın sözü” əsərinin birinci cildini qeyri-legal şəkildə çap etdirir.

Azərbaycan xalqının uzaq keçmişlərindən, adət-ənənələrindən, qəhrəmanlıq və istedadından xəbər verən “Dədə Qorqud” dastanlarını qələmə almaqla Səhənd qarşısına böyük bir həqiqəti yaşatmaq məqsədi qoymuşdu. O da budur

¹ Firudin bəy Köçərli. Azərbaycan ədəbiyyatı. İki cildə, ikinci cild. Bakı, 1981, səh.297.

ki, böyük, şərəfli dünənə, keçmişə olan Azərbaycan xalqının İranda azad yaşamaq, yaratmaq haqqı ələndən alına bilməz!

“Sazımın sözü” müəllifi göstərirdi ki, onun doğma xalqının qədim mədəniyyəti vardır, bu xalqın mədəni aləmi zəngindir, bütövdür.

“Dədə Qorqud” dastanlarına əsaslanaraq doğma xalqının gözəl məziyyətlərindən danışarkən Səhənd bu xalqın əxlaq və mədəniyyətində qadına dərin hörmət və ehtiram hissi hakim olduğunu göstərirdi. Şair oxucusuna bildirir ki, bir qul kimi satılıb-alındığı zamanlarda belə qadın – ana onun vətəninə böyük ehtiram sahibi olmuşdur. Şair göstərir ki, kişilərlə bərabər ox atıb, kəmərtutan Azərbaycan qadını, eyni zamanda, “aslanın erkəyi, dişisi olmaz” deyər təriflə-nən mehriban ana, xalqın gözəl adət-ənənələrini qoruyub yaşadan, nəsil-dən-nəslə keçirən vəfalı bir qadın olmuşdur:

Dişi aslan – bizim ana,
Əmzik vermiş nə oğluna,
Xəmir yaymış, çörək yapmış,
Qoyun sağmış, inək sağmış.
Arxalanmış öz ər ilə,
O yaradan əllərilə
Toxumuşdur rəngli gəbə,
Əhsən olsun bizim dəbə!

Əlbəttə, Səhəndin yazdığı kimi, “Ana haqqı – Tanrı haqqı” deyər Azərbaycan oğlunun vüqarlı, özəmətli anası qarşısında qılınc gücü ilə ölkələr, diyarlar alan fəthlər baş endirib, bağış diləməyə məcbur idi:

Əzəldən, əzəldən bu el, bu oba
Analığa dərin hörmət bəsləmiş,
Ana qarşısında Topal Teymur da
Ayaq dala qoymuş, bağış diləmiş.
Bu haqqı tanıyan, haqqı sevən el
Mərifətdə incə yerlərə çatmış,
“Ana haqqı – Tanrı haqqı”dır, – deyər
Belə bir bədii məsəl yaratmış.

“Sazımın sözü”

Səhənd Azərbaycan xalqının qədim mədəni xalqlardan biri olduğunu bilərək danan, onun milli mədəniyyətinə, dilinə, ədəbiyyatına xor baxan mür-təce İran şovinizminə üz tutaraq deyirdi:

Mən demirəm üstün nişadlardanam,
Demirəm ellərim ellərdən başdı,
Mənim məsləkimdə, mənim yolumda
Millətlər hamısı dostdu, qardaşdı.

Ancaq bir sözüm var: Mən də insanam.
Dilim var, xalqım var, yurdum, yuvam var.
Yerdən çıxmamışam göbələk kimi,
Adamam, haqqım var, elim, obam var.

Qul yaranmamışam yarananda mən,
Heç kəsə olmaram nə qul, nə əsir.
Qurtuluş əsridir insana bu əsr,
Əsir olanlar da buxovun kəsir.

Parlaq keçmişi olan Azərbaycan xalqının İranda ən adi milli hüquqlardan məhrum olması şairin ürəyini ağrıdır. Şair göstərir ki, onun doğma xalqı qaranlıq, zülmət içində əzilir, boğulur. Dünya xalqlarının elm, mədəniyyət, incəsənət sahəsində xariqələr yaratdığı, “əsir olanların da buxovlarını kəsdiyi” zamanda dahilər yetirən bir xalqın arzusu, diləyi – öz ana dilində azad danışmaq imkanı əldə etməkdir:

Ömürlük zindanmış bəs mənim taleyim,
Qaradan qaraymış alnımın yazısı,
Dünyada məndən də yazığı olarmı?
Arzusu – dilində danışmaq arzusu.

“Üçüncü ərməğan”

Yüksək sənətkarlıq, bədii zövq və ilhamla yazdığı “Sazımın sözü” əsərində Səhənd qarşısına qoyduğu məqsədə böyük müvəffəqiyyətlə nail olur. 1971-ci ildə şair əsərin ikinci cildini “Dədəmin kitabı” başlığı ilə yenə gizli şəkildə çap etdirir.

Müasir Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatında “Heydərbabaya salam”dan sonra ikinci görkəmli ədəbi hadisə sayılan “Sazımın sözü” əsərində Səhənd təkcə “Dədə Qorqud” boylarını nəzmə çəkməklə kifayətlənməmişdir. O, “Dədə Qorqud”un hər dastanının əvvəlinə bir “Başlanış”, axırına isə “Qurtuluş” əlavə etməklə onları xalqının, vətəninə münasib siyasi-ictimai həyatı, vəziyyəti ilə əlaqələndirir. Böyük məharət və sənətkarlıqla yazılaraq əsərin ideya istiqə-

mətini göstərən həmin başlanışlarda müəllifin ictimai arzuları, amalları, həyat hadisələrinə baxışı ifadə olunmuşdur. Xalq yazıcımız Mirzə İbrahimovun qeyd etdiyi kimi, həmin başlanışlarda şair “dastanın (“Kitabi-Dədə Qorqud”un – R.Q) humanizm ruhunu və mündəricəsini inkişaf etdirmiş, bugünkü insanın mübarizələri və arzuları ilə aşılanmış, həyat haqqında, insan haqqında bir sıra qiymətli fikirlər söyləmişdir”¹.

Vətənpərvərlik, insanpərvərlik hissi ilə inqilabi bir ruhda yazılmış bu başlanışlar – bu proloqlar dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyovun məşhurluq Azərbaycan qəhrəmanlıq eposu əsasında yazdığı “Koroğlu” operasının uvertürası təsiri bağışlayır. “Koroğlu”ya bəstələnmiş uvertürada olduğu kimi, “Dədə Qorqud”a yazılmış proloqlarda da mübariz bir əhval-ruhiyyə, inqilabi bir çağırış vardır.

Səhəndi yetirən xalqın dərdləri də keçmiş qəder böyükdür. İki əsrə yaxındır ki, Azərbaycan xalqı və torpağı iki yerə bölünmüşdür. Şair bu tarixi müsbətədən və ədalətsizlikdən ürək ağrısı ilə danışır:

Bir ürək aradan iki bölünüb,
Ayaq da qanlıdır, baş da qanlıdır!
Ağ saçlı analar qara geyinib,
Yanaq da qanlıdır, yaş da qanlıdır!

“Sazımın sözü”

Vətəninə parçalanmasını aradan qaldırmaq üçün Səhənd xalqını milli mübarizəyə ruhlandırır:

Eyləyək həlhələ, qovzayaq vəlvələ,
Şəfəqlər bayrağın, el olsun dayağım,
Yapışsaq öl-ölə, qopsa da zəlzələ
Büdrəməz ayağın, büdrəməz ayağım...

“Üçüncü ərməğan”

Səhənd bütün həyatı, bütün yaradıcılığı boyu Azərbaycan xalqının milli azadlığı, milli birliyi uğrunda mübarizə aparırdı. Şair böyük bir həqiqəti dərk etmişdi ki, onun xalqı ancaq Quzey Azərbaycanda yaşayan qardaş və bacıları ilə birləşdiyi zaman azadlıq nə olduğunu biləcəkdir. Şair öz əqidəsində, inamında tərk deyildi:

¹ Mirzə İbrahimov. İki kitab. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 23 mart 1968.

Mən tək özüm deyiləm,
Xalqımın, ellərimin
Nəbzi mən ilə vurur!
Hər qəlbim çırpınarkən
Köksümdə bir ürək yox,
Milyon ürək çırpınır.

“Sazımın sözü”

1967-ci ilin yayında Səhənd Sovet İttifaqından azərbaycanlı bir şərqşünas alimin İranda elmi ezamiyyətdə olduğunu öyrənir. Şair Tehran Universitetində mühazirə oxuyan professor Rüstəm Əliyevin görüşünə gəlir və onunla tanış olur. Sonralar səmimi dostluğa çevrilmiş həmin tanışlıqdan Səhənd çox bəhrələnilir. O, Quzey Azərbaycanda yaşayan xalqından, şair və yazıçılardan hal-əhval tutur, onların ictimai vəziyyəti, həyat təzi, yaradıcılığı ilə maraqlanır. Səhənd həmkarı olan qan qardaşları ilə əlaqə yaratmaq üçün 1967-ci ildə “Ərməğan” adlı şerini yazıb Bakıya göndərir. 1968-ci ildə o, “İkinci erməğan”ı yazır. “İkinci erməğan”dan sonra şairin sevincinin həddi-hüdudu olmur. Ona Bakıdan bir-birinin ardınca Məmməd Rahimdən, Süleyman Rüstəmdən, Bəxtiyar Vahabzadə, Qabil və başqalarından cavab mənzumələri gəlir.

Səhəndə Bakıdan böyük məhəbbətlə yazılan cavablar onun “Ərməğan”larının bir silsiləyə çevrilməsinə səbəb olur. 1968-ci ilin sonlarında o, “Üçüncü erməğan”ı yazıb Azərbaycana göndərir. Hər üç “Ərməğan” tanınmış şərqşünas-alim Rüstəm Əliyevə müraciətlə başlanır.

Cənubi Azərbaycanın məşhur həkimi və ədəbiyyatşünası Doktor Cavad Heyət nəşr etdiyi “Varlıq” jurnalında göstərir ki, R.Əliyev “şahın şovinist və ziddi-xəlqi siyasətinə, SAVAK-ın boğucu sensorunun dəhşətli kontroluna baxmayaraq, hər kəsin öz kölgəsindən qorxduğu bir zamanda öz dilinə və elinə bağlı vətənpərvər azərbaycanlılarla dostca görüşmüş, iki Azərbaycan arasında mədəni bir elçi vəzifəsini görmüş və dostluq körpüsü qurmuşdur”¹.

Səhənd 1969-cu ilin yayında ilk dəfə olaraq Sovet İttifaqına səfərə gəlir. Həmin səfərdə şairin əsas məqsədi adı bir, dili bir qan qardaşları – Azərbaycan xalqı ilə görüşmək idi. Vətənə qayıtdıqdan sonra təəssüratını bir neçə əsərində qələmə alır.

Səhənd bir daha qəti fikrə gəlir ki, Güney Azərbaycanın azad, işıqlı gələcəyi yalnız və yalnız Quzey Azərbaycanı ilə birləşəcəyi zaman mümkün ola bilər. Şair belə nəticəyə gəlir ki, səbir etmək, dözmək daha böyükdür, hərəkətə gəlmək lazımdır.

İran xalqlarının əl-ələ verib Pəhləvi istibdadına və Amerika imperializminin müstəmləkəçilik siyasəti əleyhinə apardığı son ölüm-dirim mübarizəsində Səhənd:

Mən Səhəndəm, öyülənməz yada tufanlı başım,
El bilir, haqlı döyüşlərdə keçib çoxlu yaşım¹

-- deyə inqilabi hərəkətə qoşulur. Şair bu inqilabın qalibiyyət sədarlarını hələ neçə illər bundan əvvəl eşidirdi. O, 1968-ci ildə ustad Şəhriyara yazdığı məktubda deyirdi:

Şairim, yubanma, yoldadır karvan,
Qulaq as, dünyada gör bir nə səsdir.
Bağrını sıxmasın atılan toplar,
Qırılan – zəncirdir, sığın – qəfəsdir.

Lakin amansız ölüm şairə qalib gəlmiş İran inqilabının ilk nailiyyətlərini görməyə imkan vermir. O, 1979-cu il aprelin 10-da ürək xəstəliyindən vəfat edir. Səhənd təbiətin cana gəldiyi bir vaxtda – baharda dünyaya göz açdığı kimi, baharda da dünyaya göz yumur. Amma şair bilirdi ki, xalq üçün yaşayanlar, xalq üçün yaradanların həyatı əbədidir:

Kim deyir ölümdür candan əl çəkmək,
Bu ölümdən doğur başqa bir həyat!
İnsan öz canından keçməse, demək,
Əbədi həyata çatarmı? Heyhat!..

Otuz ildən artıq Azərbaycan xalqının azadlığı uğrunda mübarizə aparıb ədəbi fəaliyyətini doğma xalqının ictimai və mədəni tərəqqisinə həsr edən Səhənd zəngin bir ədəbi irs qoyub getmişdir.

Səhəndin, ana dilində olduğu kimi, fars dilində də bir sıra əsərləri vardır. Onun bu dildə yaratdığı “Təbrizə salam”, “Oyan, Səməd” şeirləri, Şəhriyara ithaf etdiyi qəzəllər, həmçinin 1972-ci ildə R.Əliyevin tərtibi ilə Tehrandə çap olunan “Fəzlullah Nəimi Təbrizi və İmadəddin Nəsimi Şirvaninin farsca divanı”na “S.Cuya” gizli imzası ilə yazdığı geniş elmi müqəddimə böyük əhəmiyyətə malik əsərlərdir.

Göründüyü kimi, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli şairi Bulud Qaraçorlu Səhəndin ədəbi və inqilabi fəaliyyəti müasir Azərbaycan ədəbiyyatı

¹ Doktor Cavad Heyət. Əməkdar elm xadimi. “Varlıq” jurnalı, 1980, №8 (19), səh.60.

¹ Bulud Qaraçorlu Səhənd. İmamə salam. “Varlıq” jurnalı, 1979, №1, səh.44.

tarixinin parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Vətəninə, xalqına qırılmaz tellərlə bağlı olan şairin şəxsiyyəti və ədəbi fəaliyyəti 1965-ci ildən Azərbaycanda tanınmağa və öyrənilməyə başlanmışdır¹.

Şairin ədəbi irsi Türkiyədə də geniş yayılmışdır. Onun "Sazımın sözü" əsəri türk əlifbasına çevrilərək 1980-ci ildə Dursun Yıldırımın ətraflı ön sözü ilə nəşr edilmişdir².

1979-cu il İran inqilabı sayəsində müəyyən imkanlar olduqca Cənubi Azərbaycan ziyalıları Səhənd yaradıcılığının tədqiqi və ayrı-ayrı əsərlərinin nəşri sahəsində də müəyyən işlər görmüşlər³.

Geniş oxucu kütləsinin istifadəsinə təqdim olunan bu kitabda vəzn, qafiyyə baxımından naqis olan bənd və misralar üzərində redaktə zamanı heç bir düzəliş edilməmiş, hər şey orijinalda olduğu kimi saxlanılmışdır. Şair "Dədə Qorqud" qəhrəmanlarının adlarında da sərbəstliyə yol vermişdir.

Ruqiyyə Qənbərqızı

ŞEİRLƏR

¹ Bax: Mircə İbrahimov. Göstərilən məqaləsi; Рена Алиева. Гражданская лирика Б.Саханда. Namizədlik dissertasiyası. Moskva, 1977 və s.

² Bulud Karaçorlu Səhənd. Sazımın sözü. Ankara, 1980.

³ Gəncəli Səbahi. Səhənd həmişəlik həyata göz yumdu. "Varlıq" jurnalı, 1979, №1, səh.36-40; Yeno onun. Xalq şairi Səhənd. Yeno orada, 1980, №1 (12), səh.36-44; Səhəndin ildönümü. Yeno orada, 1981, №1 (24), səh.24-38 və s.

ŞALLAQ

Qanun?
Bütün qanun kitabların
Vərəq-vərəq
Yırt, doğra!
Qanun yazan əlləri bur,
Qələmləri
Sındır, tulla!
Quranları, İncilləri
Mollaların, keşişlərin
Vur başına!

* * *

Ədalət?
“Ədalət”dən boş danışan
Boşboğazın
Sıx boğazın!

* * *

Ədalət mələyi?
O minüzlü
Kor ləvəndin
Yol şahpərin!
Qəməsin al,
Başına çal!
Tərəzisin dart,
“Ədalət” naminə günahsız məhkum olan,
Qara zindanlarda saralıb solan
Məzlumların göz yaşından toplanan
Dənizə at!

* * *

Qazi?
Gözləri bərəlib sökülən,
Üz-gözündən “mətanət” tökülən
O qaşqabağı sallağın
Qap gülməli papağın,
Qazalax yuvası qayır!

* * *

Həqq?
Həqq – deyə, həqiqət – deyə
Banlayan bayquşlara hayxır:
– Sus!
Uladığın boş və mənasızdır!
Nahaq tökülən qanlara,
Haqsevərlər başına qoparılan
Qanlı tufanlara
Milyonlar, milyonlar
Göz baxır!

* * *

İnsan?
Bu diş qarnında quduzun
“Mədəniyyət” çuxasın qap,
Başına bir cüt buynuz,
Gövdəsinə bir quyruq tap!

* * *

Siz –
İnsan taleyini həll edənlər!
Nə söyləyim daxı,
Bir utanın axı!

Tüpürürəm, baxın,
Bu “medalı” da
Boylu arvad qarnı kimi
Qabağa verdiyiniz
Zıncırovlu döşünüzə taxın!
Hələ də, hələ də mən
Nə bu gün, nə də dünən
Babalarımndanqalma
Öz doğma torpağında
Əti ətimdən olan,
Qanı qanımdan olan
Doğma qardaşım ilən
Görüşməyə haqlı deyiləm.

SƏBİR DAŞI

“Səbir daşı”.
Bu sözü də sözlərimin çoxu kimi
Mən anamdan eşitmişəm.
İnsanın qoparı analıq bağı,
İlk məktəbi ana qucağıdır.
He...y analıq dünyası...
Ananın səsi...
İnci dolu sədəf sinəsi...
Başımı tövşək döşünə qoyduğum anlar...
Eşitdiyim hikmətli dastanlar...
He...y...
O mənə
Qara bəxtinin,
Faciəli taleyinin
Əlində sarsılan anasız bir qızın
Ürəyini “səbir daşı”na açdığını,
Səbirə: “Səbir daşı, mən deyim, sən səbir elə” –
Deyə samansızlıqlara
Dərdini söylədiyini,
Qara daşdan yardım dilədiyini söylərdi.
Nə bilim?!

Bəlkə də yazıq anamın
 Əfsanəvi dona geydirdiyi
 “Səbir daşı”ndan məqsədi mən imişəm?!
 Yox!
 Bu dastanı anasından eşitdiyini söylərdi o.
 Anası da öz anasından
 Olsun...
 Ola bilər ki, hər törəyən nəsil
 Qabaqkılarn “səbir daşı” olsun.
 Səbir... səbir...
 Axı nə qədər, neçə əsr?..

* * *

Mən səbir eyləmək istəmədim,
 Bəlkə də səbir edə bilmədim.
 Axı sayın-hesabın bilmədiyim nəsillərin,
 İnsanın yadına gəlməz illərin
 Səbri, dözümlü
 Mənim xırdaca bağrıma,
 Daraşlıq sinəmə dolmuşdu!..

Eşidirdim:
 Məndən qabaq, məndən irəq,
 Ayrı-ayrı diyarlarda
 Səbri, dözümlü daşanlar vardılar.
 Yenə eşitmişdim:
 İnsanlıq adına ləkə,
 İnsan həyatına təhlükə olan
 Yaramazlıqlarla
 Duruşanlar, çürümüş nizamları dağıdanlar,
 Yarlı-yaraşlıq həyat quranlar var dünyada.

Vəhyin, ilhamın həyatdan alan
 Allahsız bir “peyğəmbər”
 Bu yolun, məzhəbin
 Rəhbəridir – dedilər.

* * *

Can atdım,
 Axtardım, “Quranı”n tapdım.
 Oxudum kəlmə-kəlmə,
 Sətir-sətir,
 Varaq-varaq...
 Daima fikrinə daldığım,
 Hər yandan sorağını aldığım,
 Sin-sin axtardığım
 Fəzilət dünyasının,
 Səadət rəyasının
 Nişanələrin onda tapdım.
 Qərribə dildə yazılmışdı bu “Quran”.
 Ağ, qara, sarı,
 Ərəb, türk, əcəm,
 Rus, fransız,
 Savadlı, savadsız
 Dünyanın hər beş qitəsində –
 Amerikada, Avropada,
 Hindistanda, Çində
 Oxuya bilərdi onu hamı.

Çox qısa,
 Çox da aydın idi sözlər.
 Vaqədə bir kəlmə, təkcə bir: Əgər
 Hər kəsin əməyi özünə verilə,
 Kimsənin haqqını dartıb almasa kimsə,
 Dünyada samansızlıq olmaz,
 Fəlakətdən rəzalətdən iz-əsər qalmaz.
 Bununca birçə yolu var demək:
 Dünyada, yer üzündə
 Haqsızlar çalışıb ac yatanlarla
 Birləşsin görək!

* * *

Mən də səsimi ucaltım,
Dünyada ucalan səslərə qatdım.
Haray çəkdim, hay saldım,
Hər yandan
Başıma toplandı mənim kimilər,
Səbri, dözümlü tükənənlər –
“Səbrə səbir daşları”.

Xoşluqla olmadı.
Bizi saymaq istəmədilər
Badamın için yeyib,
Qabığına da şıltaq edənələr.
Tuşluq elədik,
Üsyan borusun çaldıq,
Acı-acı zəqqumları
Badə yerinə içdik,
Ömrümüzdən, canımızdan keçdik,
Çox öldük, az öldürdük,
Qəzəb, intiqam çanağına döndük.
Bir yerdə sındıq,
Bir yerdə qalib gəldik,
Biz təndirin hisli yerinə yapıldıq,
Tətozladığ, küt getdik.
Başımıza nələr gəldi, nələr...
Dönərgəməz döndü,
Ocaqlarımız söndü.
Dal boyunlar sürəhi qapağı kimi
Ağaclardan asıldı,
Kimlər öldü qurtuldu,
Kimlər gedər-gəlməz oldu.
Kimlərin necə olduğu bilinməz oldu.
Güc tükəndi, həqq gizləndi,
...
Bir daha nələr, nələr, nələr oldu...

Ömürlərin, günlərin qızıl varaqların yel apardı.
Qara başlar ağardı,
İsti ürəklər buza,
Güllər yarpıza döndü.

Tülək düşməni qol-qanad açdı,
Ölümcüllər dirçəldi,
Qarğış, nifrət çanaqları
Hörmət tapdı.
İşıq ürəklərin abidəsində
Pərəstiş olunan əllər
Şeytanların, fironların əlin sıxdı.
Bəli!
Güvəndiyimiz dağlara qar yağdı.

Kor olmuş gözlərim daha nələr görmədi?!
Bülül¹ piyalələr dolu al şərab,
Qurtum-qurtum, dolab-dolab
Cırıq-cırıq
– Sağlıq!
– Sağlıq!
– Qan tökən əllər yorulmasın!
– İlqarından dönənlərə eşq olsun!

* * *

Tarix həmişə cəlladlara boyun əyəcək?
Yox, yox!
Ey haqsevər insanların
Qibləsi olan əziz diyar!
Ey zəncirin qıranların
Ehtişamlı çıxışına tanıq olan
Qızıl meydan!

¹ Büllür

Bir gün Qorxunc İvanların
 Başına kölgə saldığı günbəzin üstə
 Nazlana-nazlana əsən bayraq!
 Ziyarət etdiyim müqəddəs tabut!
 Səhər-axşam həqiqi bir insan xatiyəsinə
 Əzizləməyə gələn,
 Duz-çörək bilənlərin qatarı!
 Daşlara, metallara qazılan
 Əbədi simalar!
 İsti qucağın
 Əmək yorğunlarına açan
 Yaşılbaş suçu!
 Yüz əlli illik yarasından
 Hələ də qan axan Vətən –
 Mehriban Bakı, vəfalı Gəncə!
 Başıbəlalı diyarımın
 Axmaq həsrətilə çağlayan göz yaşı –
 Göy göl!
 Parçalanan yurduna ürək körpüsü olan
 Namuşlu oğul!
 Ormanlı Vətən torpağında
 Bir çinar kölgəsinə həsrət qalan qardaş!
 Hər gecə, hər gecə
 Qardaş yuxusunu görən bacı!
 Dərdini, odunu yazmaq üçün
 Bir ömür daha borc eləmək istəyən dostum!
 Qucaqlaşan qollarımızı
 Vətənə nisgil edən yanar şair!
 Yaradan əllərini öpdüyüm qocaman ustadlar!
 Dərdlərimi nəğmələrində dinlədiyim ölməz sənətkar!
 Gördüyüm, görmədiyim ürək dostları!
 Axıtdığımız Araz-Araz, Xəzər-Xəzər göz yaşları!
 Ötəridir, ötəridir bu hal!
 Bir daha səbrə “səbir daşı” olmayacaq Səhənd!

QURBANIMI QƏBUL ET, ARAZ¹

Səməd!
 Nə yazım, Səməd?
 Dənli xırmanımın yanmasın yazım?
 Sərin su kuzəmin sınmasın yazım?
 Dağlı sinəmin alovlanmasın yazım?
 Mən sənə nə yazım, Səməd?
 Həsrətim kimi yaxacaq?
 Göz yaşına kim baxacaq?
 Araz
 Yenə də axacaq?
 Səməd!
 Kimi çağırım?
 Nə qədər bağırım?
 Səməəəd!
 Söylə mənə, söylə, Araz!
 Nədən bizlə oldun belə, Araz?
 Kəsdin iki qardaş arasın,
 Aldın Muğanın Sarasın,
 Boğdun elimin dəyərli balasın!
 Bəsdir!
 Bəs...dir!
 Qurbanımı qəbul elə, Araz.

¹ Şeir Güney Azərbaycanın məşhur yazıçısı, Arazın sularında boğulmuş Səməd Beh-rəngiyə (1939-1968) həsr olunubdur.

FƏDAİLƏR MARŞI

Mən azadlıq cəbhəsində bir fədai əsgərəm,
Bir azadlıq istəyirəm, bir də azad bir vətən.

Düşmənlərin gülləsiylə qana batam gerek mən,
Vətən üstə pərələnsin bədənimdə pırəhən,
Qoy mən ölüm, zalimlərdən pak olsun bu vətən,
Çox razıyam cəbhədə mən basdırılıb bıkəfən,
Çün azadlıq istəyirəm, bir az azad bir vətən!

Qoy səngərlər evim olsun, dağlar başı məskənim,
Zülm əlindən azad olsun bu müqəddəs vətənim.
Quzğunlardan, bayquşlardan təmizlənsin gülşənim,
Qoy gül açsın bundan sonra çəmənlərdə nəstərən,
Çün azadlıq istəyirəm, bir az azad bir vətən!

KÜKÜRD KİBRİTLƏ HƏR AXŞAMÜSTÜ

Kükürd kibritlə hər axşamüstü
Onluq lampamızı anam yaxardı,
Düzülərdik hamı kürsü başına,
Səməvər qaynardı, buğu qalxardı.

Atam çox gecələr evə gəlməzdi,
Səfərdə olardı yazınan qışı,
Söz sözə gələndə adına anam
Deyərdi: "Çöl quşu, biyaban daşı".

Hər gecə atama səbir eləmədən
Gilə şorbamızı töküb yeyərdik,
Çox vaxt başımızı atıb yatardıq,
Bəzən də oturub nağıl deyərdik.

Anamın mehriban, hüznü səsi,
İndi də var, hələ qulağımdadır,
Sevimli vüqarı, tutqun siması
Elə bil gözümlə qabağımdadır.

* * *

Düşünmək!..
Düşünürəm,
Düşünəmmirəm.
Sanki istəyirəm düşünüm,
Düşünəmmirəm.
Duyğularım qol-budaqdır,
Düşünəmmirəm.
Bilirsən,
Düşünmək yasaqdır.
Nə edir?
Hara gedim?
Yer üzü buzluqlardı,
Dörd çevrəm divardı.
Divarlar – Qaf dağı.
Bayırda köpək var,
Gözləri qan çanağı.
Qapılar bağlanıb,
Xəndəyə su bağlanıb,
Nə ulduz var, nə ay,
Haray... haray...
Nə yoldaş qalıb, nə kömək,
Təkəm, tək!
Yer, göy baş atıb yatıb,
Yüyürək ayaqlara qələm batıb.

YASAQ

Taleyimə sən bax!
Düşüncələrim yasaq,
Duyğularım yasaq,
Keçmişdən söz açmağım yasaq,
Gələcəyimdən danışmağım yasaq,
Ata-babamın adın çəkməyim yasaq,
Anamdan ad aparmağım yasaq!
...Bilirsən?..
Anadan doğulandan belə
Özüm bilməyə-bilməyə
Dil açıb danışdığım dildə
Danışmağım da yasaq imiş, yasaq!

MƏNZUM MƏKTUBLAR

HÖRMƏTLİ USTAD BÖYÜK ŞƏHRİYARA

Bir əlimdə qələm, bir əldə kağız,
Xəyalım boylanır damdan, divardan,
Başımda yar bağın gəzmək havası,
Qapılar bağlıdır, yol tapım hardan?

Hasarın dalında könül verdim
O yar bir bağ salıb, suyu bülüldən,
Heyvası kəhrəba, narı yaqutdan,
Tağı firuzədən, divarı güldən.

Mavi eyvanında saz çalır Zöhrə,
Bürcündə yay çəkib dayanıb Keyvan,
Layiqi var girəm qəsrinə mən də –
Qıllı papağımlan, sınıq sazımlan?

O bu ehtişamla, bu təmtəraq
Qapısın üzümə açmasa nə var?
Şahla rəiyyətin söhbəti tutmaz,
Mən bir obalıyam, odur Şəhriyar.

Gərək rüsxət alam Heydər babadan,
“Yox” cavabı bəlkə mənə verməsin,
Bir də Şəhriyardan fərmanım vardır,
“Şair bir-birini olur görməsin?”

Yox, mən də Səhəndəm¹, başım ucadır,
İçimdə sönməyən eşq atəşi var.
Məndə səfası var güllü baharın,
Başımı tutsa da qara buludlar.

¹ Səhənd – Təbriz yaxınlığında dağ

Lələli, çiçəkli çəmənlərimdə
Gəlib yurd salsa da çoban-çoluqlar,
Yalvarram səfəmdən üz döndərməsin,
Şəhriyara layiq Şahyurdum¹ da var.

Könlüm havasıyla qol-qanad açır,
Qaf qalasın aşmaq – deyə ucalır,
Qalxdıqca boy atır daş-divarlar da,
Alıcı tərlənim yorulur, qalır.

Divarlar, divarlar, polad olsaz da,
Almaz mişar ollam, kəsib biçərəm!
Külüngün borc allam Fərhad babanın,
Bisütun olsaz da, çapıb keçərəm!

Divarlar, divarlar, yol verin keçim,
Vulkanam, nəfəsim tufan qoparar.
Buludam, sallansa qaşım-qabağım,
Ağlaram, aləmi sellər aparar.

Bir əlimdə od var, bir əlimdə su,
Bir üzüm qara qış, biri bahardır,
Dosta, istəkliyə isti qoynum var,
Düşmana baxışım şaxtadır, qardır.

İçimdə boğulur dadım, harayım,
Nə divar hayıma hay verir, nə yar,
Nə daşdan səs çıxır, nə də qardaşdan,
Sanki boşluqlarda itir dalğalar.

Bilmirəm, bəlkə də bu bir xəyaldır,
Ya da ki, sehrdir məni aldadan,
Deyirlər dilbərim büllür qəsində
Dardadır, asılıb təpə saçından.

Səhəndi qorxutmaz nə saray, nə sehr,
“Məhəbbət” deyilən bir əfsunu var, –

¹ Şahyurdu – Səhənd dağının ətəyində kənd

Həm ismiəzəmdir, həm ismişəbdir,
Bağlı qapıları üzünə açar.

Açılın, açılın, bağlı qapılar,
Məhəbbət naminə, istək naminə!
Əriyən, tökülən dəmir qıfıllar,
Könül xatirinə, ürək naminə!

Gəlir qulağıma iniltilər,
“Burda bir şir darda qalıb, bağırır”,
Doğrudan da mən bir “mürüvvətsizəm”.
Qardaşım dardadır, məni çağırır.

Çəkilin, çəkilin, yol verin keçim,
Ürəyim alışıb, alov saçaram!
Şəhriyar boynuna zəncir vuralar?
Çeynərəm, gəmirərəm, dartıb açaram!

İşləyir qoluma dəmir paxlalar,
Zəncir qıcıqdırır, sancır ətimi.
Can, qardaş, hələlik bağışla məni,
Deyəsən unuttum əsarətimi.

Əziz Şəhriyarım, bağışla məni,
İncimə, darılma, fikrin hardadır?
Mürüvvətsiz deyil sən qardaşın,
Ancaq sən kimi o da dardadır.

Özün demədin ki, bizim ellərdə
“Vəkil müvəkkilin xərcini çəkər?”
Ana – eşq ocağı sönməsin – deyə,
Ürəyin əridər, çırağa tökər.

Hər yanı bilmirəm, bizim diyarda
Heç də xəyal deyil dostluq, məhəbbət,
Ancaq işıq saçan isti günəş də
Bəzən bulud altı gizlənir, əlbət.

Nə bilim, bəlkə də, sultanım qardaş,
İşin eybi bizim özümüzdədir.
Həmin bu ilqarın düşkünüyük biz,
Günah yadda deyil, günah bizdədir.

Bir ovuc kələkbaz, qumarbaz ilən
Pakibaz olmuşuq, pak uduzmuşuq.
Mərd ikən namərdə rəhm cüləmişik,
İndi namərdlərə möhtac olmuşuq.

Dövlətliyə saxsı lazım olanda
Vurub sındırmışıq öz kuzəimizi,
Çıxdığımız qını böyənəməmişik,
Biz eli atmışıq, el atıb bizi.

Elimizə nə gün ağlamışıq biz?
Bağın şaxta vurub, bostanın yanıb.
El bizə neyləsin, nə gün ağlasın?
Ağzı uçulayıb, dili bağlanıb.

İndi olan olub, keçənlər keçib,
Calanan su bir də kuzəyə dolmaz!
Daldan atılan daş topuğa dəyər,
Göz yaşı tökməklən yara sağalmaz!

Bu gün mən Səhəndəm, sən Şəhriyarsan,
Gəl başın ucaldaq qoca Təbrizin,
Bir kərə yadların daşını ataq,
Çəkək qayğısını öz elimizin.

Vəfasız güllərin üstündən uçaq,
Qonaq sədaqətli el qucağına.
Sönməz eşqimizdən bir peyvəst salaq
Elin şaxta vurmuş gül-budağına.

Şairim, dünyanı necə görürsən,
Duz yeyib, duzqabın sındıranlar var.

Qədirbilən yara can qurban elə,
Qədir bilməyəne heyifdir ilqar.

Özgə çırağına yağ olmaq bəsdir,
Doğma ellərimiz qaranlıqdadır.
Yanıb, yandırmayaq yadın ocağın,
Evimiz soyuqdur, qışdır, şaxtadır.

Demirəm yanmayaq, alovlanmayaq,
Yanmasın, neyləsin yazıq pərvanə?!
Yanmayaq vəfasız yarın oduna,
Yanaq elimizə, yanaq Vətənə!

Bir yerdə qalmaqdan darıldıq, öldük,
Doğma yurdumuzu dolanaq, gəzək,
El ilən ağlayaq, el ilən gülək,
İncimizi vətən sapına düzək!¹

O əziz diyarda, doğma şəhərdə
Şairi coşduran səhnələr çox var.
Nisgilləri çoxdur dərqli Təbrizin,
Biri sən özünsən, əziz Şəhriyar!

Borc altda yaşamaq yamandır, qardaş,
Borcluyuq, borcluyuq həm mən, həm də sən.
Gör nə ruzigarda, gör nə gündədir
Şəhriyar bəsləyən bu el, bu vətən!..

Çəkək şeir topun, haydı, qardaşım,
Sən Heydər babaya, mən də Səhəndə,
Şairin silahı nəğmədir, sözdür,
Nəğməmiz yayılsın şəhərə, kəndə.

Yazaq, hər misramız bir bayraq olsun,
Həqiqət bayrağı, zəfər bayrağı!

¹ Yəni əsərlərimizi ana dilimizdə yazaq.

Parlasın mayaktək, yansın çıraqtək
Gələcək mayağı, ümid çırağı!

İndilik zəif bir damla olsaq da,
Süzülək, yığılaq, göl olaq, axaq!
Qarısaq çaylara, daşqın sulara,
Dərələrdən keçək, dənizə çataq.

Şıltaq ləpələrə qoşulaq, coşaq,
Süzək dalğalarda sonalar kimi,
Gün vursun, yağışlı buluda dönək,
Uçaq, havalanaq durnalar kimi!

Əssin üstümüzə soyuq küləklər,
Bozaraq, tutulaq, qaralaq, yağaq!
Sel olaq, çağlayaq uca dağlardan,
Yerli qayaları dibindən qazaq!

Dağları qoparaq, dərələr dolsun,
Köpüklü suları calayaq düzə,
Yaşarsın qurumuş kolların kökü,
Baharı qaytararaq vətənimizə!

Çaylara sədd vuraq, zülmə hədd vuraq,
Haqdara tapşıraq haqqı hər yerdə!
Qısır qumsallara cummasın sular,
Zəmilər göz göyə dikməsin bir də!

Kəsək ədavətin, kinənin kökün,
“Eşqdən yeni bir quruluş quraq!”
Minək şəhərlərə, ildırımlara,
Gedək ulduzlara, günəşə qonaq!

Səhər bulağının arıdaq gözün,
İşıqlar qaynasın, xarraxar axsın!
Qızınsın yalındıq, çıpaq meşələr,
Bu dağlar döşünə gül-çiçək taxsın!

Səhənd də gül açsın, Heydərbaba da.
Üzərində çadır qursun Şəhriyar.
Baxaq çiçəklənən yurda, şeir yazaq,
Şair də bəxtiyar, şeir də bəxtiyar!

Şairim, yubanma, yoldadır karvan,
Qulaq as, dünyada gör bir nə səsdir,
Bağrını sıxmasın atılan toplar,
Qırılan – zəncirdir, sınaq – qəfəsdir.

1968

İKİNCİ ƏRMƏĞAN

Gəldi xatirimə uşaqlıq çağım,
O sərxoş günlərim, şən gecələrim,
Silindi illərdən qalanıb qalan,
Üstünü toz basmış xatirələrim.

Kükürd kibritlə hər axşamüstü
Onluq lampamızı anam yaxardı,
Düzülərdik hamı kürsü başına,
Samovar qaynardı, buğu qalxardı.

Atam çox gecələr evə gəlməzdi,
Səfərdə olardı yay ilən qışı,
Söz-sözə gələndə adına anam
Deyərdi: “Çöl quşu – biyaban daşı”.

Hər gecə atama səbir eyləmədən,
Qilə şorbamızı töküüb yeyərdik,
Çox vaxt başımızı atıb yatardıq.
Bəzən də oturub nağıl deyərdik.

Anamın mehriban, hüznü səsi
İndi də var hələ qulağımdadır,

Sevimli, vüqarlı, tutqun siması
Elə bil gözümün qabağındadır.

Çox nağıllar demiş o zaman anam,
Hər zadı zamanla adam unudur.
Çoxu xatirimdən silinib gedib,
Bu saat yadıma düşəni budur:

Keçmişlərdə iki istəkli varmış,
Şöhrətləri tutmuş kəndi, şəhəri,
Səfada, vəfada, eşqü-İlqarda
Hər yanda adları dillər əzbəri.

Bir gün iki aşiq, iki dildadə
Məhəbbət aləmin seyr eləyərkən,
“De görüm, nə qədər məni sevirsən?” –
Deyə qız soruşur öz sevgisindən.

Oğlan ürəyinin sandığın açır,
Söyləyir: – Dağlarca, göylərcə, yercə,
Ey dəli könlümün səbri, qərarı,
Amma söylə görüm, sən məni necə?

– Səni o qədərlik dost tuturam ki,
Hər zaman sataşır gözüm gözüvə,
Elə bil qürbətdə, uzaq ellərdə
Görüşürəm doğma elliyim ilə.

Oğlan acıqlanır, dodağın büzür:
– Görünür, sən məni sevməyirmişsən.
Bütün el-obanın daşını atır,
Baş götürür gedir o vilayətdən.

* * *

Gün keçir, ay keçir, illər dolanır,
Qərblilik igidin amanın kəsir.
“Vətən” – deyə tutur burnunun ucu,
Ürəyi ağacda yarpaqtək əsir.

Bir gün dükanında oturan anda,
Uzaq bir elli girir qapıdan,
Bilmirəm oğlana nə hal üz verir,
Ancaq ki, ayağa durur oradan.

İşindən, gücündən əlini üzür,
Var-yoxun buraxır, hər zadın atır,
“Vətən” – deyə yolu qabağa qatıb,
Gəlir sevgisinin evinə çatır:

– Ölüncə götürməm üz ayağından,
Kamallı sevgilim, bağışla məni!
Başım daşdan-daşa dəydi, usandım,
Ayıldım, düşündüm, tanıdım səni!

* * *

Qardaşım, məqsədim boş dastan deyil,
Bu nağılı çoxdan eşitmişdim mən,
Ancaq o zavallı dükançı kimi,
Mən də mənasını düşündüm dünən.

Dünən ki, sən birdən qapımdan girdin,
Demirəm nə halət üz verdi mənə.
Düşünürəm, hər nə desəm, artıqdır,
Baxışım hər sözü söylədi sənə.

Duyduq ikimiz də bu mənanı biz,
Ancaq o oğlanla bir fərqimiz var.

Onun ixtiyarı öz əlindəydi,
Lakin hanı məndə, məndə ixtiyar?!

Ürəklər də yollar kimi bağlıdır,
Duyğu qapıları torpaqlanıbdır,
Sanki vicdanlar da dodaqlar kimi
Tikilib, qapanıb, qıfıllanıbdır.

Çoxlarına açdım ürək sandığın,
Ancaq ki, dərdimi bircə sən bildin,
Kaş görüşməyəydin sənə də əsla,
Məni bükük gördün, sən də büküldün.

Bəlkə “yol azıbsan” sən də, nə bilim,
Qəribi, yoxsulu yoxlayan olmaz,
Bu nə faciədir, nə quruluşdur,
Qardaş da qardaşın halını sormaz?!

Çoxlarına salam göndərdim sənən,
Hanı, salamımı alan kim oldu?
Sayarkən bağrımın yaralarını
Hansı göz yaşardı, hansı göz doldu?

Qəribə “Yengim ye”¹ zəmanəsidir,
“Həyatın qəribə romanları var”.
Payəndaz döşənər sultanlar gəlsə,
Obalı qardaşdan salam almazlar.

Qarğış zəmanənin qanunlarına,
Qarğış ürəkləri ayıranlara,
Qarğış insanları qəfəsə salıb
“Bəşər hüququ”ndan dəm vuranlara².

Kimə deməliyik dərdimizi biz,
Dil bilən kimdi, söz anlayan kimdi?

Əsir bir millətə, məhkum bir elə
Qayğı çəkən kimdi, ağlayan kimdi?

Kora gecə, gündüz yəqin ki, birdir,
Nədən qorxuram, qoy deyim sözümlü,
Mən ki, baxar koram, qoyun dustaqban
Heç əsirgəməsin, oysun gözümü.

Dilimi dalımdan çıxartsalar da,
Qoy qardaş, dərdimi deyim, bəri bil.
Güneydən – quzeyə, şərqdən – qərbə
Hansı xalqı gördün bizimtək zəlil?

Demirəm dünyada əsarət yoxdur,
Çox yerlərə süngü taxmış istemar,
Ancaq bizim kimi özilən azdır,
Harda haqverməz var, haqbatırmaz var¹.

Kore², Vyetnam, Alman bölünüb, amma
Dünya bilir belə bölünmələr var,
Söz gəlib çıxanda Azərbaycana,
Farsda bir məsəl var: “Enqar, nəenqar”.

Milli azadlıqlar əsri olsa da
Hər yerdə, hər yanda adı bu əsrin,
Nə etmək, “dünyanı buğda tutsa da,
Kəkliyin ruzusu çinqıldır” həmin.

Bu “şərəf”, bu “şövkət”, bu “qüdrət”, bu “şan”,
Hura, doğrudan da bizə ar olsun!
Həyatın amansız bir qanunu var,
Təəssübsüz millət gerək xar olsun!

Milli təəssübdən danışdım, olsun,
Əslini itirən haramzadədir,

¹ “Yengim ye” – “Qolçağım ye” (xalq rəvayətinə işarə)

² Bu şəri yazarkən Tehranda “Bəşər hüququ”nun beynəlxalq iclası keçirilirdi.

¹ Azərbaycan nağıllarından “Haqverməz ilə Haqbatırmaz”ın qəhrəmanlarına işarədir (müəllifin qeydi).

² Koreya

Mərd oğul vətənin haqqın itirməz,
Vətən insana ən böyük anadır.

Qoyun məhkum olum millətçilikdə,
Dünyada millətin sevməyən kimdir?!
Dilin, elin, yurdun talan etsələr,
Acıyb başına döyməyən kimdir?!

Gərək gözlərindən göz örtə bir kəs,
Qarğa yuvasına yanaşsa əgər,
Niyə vətəni sevməyim, niyə?
Mən bir qarğadan da əskiyəm məgər?

Mən demirəm üstün nijadlardanam,
Demirəm ellərim ellərdən başdı,
Mənim məsləkimdə, mənim yolumda
Millətlər hamısı dostdu, qardaşdı.

Çapmaq istəmirəm mən heç millətin
Nə dilin, nə yerin, nə də əməyin,
Təhqir etməyirəm, hədələmirəm
Keçmişin, indisin, ya gələcəyin.

Mən ayırmayıram, ayrı salmıram
Qardaşı qardaşdan, arvadı ərindən,
Ananı baladan, əti dırmaqdan,
Ürəyi ürəkdən, qanadı pərdən.

Pozmaq istəmirəm mən birlikləri,
İnsanlıq birliyi idealımdır,
Qardaşlıq, yoldaşlıq, əbədi barış,
Dünyada ən böyük arzularımdır.

Ancaq bir sözüm var: Mən də insanam,
Dilim var, xalqım var, yurdum, yuvam var,
Yerdən çıxmamışam göbələk kimi,
Adamam, haqqım var, elim, obam var.

Qul yaranmamışam yarananda mən,
Heç kəsə olmaram nə qul, nə əsir,
Qurtuluş əsridir insana bu əsr,
Əsir olanlar da buxovun kəsir.

* * *

Ey doğma elimin namuslu oğlu,
Ağlama, gözüvün yaşına qurban!
Gəldiyin o doğma, əziz diyarın
Olum torpağına, daşına qurban!

Səndən gileyləndim?! Dilim lal olsun!
Qardaş gileylənsə, qardaşa neylər?!
Atalar demişlər: dünyada insan
Həmişə umduğu bir yerdən küsər.

Nə etməli, “dərdli dəyingən olur”,
Əgər çox danışdım, bağışla məni;
Bu qədər qonağı darıxdırmazlar,
Bilirəm, incidib yormuşam səni.

Bir az da sən danış, dilüvə qurban!
Danış el-obadan, danış vətəndən,
Əyləş, qoy istəkli, doğma xalqımın
Ətrini, iyini iyləyim səndən.

Bu sənsən gəlib-sən?! Gözlərim aydın!
Yenə gedəcəksən labüd vətənə,
Yenə də örməğan istəsən məndən
Bilmirəm, bilmirəm nə verim sənə?

Qəlbimi, gözüümü ilk səfər verdim,
Layiqli bir zadım yoxdur bir daha,
Ancaq bir quru, boş canım var, qardaş,
Yeri gəlsə verrəm, verrəm onu da!

Yenə də alovlu salamlar apar
Yurduma, elimə, qardaş-bacıma!
Bu dəfə Cəməli, Sarıvəllini,
Nəbi Xəzrini də ancaq unutma!

İstə qardaşlarım səs versin mənə,
Sözümüz də haqdır, yolumuz da haqq,
Həqiqət yoludur insanın yolu,
Nahaqqı haqqına tapşırar haqq.

* * *

Yenə düşünürəm bir faciəni,
Yenə, qardaş, səndən ayrılmalıyam,
Qarğış ayrılığa! Bu uğursuzun
Əlindən bilmirəm nə olmalıyam.

1968

ÜÇÜNCÜ ƏRMƏĞAN

Yenə qanadlanıb şahin xəyalım,
Hicran sabahının ala danında,
Durub yatağında gərnəşir günəş,
Səhər gözün ovur dağlar dalında.

İşıq karvanının çavuşuyam mən,
Çəkil qənşərimdən, qaranlıq, çəkil!
Fələk bayraq açıb başım üstündə,
Keçdi sən görənlər, vaxt o vaxt deyil!

Bəsdir yalqızladın, kəsdin önümü,
Yolumda yağanlar, quyular qazdın!
Yetər uzun illər, uzun zamanlar
Ayrılıq hökmünü adıma yazdın!

Çəkin qəzəbimdən, yolumu tutma,
Qardaş arxalıyam, qardaş köməkli!
Hər qarış yerimdə bir nəfər finxırır –
Qaflan sələbətli, aslan ürəkli.

Günəş yumruğunu tutub arxamda,
Ovcunda milyonlar almas cida var,
İşarət eyləsəm, qaşın tərptəsə,
Qara seyvanıva od vurur, yaxar.

Çaylar, keçid verin, dağlar, yol açın,
Müjdə gətirmişəm sizə bahardan!
Aşıq, qəm sazıvı çal daşa, sındır,
Sənə peyğamım var sevgili yardan!

Dağıvı görməyim, Rüstəm qardaşım,
Dar gündə qəribə dadıma durdun,
Məni qürbət içrə, elimdən uzaq
Dilibağlı gördün, halımı sordun.

Bir ömür dərdimi gizli saxladım,
Odlandım, alovum özümü yaxdı,
Oduma su səpən olmadı bircə,
Gözlərimin yaşı içimə axdı.

Həkimsiz, qayğısız, dava-dərmansız
Simlədi, sümüyə işlədi yaram,
Üzümə bağlandı bütün qapılar
Özümdən əl üzdüm, kəsildi çaram.

Çoxlar başım üstə gəldi, sovuşdu,
Lakin əhvalımı soran olmadı,
Dərdimi, odumu görənlər oldu,
Ancaq yanıxmadı, gözü dolmadı.

Nə bilim, “lazımı mülahizələr”
Fəqət qorxutmadı səni, qardaşım!

Elimin əməyi halalın olsun,
Baxdım qeyrətüvə, ucaldı başım!

Açdım göz önüvə qəm kitabımı,
Oxudun dərdimi sən varaq-varaq,
Tanıdın yangımı ürəyim qədər,
Mehriban gözlərin parıldayaraq.

Ürəkyanan tapıb ürəklənərək
Kövrəldim, gözümdən sellər atdandı;
Yaşımın vəryanı duvaca getdi,
Qayalar şumlandı, daşlar islandı.

Ürəklə dinlədin qardaş qəmini,
Ürəkdən bağlandın qəmə, kədərə,
Acıdın, kükrədin, abdala döndün,
Car çəkdin, çov saldın bütün ellərə.

Dilimi, ağzımı bağlı görübən,
Mənə ağız oldun, mənə dil oldun,
Bu dərqli şairin dərdin deməyə
Dil açdın, sövdalı bir bülbül oldun.

Səndən qanad tapdı şerim, ilhamım,
Axdı xəyalımın qaynar çeşməsi,
Səsləndi səninlə boğulmuş səsim,
Yayıldı qəlbimin ahı, naləsi.

Ellər xəbər tapdı halımdan mənim,
Bir daha dərdimiz dillərə düşdü,
Qələmlər, zəxmələr cövlana gəldi,
Nəğmələrə düşdü, tellərə düşdü.

Ürək nalələrim, ürək sözlərim
Titrətdi onlarca şair ürəyin,
Qaralmış odumuz közərdi yenə,
Qızdırdı xalqımın arzu çölməyin.

Ana südü kimi şirin nəğmələr
Fısqırıb hər yandan üstümə axdı,
Sərin dan yelləri ruhumə əsdi,
Yenə yatmış bəxtim səmrədi qalxdı.

Mənim Süleymanım, mənim Rahimim,
Qabilim, Mədinəm, Balasım mənim,
Kimlərim, kimlərim, bir daha kimim,
Tofiqim, Bəxtiyar qardaşım mənim

Səs verdi səsimə doğma Bakıdan,
Coşdu qanlarımız Xəzərimiztək,
Açdı qurşağını, "köynəyin cırdı"
Şah dağı Səhəndi yaralı görcək:

"O acı fəryadlar, sərin nəfəslər,
Mənim də könlümün ahı, naləsi,
Qardaşım, Təbrizdən gələn bu səslər
Bakının səsidir, Bakının səsi!"¹

Qabilim göstərdi qabiliyyətin,
Dərdimdən, dərindən yandı, alışdı.
Şirin nəğməsilə, şirin sözilə
Nələr pıçıldadı, nələr danışdı.

Təmiz arzusuyla, niyyətiylə o,
Qardaş harayına Təbrizə gəldi,
Bu şanlı vüsah fikirləşərkən
Bir gözdə ağladı, bir gözdə güldü.

Rahimim yağıdırdı rəhmət yağışın,
Suvarı eşqimin bağçasın, bağın,
Göytək guruldadı, şimşəktək çaxdı,
Yandırdı qəlbimin ümid çırağın.

Bu namərd zamanda Koroğlu kimi,
"Qardaş" deyə-deyə meydana gəldi,

¹ Bəxtiyar Vahabzadənin məktubundan (müəllifin qeydi)

İşığa vuruldu pərvanələrtək,
Başından keçməyə mərdanə gəldi.

Nəğmələr mülkünün Süleyman şahı
Başını hişmətdən ərşə ucaltdı,
Odlar ölkəsinin o xalq şairi
Səhəndin şənində nəğmə yaratdı.

Əbədi çırpınsın “el” – deyə vuran
Ürəklər, ürəklər, işıq ürəklər!
Gül açsın, bar versin, hasilə dolsun
Vətənə bağlanan təmiz diləklər!

Savalan¹ ürəkli, Səhənd köməkli,
Arzusu, əməli, diləyi vətən,
Elimin gül oğlu, vətən şairi
Şərinin nəfəsi, ürəyi vətən –

Azəroğlu, mənim könül sirdaşım,
Harındı, yarasın çəkdi qopartdı,
Qəlbimin kamanın dilləndirərkən,
Fəxrə bax, Səmədə məni oxşatdı.

Dərin yarasıyla, sönməz oduyla
Qardaşım Tofiq də yandı, alışdı:
“Vətəndə vətənsiz qalan” qardaşım!
Mənə nələr dedi, nələr danışdı.

Yurdumun, elimin namuslu qızı –
Mədinə, mənim o vəfalı bacım,
Vətən həsrətindən, hicran qəmindən
Mehriban ürəyi yaralı bacım.

Eşitdi səsimi ağladı, güldü,
Buludtək tutuldu, dəniztək daşdı,
Yaşar nəğməsilə, yaşar hissiylə
Yenə də Təbrizdən söz-söhbət açdı.

Dinlədim bacımı göz yaşlarımla,
Həsrətdən ciyərim yandı, yaxıldı,
Bağrım başı kəsik bir quşa döndü,
Soyuldu, ütüldü, şişə taxıldı.

Xəyalım şərindən qanad bağladı,
Mən də uçdum getdim tozlu Təbrizə,
Şibli gədiyindən¹ boylandım baxdım
Qıfıllı dodağı sözlü Təbrizə.

Yenə yaşlı gördüm ana şəhəri
Şəfəqlər qanlıydı üstündə yenə,
Tüstüyə batmışdı Eynalı dağı
Qara çəkilməmişdi Ərkin üstünə.

Səmirsiz-səmirsiz mürgüləyirdi
O sərxoş gecəli, gündüzlü şəhər,
Bomboz bozarmışdı, zağ-zağ əsirdi
O isti ürəkli, gül üzlü şəhər.

Solmuşdu Vasmincin “badam bağları”²
Sarı gül açmışdı “gilənar, alça”,
Gəzirandan çıxan sular qanlıydı,
Bir lələ yox idi Lələ³ boyunca.

Girdim şəhərimə qərblər kimi,
Tanıyıb qarşıma çıxan olmadı;
Gəzdim küçə-küçə, ev-ev dolandım,
Dönüb bir üzümə baxan olmadı.

Baş alıb vətəndən qaçıb getmişdi
Bütün tanıdığım dostlar, tanışlar,
Bülbül uçarında, gül budağında
Tikan gördüm, bir də susmuş bayquşlar.

¹ Həsən Məcidzadə Savalan – Cənubi Azərbaycan şairi və ədəbiyyatşünası

¹ Şibli gədiyi – Təbriz yaxınlığındadır.

² Mədinə Gülgünün şeirlərinə işarədir (*müəllifin qeydi*).

³ Lələ – Təbriz yaxınlığında dağ

Şəhərim boyunda qəm şələsini
Çiynimdə gəzdirdim tər tökə-tökə,
Bircə “nə gəzirsən, nə dolanırsan?” –
Deyə soruşmadı halımı kimsə.

Axtardım, Şəhriyar qapısın döydüm.
Kimdi? – səsin belə eşitmədim mən,
Dedilər: – Nələrə... qarışıb başı,
İnanma üzünü görə biləsən!

Başıma dar oldu doğma şəhərim,
Tutuldum, hövkürdüm, fəğana gəldim,
Yenə də üz qoydum dağlara, daşa
Savalana gəldim, Muğana gəldim.

Yaşıl döşəməsin yığmışdı çöllər,
Qurumuşdu yorğun gözlü bulaqlar,
Coşqun şələlələr səsdən düşmüşdü,
Susub lal olmuşdu sözlü bulaqlar.

Dağlar duman idi, üfüq görünməz,
Dörd bir yanda ancaq qurd ulaşırdı,
Azıb itirirdi yolçular yolun,
Kimi büdrəyirdi, kimi şaşırdı.

Nanələr quruyub yovşan olmuşdu,
Tir-tir titrəyirdi soyuqdan kollar.
Oyulub uçurum yarğan olmuşdu
Zirvələrə gedən cığırılar, yollar.

Elatlar yaylaqdan köçüb getmişdi,
Yurdda odlar sönüb, ocaq qalmışdı.
Ağaclar kəsilib odun olmuşdu,
Yerdə neçə quru budaq qalmışdı.

Dumanlar içində gözdən itmişdi,
Başı Savalanın, başı Səhəndin,

Ağ kürkün başına çəkib yatmışdı
Dərəsi, təpəsi, daşı Səhəndin.

Yenə başı lovlu, könlü qubarlı,
“Kəs”lərdən “nakəs”ə pənah gətirdim,
Səməlar başına dar olan quştək
Qayıtdım, qəfəsə pənah gətirdim.

* * *

Ömürlük zindanmış pəs mənim taleyim,
Qaradan qaraymış alnımın yazısı,
Dünyada məndən də yazığı olarmı:
Arzusu – dilində danışmaq arzusu.

Əgər ah yerinə sinəmdən od çıxsə,
Əgər bir od olsam yandırsam aləmi,
Yer-göyü, dünyanı, insanı qarğasam,
Qardaşım, qınama, qınama sən məni.

Zöhhaklar, fironlar, hitlerlər dünyada
Neyləsə, neyləsə, neyləsə, neyləsə,
Açgilan tarixi, varaqla, baxgilan,
“Dilində danışma!” – demədi bir kəsə.

Avçılar avları, quşları avlayıb,
Tükünü dağıdıb içsələr qanından,
Ördəyə “qarğatək qarılma!” deməzlər
Heç zaman, heç zaman, heç zaman, heç zaman!

Yurdumu, elimi dustağa salanlar
Söyləsin mən daşam, torpağam, ax, nəyəm?
Qoymurlar sözümlü anama dilimdə
Söyləyəm, söyləyəm, söyləyəm, söyləyəm!

Bu dərddən, bu qəmdən, bu fəlakətdən
Qəm zinhara gəldi, kədər hövkürdü,
Ürək atəşindən, ürək odundan
Səhəndin ağzından alov püskürdü.

Bir əsrin fəryadı, dadı səsləndi
Hər qışqırığında, hər harayında.
Hayına toplanan qardaşlarımla
Səsime səs verdi Bəxtiyarım da.

Dərdimi dinlərkən qardaş dilindən
Gülüşün itirmiş gözlərim güldü,
Dərd anlayan tapdım, dərd bilən tapdın,
Sinəmdən elə bil dağ götürüldü.

Bəxtəvər başıma, bəxtiyar oldum,
Mənə namə gəldi Bəxtiyarımdan,
Vaqif yaraşlıq, Vurğun simalı
El nəğməkarımdan, iftixarımdan.

İylədim ətirli qardaş nəfəsin,
Könlüm sözlərilə qucaqlaşaraq
Dinlədi elimin, yurdumun səsin
Doğma bir nəğməyə ac qalan qulaq.

Yaram neşətləndi, dərdim deşildi,
Ürəyim telləri fəğana gəldi,
Buludlar toqquşdu, ildırım çaxdı,
Od oda yetişdi, alov yüksəldi.

Qoy olsun, dərd əhli dərddən çəkinməz,
Ərimiş dəmirin nə bakı gözdən,
Demişlər: dərd eşqin yaraşığıdır,
Ürək yanmayınca yaş çıxmaz gözdən.

Mən od yaranmışam, sudam bezaram,
Odumu yelləyən ürək yoldaşım,

Mənə töhfə versən, bir tonqal od ver,
Yox! Su istəmirəm, vermə, qardaşım!

Od oda çatmasa, qardaşım, hardan
Alovlar yüksəlib işıq saçacaq?!
Bulud toqquşmasa, şimşək çaxmasa,
Qaranlıqda kimlər yolun tapacaq?!

Haray çək, haray çək, Loğmanım qardaş,
Dərdimi, dərdivi yaxşı tapıbsan.
Tanıdaq dünyaya bu dərdi, ancaq
Dərd tanınsa, olur çarəsi asan.

Demə eyni dərdi sənə bölüşdüm,
Yox, yox, varımıza sənə şərikəm,
Dərdim də yurdumtək bölünüb əgər,
Bölenlər bölüblər, mən bölməmişəm!

“Arazı ayırdılar,
Qum iləndi doyurdular,
Mən səndən ayrılmazdım,
Zülm iləndi ayırdılar”.

Necə ki, bağırıb ağlamamışam?!
Qışqırmaqdan səsim tutulub baxsan,
Çağırısan, səsimə əl-üzü qanlı
Yüz şəhid səs verər hər bir məzardan.

Mənim Sübhilərim¹, Cavidanlarım²
Gör nələr dedilər, tapşırdılar can:
“Bu, ürək sözümdür, dönmərəm səndən,
Boğsa da gör məni dar, Azərbaycan!”³

¹ Quluxan Sübhü (?-1946) – Azərbaycan demokrat partiyasının üzvü və dövlət xadimi

² Qulamrza Cavidan (?-1946) – Azərbaycan demokrat partiyasının üzvü və dövlət xadimi

³ Azərbaycan milli sürudlarından (müəllifin qeydi)

Görən tarix niyə utanmayıb bəs,
İnsan da dünyada vətənsiz olar?!
Utansın, utansın, utansın, bəsdir,
Haqdan, ədavətdən boş danışanlar!

* * *

Şairim, çox gözəl söylədin dərdimi,
Əlivi düz qoydun yaramın üstünə.
Qardaşım, gəl indi düşünək, düşünək
Dərdimin, dərdəvin davası nədir, nə?

Müşkülü tapşıraq ağıllı başlara,
Dişlənsin dodaqlar, qırıqsın alınlar,
Şübhəsiz, dünyada hər dərdə çara var,
Qapalı qapılar çalınsa, açılar.

Şairsən, şairəm, kökləyək sazları,
Vətənin borcunu ödəyək, ödəyək,
Haqq sözdə əsər var, haqda bir kəsər var,
Haqq deyək, dü deyək, yüz deyək, min deyək.

Dərdimiz – nəğməmiz, nəğməmiz – dərdimiz,
Dinləsin xalq bizi, dinləyək xalqı biz,
Düşünsün, duyuxsun şəhərimiz, kəndimiz,
Təkamü yaradaq özümüz, özümüz.

Biz – vətən, vətən – biz, xalqımız bir deyir,
Tanıdağ ellərə mən səni, sən məni.
Dalğalar – gəmimiz, fırtına – şürtəmiz,
Bərk tutaq sükanı, qaldıra qalxan.

Eyləyək həl-hələ, qavzayaq vəlvələ,
Şəfəqlər bayrağın, el olsun dayağım,
Yapışsaq öl-ələ, qopsa da zəlzələ
Büdrəməz ayağın, büdrəməz ayağım.

“Günəydən, quzeydən yollayaq sürgünə
Naləni, naləni, naləni, naləni,
O sahil, bu sahil taxsınlar köksünə
Laləni, laləni, laləni, laləni”².

Bölünən ürəklər yapışsın, qovuşsun,
Dünyamız insana səadət paylasın,
Ellərin başından hər qada sovuşsun,
Körpələr dinləsin “əlçi”nin laylasın.

* * *

Başın uca olsun, Rüstəm qardaşım,
Vətən qasidisən bu gün bizə sən,
Mən yazdım, tarix də yazacaq bunu,
Namuslu oğlunu unutmaz Vətən!

* * *

Şən gedib, şən gələsən,
Sağ və əsən gələsən,
Yolların açıq olsun,
Həmişə sən gələsən.

Bakıdan gül də mənə,
Sal suya, göndər mənə,
Şadlıq göndərənməsən,
Göndər qəm-kədər mənə.

Dərdimiz qalax-qalax,
Ayaq qabar, yol uzax,
Yadıra mən düşəndə
Gecələr ulduza bax.

¹ Bu bənd xalq şairi Süleyman Rüstəmindir.

Dağlar dayağın olsun,
Günəş çırağın olsun,
Açılsın bağlı yollar,
Səhənd qonağın olsun!

1968

QARDAŞIM ƏLAĞA KÜRÇAYLIYA

Üç saatdır gecə yarıdan keçib,
Əlimdə qələmim, qarşımda dəftər,
Məktubum bitmədən yatmayacağam,
Gözlərim tökülüb çıxs da əgər.

* * *

Bu günlər gözlərim ağrıya gəlib,
Oxuya bilmirəm, yaza bilmirəm,
Qaranlığa adət edəndən bəri
Qamaşır, işığa baxa bilmirəm.

Bu günlər “Ədəbiyyat...” əlimə çatdı,
Yoldaşımdan oxumasın dilədim;
“Fillər də ağlayır” adlı bir şeir var –
Dedi: – Kürçaylıdan. – Oxu, – söylədim.

Oxudu şerivi, qardaşım, mənə,
Oxuduqca dedim: – Gözüvə dönüm,
Qoy durum, dolanım, dönüm başıva,
Şerivə, özüvə, sözüvə dönüm!

Oxudu şerivi, mən qulaq asdım,
Büküldüm, açıldım, nə hala qaldım,
Ağlar görən kimi şahin gözüvü,
Ucalasan, qardaş, mən ki ucaldım!

Səni ağlar gördüm könlüm sevindi,
Qardaşın da ağlar görən sevinər?!
Bəli, ağlamaq var gülməkdən yeydir,
Bu mənanı bəlkə çox adam bilər.

Demişlər: “Dərd əhli dərd əhlin tanır”,
Bilirəm kimlərdir ağladır səni.
Dərdivi duyuram, səni ağladan
Çoxdandı tapdayıb ağladır məni.

Bəli, güvəndiyim uca dağlara
Təkcə qar yağmayıb, dolu da yağıb,
Ömrümün meyvəli, güllü bağında
Nə bir yarpaq qalıb, nə buta qalıb.

Gileyli deyiləm özgədən mən də,
Nə gəlib başıma, özümdən gəlib,
Yolunda başımdan, candan keçdiyim,
Ürəyimdən gəlib, gözümdən gəlib.

Qartal doğuluban, qartal böyüdüm,
Dedim göylər olsun məskənim görək,
Qol-qanad yetirib, uçmaq istərkən,
Dedilər: – İlantək görək sürünmək!

Ağla, qoy ağlayım, qoy ağlasınlar,
Axsın göz yaşımız, ümmana dönsün,
Dolsun yer üzünün dəlik-deşiyi,
“Sürünənlər” bəlkə boğulsun ölsün.

Həyatın qanunu dəyişməz, qardaş,
Qoy üzəqaralar özün göstərsin,
Baxma şax-max duran buz “heykəl”lərə,
Gün çıxs, hamısı əriyər yəqin!

Hər ləhzə, hər saat gəlib keçdikcə
Bəlkə yüzlər adam ölür dünyada,

Milyonlar dünyaya gəlib gedirlər,
Qonub köçdüyünü kim bilir amma.

İnsan həyatını mənalandıran
Əgər Nəsimilər deyil, bəs kimdi?
Yüz illər keçsə də, min illər gəlsə,
“Diri”lər ölürlər, onlar diridi.

Buraxıbsan, burax “ötəriləri”,
Əbədi insana əbədi söz yaz,
Ürəklərə yazsa sözün sənətkar,
Aləm də pozulsa, o söz pozulmaz.

Bir plakat ilə, bir bayraq ilə
Əlində Qorkinin “Şahin nəğməsi”,
“Sürünməyi” təklif eyləyənlərə
Qıy vur, qoy utansın, səsin gizləsin!

* * *

Səni ağlar gördüm, könlüm sevindi,
Qardaşın da ağlar görün sevinər?!
Bəli, ağlamaq var gülməkdən yeydir.
Bu mənanı ancaq çox adam bilər.

Alqış mərd yaşayıb, mərd ölənlərə!
“Alqış qoçaqların dəliliyinə!”
Qarğış qorxaqların rəzalətinə!
Qarğış ikiüzlünün doğan ilinə!

Yaz, yazaq, qardaşım, əlivə dönüm!
Yazaq qoy bilsin “o” alçaq, yaramaz.
Bilsin, rəzalətin duyuram mən də,
Bilsin ki, həqiqət sərhəd tanımaz!

ELİMİN DAYAĞI, YURDUMUN FƏXRİ

Heydər müəllimə¹

Ustadım Vurgundan söz dilənərək
Qoy belə başlayım şerimi, nolar,
O dahi sənətkar söylədiyitək
“Mən çocuq deyiləm, xeyli yaşıam var”.

Ömrümdə çox isti-soyuqlar görüb,
Başımda bostanlar əkərkən həyat,
Çətinliklər mənə bacarammayıb,
Yolumu kəsəmməz qara zülumat.

Hər ağır dəhşətə mən dözə-dözə
Məsləkdaş, vətəndaş deyibən gəldim.
Ürək sandığını açmaqçın Sizə
Səfər yarağını geyibən gəldim.

Dağlar boyda ağır dərdi özümən
Təbrizdən Bakıya daşdım, ancaq
Kimsəyə açmadım, ağır dözümən
Hələlik lazımdır geri qaytarmaq.

Tələdən gileyli olmayam görə, ki,
Əllərimi gördüm, gözlərim aydın!
Nəsimim olmadı, ancaq nə etmək?!
İstədim Bakıda SƏN də olaydın.

Hamıdan dinlərkən vəsfini Sənin,
Heyif ki, görüşmək qismət olmadı.
Bisütunlar çapdım mən Fərhad təkini,
Ancaq ki, su gəlib arxa dolmadı.

¹ 28 iyul 1974, Moskva şəhəri. Mənzum məktub Sov.İKP MK Siyasi Bürosu üzvlüyünə namizəd, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev yoldaşa yazılmışdır.

Mən istərdim doğma bir qardaş kimi
Oturub, əyləşib danışam SƏNLƏN,
Bir məsləkdaş kimi, bir yoldaş kimi
Söz-söhbət açaydım ana Vətəndən.

Sənin həvəsinlə doğma Bakıda
Dayana bilmədim, qaçdım da gəldim,
Yaman mənsiz qaldı o əziz yuva,
Qol-qanad açıban uçdum da gəldim.

Demişlər qarabəxt dağa çıxarsa,
Günəş də gizlənər, dağ duman olar,
Məsəlçin, çağlayan dənizə varsa,
Yay günü isti su buzlayıb donar.

Qardaşım, görüşmək olmadı qismət,
Nə qədər çırpındı ürəklərimiz,
Nə bilim, nəsim beləymiş, əlbət,
Qərribə taledə yaranmışıq biz.

Sənə can sağlığı arzulayaraq,
Əminəm ki, bir gün görüşəcəyik,
İnsan istədiyin tapacaq, ancaq
Ürəklər görüşsün qoyaq hələlik.

Ancaq vaxtın olsa Səhəndi dinlə,
Elinin səsidir Səhəndin səsi.
Bacarsan bu solğun gülləri iylə,
Vətən nəfəsidir, Vətən nəfəsi.

Bu gün millətimin dayağı sənsən,
Elimin çörəyi halalın olsun!
Dünyalar durduqca əsən dur, əsən!
Sənə göz dikmişdir bütün Vətənin!

ELÇİ GÖYƏRÇİNİM RÜSTƏM MÜƏLLİMƏ

Dinlədim səsvi, qardaşım Rüstəm¹,
Gəlirsən, sən gələn yollara qurban!
O böyük köksündə çağlayan hərdəm
Eşqə, məhəbbətə, ilqara qurban!

Rüstəmliyi səndən öyrənib mən də
Yeddi xanlar basıb-keçib gəlmişəm,
Bu yalançı qara dövrən içində
Ancaq səni sevib-seçib gəlmişəm.

Elimin, yurdumun namuslu oğlu,
Səni görəcəyəm, gözlərim aydın!
Şeir asmalarım ilə bəzədim yolu,
Ulduzlara asdım, kaş oxuyaydın!

Sən buludlar üstə əsərkən yeltək
Mən də xəyalımda sənə uçuram.
Qardaşlıq andını unudam görək,
Əgər göylərdə də səni tək qoysam.

Sənlə, sən iləyəm hər ləhzə, hər an
Sən gəlinə göz də yummayacağam.
Yatmaram bu gecə, yatmaram, inan,
Sən oyaqkən mən də sənlə oyağam.

Hörmətli bir qonaq gələn zamanda
Adətdir, yoluna asarlar bayraq,
Asmağa bayrağım yoxumsa, nolar,
Ürək bayrağım var mənim də ancaq.

Yolunda qızaran dan şəfəqinə
Zillə gözlərivi, o şəfəqəm mən,
Demək, çevrilmişəm al bayrağına
Bakıdan Moskvaya uzanam sənlən.

¹ Professor Rüstəm Əliyevə işarədir.

Saat qırx beş dəyqə¹ birə işləyib,
Qırx beş dəyqə sonra uçacaqsan sən,
Könlümdə “bəxtəvər başıva” deyib
İstərəm Bakıda olaydım sənən.

Qırx beş dəyqə, bəli, məgər azmıdır,
Qırx beş dəqiqə də qırx beş dəyqədir.
Düzdür, bu dünyada insan çox olur,
Həqiqi ömr ancaq necə ləhzədir.

Bakıda olaydım qucaqlaşaydım
O ayrı düşdüyüm doğma elimlə,
İyləşib, yalaşib, dodaqlaşaydım
Əziz torpağımla, azad dilimlə.

“Baş sındırır artıq tamah” demişlər,
Bakımda, Gəncəmdə hələlik sən ol,
Sən Azərbaycansan mənə hər səfər,
Vətənim! Boynuva gəl dolayım qol!

Bəli! Hər namuslu igid vətəndir,
Qohumdur, qardaşdır, eldir, oymaqdır,
Ayrılıqda bir gül – bağdır, gülşəndir,
İnamdır, dayaqdır, yurddur, torpaqdır.

Rüstəm, ana vətən unutmaz səni,
Həqqində dananlar utanar yəqin,
Gər mavi göylərə o dağ sinəni,
Ey ürək körpüsü, elçi göyərçin!

Mən bunu yazarkən düz uçdun sən də,
Şair xəyalında gör nə qüvvət var!
Saat ikini qırx dəyqə keçəndə
Gördüm ki, Bakıdan təyyarə qalxar.

İnan, telepatik qüvvətim ilə
Bilirəm indi sən nə halda varsan,
Qardaşım, ax sənənin könlündəyəm mən,
Təyyarə bir uça, sən yüz uçarsan.

Saata baxırsan hey tələsirsən,
Dəqiqələr sənə il keçir yəqin,
Tələsmə, indi də sənənləyəm mən,
Yanında əyləşən yoldaşdan diskini.

Çıxar çantandakı içkini, çıxar,
Mən də istəkanı doldurum burda.
Ürək istəklisin hər anda tapar,
Vuraq iki qardaş gilas-gilasa.

Bax, mən də sənənəm, dincəl, toxtaqlaş,
Yolumuz çox da çox deyildir uzaq,
Təyyarəmiz yeyin uça, ya yavaş,
Birlikdə məqsədə çatırıq ancaq.

Rahat ol, başıvı daya ustula,
Zamanın durmasın unudaq bir az,
Usta təyyarəçi bələddir yola,
Öz məsuliyyətin heç vaxt unutmaz.

Hələ bir saatdan azdır yoldayıq
Dəyqələr il keçər, il keçər ancaq,
Yuxumuz aparmır, ayıgıq, ayıq,
İstəsən, gəl yola nərdivan qoyaq.

Süleyman müəllim söylə necədir?
Türkiyəyə gedib Bəxtiyar haçan?
Rahim nə haldadır, Xudu neyləyir?
Söylə, heç xəbərin var Kürçaylıdan?

Nəbi Xəzri ilə görüşməsəm də,
Bakıya dönərkən öpüş onunla!

¹ Dəqiqə

Ona dərin-dərin hörmət var məndə,
Qucaqlaş, qolunu boynuna dola!..

Nurəddin neyləyir, Cavid necədir?
Abbas Zamanovdan xəbərin varmı?
Səhiyyə naziri Cəlal nə edir,
Görən Əli Tudə necə, yaşarmı?

Danış mənə, Rəsul Rza necədir? –
Yeni şerimizin bayraqdarından.
Azəri şerimiz yüksəlməlidir!
O, bunu düşünmüş gənc yaşlarından.

Qabil, Sarıvəlli bir daha kim, kim...
Yüzmüdür, minmidir şairlərimiz,
Hamısıyla vurur mənim ürəyim,
İtirməməliyik varlığımızı biz!

Fikrətin kökdədir sazımı yenə?
Ürəklərdə yenə “Şur” qoparırmı?
Qalan vətəndaşlar necədir, söylə
Bütün dost-aşna sağ-əsən¹ qalırırmı?

* * *

Rüstəm, bunlar şeir deyil, söhbətdir,
Ancaq ki, məqsədim xəbər tutmaqdır.
Şeir bədiilik xilafətidir,
Nəzm isə az-çox şerə dayaqdır.

Danışdım, soruşdum, şeir yazmadım,
Vaxtında şeir də yazaram olsun.
Elim, yurdum, yuvam, dilim, hər zadım,
Nəğməmlə sərhədlər pozaram olsun.

¹ Sağ-əsən – sağ-salamat

Hələlik Buludam, yalnız ağlaram,
Daş ürəkləri də yaxıb dağlaram,
Bir gün də Xəzərə dönüb çağlaram,
Onda sizə gül dəstəsi bağlaram?

Qol-qanadın fələk qırıb sındıran,
Butasında bir gül, yarpaq qoymayan,
Ancaq əldən yerə bayraq qoymayan,
Gördüyün, sevdiyin Səhəndəm, inan!

Yüz faiz əmin ol, əmin ol, əmin,
Qardaşım, yoldaşım Rüstəm müəllim,
Yolunu açaram, açaram bir gün,
Can sənin, can elim, ana Vətənim!

SƏHƏNDƏN HƏMZƏT OĞLUNA

Xoş gəlibsən
Qafqaz zirvələrinin qartalı,
Şamil duruşlu,
Hər səhər
Günəşin bakir tellərilə
Qucaqlaşan sıldırımların
Ceyrani baxışlı,
Dağ çiçəyi nəfəsli,
Ozan nəğməli,
Maral qənzəli
Şeir tanrısının “rəsulu” –
Rəsul Həməzət oğlu!
Vurğun məhəbbətilə,
Şəhriyar hişmətilə,
Koroğlu babamın
Qıratilə səni qarşıladım,
Qorqud Dədəmin
Qopuzunda boyunu çalardım,

Əgər...
Hələlik
Mən
Səhəndin
Yaxılarkən fəqət ətrini saçə bilən
Yaraqlarını şaxta qurutmuş.
Yoluşanı
Ancaq deyə bilərəm:
– Əzizim,
Nəğmədaşım,
Xoş gəlmişsən!

Düşünmək!..
Düşünürəm,
Düşünəmmirəm.
Səki¹ istəyirəm düşünüm,
Düşünəmmirəm.
Duyğularım qol-budaqdır,
Düşünəmmirəm.
Bilirsən,
Düşünmək yasaqdır.
Nə edim?
Hara gedim?
Yer üzü buzluqlardı,
Dörd çevrəm divardı.
Divarlar – Qaf dağı,
Bayırda köpək var,
Gözləri qan çanağı.
Qapılar bağlanıb,
Xəndəgə su bağlanıb,

Nə ulduz var, nə ay,
Haray... haray...
Nə yoldaş qalıb, nə kömək,
Təkəm, tək!
Yer, göy baş atıb yatıb,
Yügürək ayaqlara qələm batıb.

Səhərin ağ çadırın
Doğrayıblar doğraq-dograq,
Pülük yapıb
Yığlıblar qalaq-qalaq.
Pülüklər qara neftə basılıb.
Vay, indi çaxmaq çaxacaqlar,
Od vurub məni yaxacaqlar.

Qoy bidir-bidir bidarlanım,
Qoy qanarəyə aslanım,
Qoy şişə taxılım,
Qoy yanı, yaxılım!
Odumdan alov qalxa,
Görənlər görə, baxa.
Cızrantımı eşidələr bəlkə,
Eşidib düşünələr bəlkə:
İnsan yaxılır...

¹ Sanki

(Qafildən bir səs)

Bağırır,
Deyəsən məni çağırır,
Hey...
Ey baba... ey...
Nə qoyub, nə axtarırsan?
Tikanlıq suvarırsan?!
“Düşün gör” nə vaxtdır?

(Qafildən gələn səsə xitab)

Daha bir səs:
“– Nə dedin?
Düşünmək”?!
– Yox-yox!
Sakin,
Baş aparma çox!
Yasaqdır, yasaqdır!

SAZIMIN SÖZÜ

Birinci cild

SAZIMIN SÖZÜ

DUXA QOCA OĞLU DƏLİ DOMRUL

Gecənin qoynunda vüqarlı dağlar
Sanki əbədi bir yuxuya batmış,
Dərələr, təpələr, meşələr, bağlar
Dünyanın xeyrini, şərini atmış.

Qaranlıq gecənin mərmuz siması
Həmi kədər doğur, həm ürək sıxır,
Qara ibhamların uçrum dünyası
Kimsəni büdrədir, kimsəni yıxır.

Gecənin bağrında, gözəlliklərdə
Bu şəbəh görünür insan gözüne,
Qaranlıq çəkmişdir çaşdıran pərdə
Qarı şeytanların qara üzünə.

Şeytan yaranmışı tanıtdıraraq,
Əzəldən qarğamış gecəni insan,
Ocaqlar, məşəllər yaxmaqla ancaq
Qaçmışdır gecədən, qaranquluqdan.

Hələ də, hələ də bizim yerlərdə
Sadə insanların andı “çıraq”dır,
Xalqın arasında, kənddə, şəhərdə
Müqəddəs yerlərin adı “ocaq”dır.

İşıqdan doğursa istilik, istək,
Qaranlıqdan doğur soyuq, aldanış.
Məhəbbət axtaran insanlıq, demək,
Ona baş endirmiş, bunu qarğamış.

Qoy bunu söyləyim el Vurğunundan:
“Sanmayın məqsədim boş yaraşıqdır”,

Orda ki dil, ağız sözdən usanar,

Soruşun, mətləbi tellər söyləsin.

Dodaq danışarsa, od tutar yanar,

Gərəkdir zəxmələr, əllər söyləsin.

Dalınca söyləmiş o ölməz insan:
“Dünyada ən böyük qüvvət – işıqdır!”

Qara qış dünyanı bərbad edərdi
Dalınca yaz olub, yay olmasaydı,
Qaranlıqda insan əldən gedərdi
Günəş olmasaydı, Ay olmasaydı.

* * *

Gecənin qoynunda vüqarlı dağlar
Sanki əbədi bir yuxuya batmış,
Dərələr, təpələr, meşələr, bağlar
Dünyanın xeyrini, şərini atmış.

Tala buludluqda süründükcə ay
İşıq dəhrələri gecəni biçir,
Gecədən qırılmış səhnələr lay-lay
Sınıq qoşun kimi qarşımdan keçir.

Çölləri bürüyən mənəli sükut
Bəzən lal dayanır, gah dilə gəlir,
Üfüqə baxdıqca mən məbhut-məbhut,
Elə bil ki, sükut məni səsləyir.

Bir çox əzəmətli çağırışdır, bax,
Qulağın pərdəsi eşitməz səsin,
Ürəyin telləri hiss edər ancaq
Çölün pıçıltısını, dağın naləsin.

Bu lal çağırışda qərinələrin
Ölməz naləsi var, ölməz səsi var!
Böyük əsatinin, əfsanələrin
Ürəyi sehr edən zümzüməsi var!

Hər elin, obanın əfsanələri
O elin ruhunu tərənnüm edir,

Əfsanəvi əllər surət çəkəni
Ellərin simasını təcəssüm edir.

Surət həqiqətdən bir görüşdürsə,
Kim deyər surətə həqiqətdi bu?
Ancaq rəsm olunan hər bir surətə
Şübhəsiz, olmuşdur səbəb bir duyğu.

Keçənlər demişlər: hər həqiqətin
Minlər surəti var, minlər üzü var,
Kimə nə baxışla baxarsa ona,
Öz baxışı qədər həqqə yol tapar.

Bu kimi sözlərdə vəqiyyətin
İzləri vardırsa, itkinlik də var,
İtkin tapa bilər yolunu, lakin
Demişlər: “Dünyada axtaran tapar”.

Həqiqət min üzli olsa da əgər,
Gedənməz gündə min oynasa ərə,
Özün həq bilməyən yoxsa bir nəfər,
Bir suzmani verməz vədə min yerə.

Həqiqət dediyin divanxanada
“Həq” deyə qoyulan bir qərar deyil,
Yaxud “hu” çağırən Əli Mövcudun¹
Sərxoş başındakı xülyalar deyil.

Həqiqət xud haman vəqiyyətdir,
Eni var, boyu var, izi-tozu var.
Zamandan qocaman, məkandan hündür,
Məkanla böyüyər, zamanla durar.

Bir də həqiqətə tanış bir ürək
Tanır sevgilisin hər surətində,

¹ “Əli Mövcud” deyərək dərvişlər nəzərdə tutulur.

Mən qol qoymayıram ürfana demək,
Həqiqət var insan mərifətində.

Həqqin, həqiqətin bağçası hər vax
İnsanla gül açır, insanla solur,
Ən böyük həqiqət insandır ancax,
İnsansız həqiqət olsa, kor olur.

Lakin nədənsə bu gözəl pəri
Bəzən yavrusundan qırır ülfətin,
Dəli Məcnun kimi gəzir çölləri,
Sanki unudanmır ilk məhəbbətin.

Hələ də sərgərdan quş kimidir o,
Nə bir yurd tapmışdır, nə də bir yuva,
Gəzir insanlığın başı üstündə,
Qonur bu budaqdan başqa budağa.

* * *

İnsan həqiqətin itirən gündən
Başı daşdan-daşa dəyir hər zaman,
Səadət ceyranı qaçır önündən,
Sıldırım yollarda qalır sərgərdan.

Azıb özlüyündən itkin düşəndən
Qurd kimi özünün qanını içir,
Özünü axtarır bilməm nerədən,
Çalılar, tikanlar ayağın biçir.

O öz surətini yada saldıqdan
Bir çox əfsanələr yaratmış bəzən,
Axtarır, yorulub, yolda qaldıqdan,
İndi özün gəzir əfsanələrdən.

Əfsanə insanlıq sin-sin axtaran
İdeal dünyanın təbəssümüdür,

Həyatda təcəssüm tapıb-tapmayan
Böyük arzuların tərənnümüdür.

Haqsızlıq dünyanı çulğayan zaman,
O, haqqa dayanmış, haqq axtarmışdır,
İstəksiz, ilqarsız bir ruzigarda
O, eşqə uğramış, ilqar varmışdır.

İnsanın qüdrətsiz, zəif çağında
Qüdrətli tanrılar yonub yaratmış,
Bəzən də insana qanad verərək,
Alıcı quş kimi göyə çıxartmış.

Bir ülgü olmuşdur gahdan insana
Əsrlərdən qalan əfsanə, rəya,
Oxşayıb təsəlli vermişdir ona
Hər zaman darıxıb darda qalanda.

Odur ki, insanlıq bir pəri kimi
Dağların başından bizi səsləyir,
Bəzən də bürünür göyərçin donu,
Sahilsiz göylərdən ümid diləyir.

* * *

Çölləri bürüyən mənalı sükut
Bəzən lal dayanır, gah dilə gəlir,
Yollara baxdıqca mən məbhut-məbhut
Elə bil ki, sükut məni səsləyir.

Şəbəhlə doldurmuş gecə hər yanı,
Mən də qoşuluram bu şəbəhlərə,
Gəzirəm sərgərdan dağı, ormanı,
Cumub baş çəkirəm bütün hər yerə.

Hardasa gecənin qara ətəyi
Od tutub şöləli-şöləli yanır,

Harda işıq olsa, tapar ürəyi,
Könül istəklisin hər donda tanır.

Qəlbimi aparır ondakı cəzbə,
Yüyürürəm onun ardınca mən də,
Zülmətə batandan mən də, ürək də
Sürünürük harda işıq görəndə.

Çatırıq böyük bir düzəngahlığa,
Çəmənlər şənlənir, çeşmələr axır,
Köçünü salmışdır ağır bir oba,
Məşəllər gecəni yandırır–yaxır.

Aralıqda böyük dövrən qurulmuş,
Bilmirəm toydursa, yoxsa qonaqlıq,
Ərənlər, qadınlar qat-qat oturmuş,
Arada dolanır qocaman aşiq.

Aşiq çömçəsini ingildədərək,
Gəzir pərdələrdə əfsunkar əli,
Tellər titrədikcə titrəyir ürək,
Hər kəsin canlanır eşqi, əməli.

Nəğmələr tərlantək qanadlandıqca
Könül də ardınca qol-qanad açır,
Havalər göylərə havalandıqca
Xəstə könüllərdən dərd-qəm qaçır.

Bilməm nə sirdir, aşığın səsin
Eşidən ürəkdə qalmaz ixtiyar,
Ən kiçik yaşımdan aşiq nəğməsin
Eşidən zamanlar tüküm biz durar.

Hələ də bilmirəm bu səs, bu nəğmə
Hansı dünyalardan baş alıb gəlir,
Nəsim yelləritək dəyəndə qəlbə,
Bədənim dincəlir, ruhum yüksəlir.

Özüm də bilmirəm harada, haçan
Ruhum bu aləmlən aşnalıq tapmış,
Ancaq bilirəm ki, uzaq zamandan
Könlümə doğmadır, qəlbimə tanış.

Aşiq dəyişərək sazının səsin,
Gülür gözlərində şənlik, həyəcan,
Baxışı andırır ölməz həvəsin,
Sanki indi gəlir o dünyalardan.

* * *

Dişi aslan, qoç igidlər
Qulluğuna söyləyim mən,
Bu ellərin, obaların,
Ataların, babaların
Gəldiyindən, keçdiyindən,
Həq bədəsin içdiyindən.

* * *

Bu torpaqda, bu diyarda
Əsrlərdən əsrlərə
Əlsizləri talamayan,
Tüpürdüyn yalamayan,
Dillərinə yalan gəlməz,
Haq yolundan üz çevirməz,
Zülmkara boyun əyməz,
Dalısını düşmən görməz
Dişi aslan, qoç igidlər
Qafan kimi yuva salmış,
Cidasını yerə çalmış.

Bu dağların, yaylaqların,
Ceyranqaçar ovlaqların
Torpaqları qarışıqdır

Babaların torpağıylan.
Daş-çınqıllı yatağında
Güzgü kimi qəltan-qəltan
Köpüklənib daşqın axan
Bu çayların üzərindən
Mərd igidlər bu gün, dünən
Bedov atın çapızdırmış,
Düşmanları töküüb qırmış.

* * *

Yadlar bizə kəc baxanda,
Axar sular qan axanda
Papağını əyri qoyan
Bu sıldırım qayaların
Dalısında minlər aslan
Pusqulara sınıb, yatıb,
Ox sıçradıb, tüfəng atıb.

Dişi aslan bizim ana
Əmzik vermiş nər oğluna,
Xəmir yaymış, çörək yapmış,
Qoyun sağmış, inək sağmış.
Arxalanmış öz ərilə,
O yaradan əllərilə
Toxumuşdur rəngli gəbə,
Əhsən olsun bizim dəbə!

Gözəlləri incə-incə,
Göz inanmaz görməyincə.
Ürəklərə dügün salan,
Könül verib, könül alan,
Dərin istək, dönməz ilqar
Onlardandır bir yadigar.

Günəşdən tez yerdən duran,
Dağlar üstə çadır quran,

Su suvaran, toxum səpən,
Əkin əkən, biçin biçən,
Av avlayan, quş quşlayan
Mərd igidlər hörmət ilə
Ömür sürmüş şöhrət ilə.
Yad ellərə bac verməmiş,
Zülfədərə tac verməmiş.

Aşıqları hər zamanda
Nəğmə qoşmuş, dastan açmış.
Qaqqıldayıb oxuyanda
Ürəklərdən kədər qaçmış.
Min bir nəğmə, min bir dastan
Mən söyləyim sizə hardan...

* * *

Aşıq dayandırır sözü, söhbəti,
Əlində sədəfli sazı danışır.
Kamala yetəndə insan sənəti
Çöllərin ördəyi, qazı danışır.

Bu dilin kəlməsi, cümləsi yoxsa,
Vəsfə sığınmayan fəhahəti var.
Hamılar, hamılar aşnadır ona,
Bilmirəm nə gücü, nə qüdrəti var!

Orda ki dil, ağız sözdən usanar,
Soruşun mətləbi, tellər söyləsin!
Dodaq danışarsa, od tutar yanar,
Gərəkdir zəxmələr, əllər söyləsin!

Könül məhəbbətdən danışan anda
Ağıl qopuzunun simi qarışır;
Eşq əli tellərə zəxmə vuranda
Kimisi qırılır, kimi qarışır.

İnsanlığ yüksələn ön uca yerin
Bir adı sevgidir, biri məhəbbət!
Hər yanı axtardım mən dərin-dərin,
Araya bilmədim başqa həqiqət!

Aşıq, sən də bizə istəkdən danış,
Qoy məhəbbət doğsun söhbətin, sözün!
Könüldən, qəlbədən, ürəkdən danış,
Qoy sarsılan insan tanısın özün.

Belə demiş Qorqud Dədə,
O, ellərin işbiləni,
Babaların başbiləni:

– Quru bir çay üzərində
Saldırılmış bir körpünün
Cəvarında yurd eyləmiş,
Köçün salmış bir obadan
Ucalırdı şivən səsi.
Köç etmişdi, anlaşılan,
Gənc bir igid bu dünyadan.
Əri ölmüş yaşlı gəlin
Açıb atır al örpəyin.
Cavan qızlar
Ağlar, sızlar,
Başlarına qara salır,
Səs tutulur, göz qızarır.
Dırnaqlanır al yanaqlar,
Qana batır ağ duvaqlar.
Qan quruyur ağca üzdə,
Yaş quruyur yorğun gözdə.
Bir qarıcıq dildən düşüb,
İşqıraraq için çəkir.
Qanlı yaşı parçalanmış
Yanağına bir-bir tökür.
Qaraləçək bu ananın

Ürək yaxan nalələri
Ağladırı
Dağı-daşı.

– Niyə şivən qoparıban
Ağlayırsız? Nə xəbərdir?
Nə olubdur? –
Deyə gəlir Dəli Domrul.
Qazlıq atın cilovunu
Çəkib durur.
– Görüklü bir igidimiz
Ölüb bu gün. Ağlamağa
Səbəb oldur.
– Deyin görüm, o igidi
Kim öldürdü? – deyə Domrul
Yenə sorur.
– Qızıl qanad Əzrail
Göy üzündən uçub gəldi,
Haq-taala əmri ilə
Xub igidin canın aldı.

Dəliqanlı, qaflanqaynaq
Bir igiddir Dəli Domrul.
Zamandır ki, quru bir çay
Üzərində körpü salmış.
Karvan-kələk, yoldan ötən,
Kimsə keçsə körpüsündən,
Tutub alar otuz üç pul
Keçməyəndən döyə-döyə,
Çala-çala qırxın alar.

O deyər ki: – Məndən dəli,
Məndən güclü igid varsa,
Çıxıb mənən döyüş etsin,
Pəncələşib vuruş etsin.
Yenə də o: – Gərək mənəm
Qoçaqlığım, igidliyim,

Cilazin ər olduğumun
Tərifı hər yana gedə,
Ruma gedə, Şama gedə –
Deyə Domrul öyünərdi.
Xub igidin ölümündən
Kədərlənir Dəli Domrul.
– Mərə, ərər! Nə kişidir
Dediyiniz Əzrail?
Nə üçün o, qafil-qafil
El içinə qırğın sala?!
Yaxşı-yaxşı igidlərin
Yaxaladıb canın ala!

* * *

– Qadir Tanrı, varlığının
Birliyinin haqqı üçün
Mənə göstər canlar alan
Qızılqanad Əzrailin.
Döyüşübən, savaşıban
Xilas edim xub igidin
Canını mən ki, bir də o,
Yaxşı-yaxşı igidlərin
Canlarını alanmasın.
Obalara, komalara
Qara şivən salanmasın, –
Deyə Domrul rica edir.

Yoxsa tanrı dərgahına
Onun sözü xoş gəlməyir?!
– Bax, gör necə dəli qavat
Çəkinmədən edib cürət,
Şükr etmədən birliyimə,
Mənim ulu dərgahıma
Yan baxırı? – deyə tanrı
Hökm eylədi Əzrailə:

– Hey Əzrail! Tez ol, yürü,
O dəliyə yetir özün,
Yaramazın bənzin sarat¹,
Kəs nəfəsin, canın xırlat.

Dəli domrul qırx igidlən
Yeyib-içib oturarkən
Qorxunc qoca surətində
Əzrail uçub gəldi.
Nə qapıçı onu gördü,
Nə gəldiyin çavuş bildi.
Əzrailin heybətindən
Qorxubilməz Domrulun
Görər gözü görməz oldu,
Tutar əli tutmaz oldu.
Nəzərində işıq dünya
Çevrildi qaranlığa.
Çırpıntıya düşdü ürək,
Əzrailə nə söyləmiş
Dəli Domrul baxaq görək:
– Qoca, sən nə heybətli sən?
Qoca, sən nə dəhşətli sən?
Qapıçılar səni görməz,
Qaravullar səni duymaz?!
Sənin qorxunc, ürək sıxan
Görükəmin, mənim görər
Gözlərimi görməz etdi.
Qoca, sənin dəhşətindən
Danışmağa tutmaz dodaq.
Yerə düşdü heybətindən
Əlimdəki qızıl əyaq.
İsti ağzım buza döndü,
Sümüklərim duza döndü.
Ay saqqalı ağca qoca,
Gözcığazı çöngə qoca,

¹ Saralt

Söylə, bura necə gəldin?
Söyləməsən mənə əgər,
Qadam-balam sənə dəgər.

Domrulun sözlərindən
Əzrail acıqlandı:
– Ahay, dəli! Gözlərimin
Çöngəliyin bəyənməzsən?!
Qara gözü xumar baxan,
Baxışılən odlar yaxan
Gəlinlərin və qızların
Canlarını çox almışam!

Saqqalımın ağılığını
Bəyənməzsən? Bir yürüşdə
Dəmirdirnaq aslanların
Belin bükən, qarakakil,
Qarasaqqal igidlərin
Canlarını çox almışam!
Dələ Domrul: – Mərə qoca!
Qızılqanad Əzrail
Sən imişsən? – deyə sorur.
– Mənəm, aha!
– Yaxşı-yaxşı igidlərin
Canlarını sən alırsan?
Bu ellərə, obalara
Qara şivən sən salırsan?
– Mən alıram! Mən salıram!

Ahay, dayan! Qapıcılar,
Qapıları qapalayın!
İgid oğul ölümündə
Ürəkləri şan-şan olan,
Sinəsinə dağ çəkilib,
Gözləri qan yaşa dolan
Anaların qisasını
Cəllad dinli, daş ürəkli,
Çöngə gözlü bu qocadan

Bu gün burda alam gərək!
Ürəyinə dağ çəkilmiş,
Al soyunub qara geymiş,
Min bir arzu, min bir istək
Duyğusilə dolu olan
Ürəkləri alovlayan,
Dırnaqlanmış yanaqları
Parçalanıb al boyanan
Gəlinlərin qisasını
Qorxunc üzli bu qocadan
Bu gün burda alam gərək!

– Ahay, qorxunc qoca! Səni
Gen yerlərdə axtararkən
Dar bir yerdə ələ düşdün.
Haydı səni öldürübən
Yaxşı-yaxşı igidlərin,
Cavanların canını mən
Qurtararam əllərindən! –
Deyə Domrul qara, polad
Qılıncını siyirdərək
Qulun kimi qışqırdı bərk.
Bir alıcı toğan kimi,
Çöngə gözlü Əzrailin
Üzərinə hücum etdi.
Əzrail
Qanad çalıb,
Bir göyərçin surətində
Pəncərədən uçub getdi.
Dəli Domrul qas-qas güldü
Əzrailin qaçdığından.
– Mərə comərd igidlərim,
Əzrailin gözün elə
Qorxutdum ki, gen qapını
Buraxıban, dar bacadan –
Pəncərədən qoyub qaçdı.
Domrulun qorxusundan
Quş oluban göyə uçdu.

Amma bilin, bu gün onu
Tərlandıma tutdurmasam,
Əl çökmərəm, buraxmaram! –
Deyə Domrul
Hərbə biçdi.

Dəli Domrul atın minib,
Tərlandıma ələ aldı.
Çox göyərçin avlayıbən,
Evə doğru qayıdarkən
Əzrail
Qazlıq ata nəzər saldı.
At ürübən göyə qalxdı,
Domrulu yerə çaldı.
Qara başı bükülərək,
Yerlər üstə bükük qaldı.
Əzrail
Yubanmadan
Ağ sinəsi üzərinə
Oturuban mırıldadı.
Domrulun nəfəsləri
Saya düşüb xırıldadı:

– Əzrail, mərə aman!
O görünməz həq, tanrının
Birliyinə yoxdur güman.
Səni bu cür bilməz idim –
Oğurluqla canlar alan.
Bizim yerdə uca-uca
İridüymə dağlar olur.
O dağların ətəyində
Göy çadırlı bağlar olur.
O bağlarda gilələri
Yaqut kimi tutub yanan
Qarasalxım üzüm olur.
O üzümün suyun sıxsan,
Al-qırmızı şərab olur.

O şərəbdən kimsə içsə,
Əsirəyib sərxoş olur;
Özün bilməz,
Sözün bilməz.
Mən içibən o şərəbdən
Duymaz oldum, əsirədim,
Bilməz oldum nə söylədim:
– Əzrail, mədə səndən!
Gəl canımı alma mənim!
Doymamışam igidlikdən.
– Mərə dəli, mərə aslan,
Bu işlərdən nə qanırsan?!
Düşünürsən? Məndə nə var?
Mənə niyə yalvarırsan?
Allahını çağır, yalvar,
Odur can verib, can alan!

– Mərə Əzrail, mərə!
Mat qalmışam bu işlərə.
Tanrı isə canlar alan,
Söylə, bəs sən nə qadasan?
Çəkil geri aralıqdan,
Xəbərləşim mən Tanrıdan! –
Deyə Domrul tapdı ürək,
Nə söyləmiş, baxaq görək.

– Ucalardan ucasan sən!
Kimsə bilməz necəsən sən?
Bəzi cahil adam səni
Göydə arar, yerdə arar.
Bilməz ki, sən nə göydəsən,
Nə yerdəsən.
Möminlərin qəlbindəsən.
Daim duran cəbbar Tanrı,
Baqi qalan səttar Tanrı,
Canımı da alar olsan
Əzrailə qoymagılan!

Domrulun sözlərindən
Allahın xoşu gəldi:
– Çünki mənim dəli qavat
Birliyimi bilər oldu,
Birliyimə şükr qıldı,
Can yerinə bulsun bir can,
Onun canın buraxgilan! –
Deyə tanrı qızılqanad,
Əzrailə verdi fərman.

Əzrail tanrı əmrin
Domrula etdi təyin.

– Əzrail, mərə, aman!
Necə tapım mən sənə can?!
– Ancaq var bir qoca atam,
Bir də bir qarıcıq anam.
Gedək görək,
Biri canın
Verər olsa al getgilən,
Mənim canım qoy, getgilən.

* * *

Dəli Domrul atın çapdı,
Atasını gəzib tapdı:

– Ağ saqqallı gözüm baba,
Sənə qurban özüm, baba!
Bilirsənmi nələr oldu?
Küfr dedim, İlahinin
Dərgahına xoş gəlmədi.
Göylərdəki qızılqanad
Əzrailə hökm eylədi.
Mənim canım almaq üçün
Göy üzündən uçub gəldi,
Qondu mənim sinəm üstə.

Şirin canım alar oldu.
Baba, səndən can dilərəm,
Mənə canın verərmisən?
Yoxsa “dəli oğul” – deyə,
“Domrul” – deyə ağlarmısən?

– Nə deyirsən, göz bəbəyim?
Oğul, oğul, aslan oğul!
Doğulandan doqquz buğa
Basmarlayıb boğan oğul!
Qızılqübbə çadırımın
Sütunusan, dirəyisən,
Qaza bənzər qız-gəlinim
Bəzəyisən, çiçəyisən.
Qarşı yatan qara dağım,
Oğul, oğul, aslan oğul!
Söyləgilən
Əzrailə,
Soyuq-soyuq bulaqlarım,
Ceyranqaçar ovlaqlarım
Gərəyisə, onun olsun!

Qatar-qatar dəvələrim,
Ala, xallı gəbələrım
Gərəyisə, onun olsun!

Ağ ayılda ağca qoyun,
Kisə-kisə axça, altun
Gərəyisə, onun olsun!

Can əzizdir, dünya şirin,
Əziz canı qıymam belə.
Məndən əziz, məndən sevgil
Anandır, get ondan dilə!

Dəli Domrul atasından
Üz görməyib, üz döndərdi.

Gedər-getməz atın sürdü,
Anasına qarşı gəldi.
– Ana, bildin nələr oldu?
Göy üzündən al qanadlı
Əzrail uçub gəldi,
Ağca sinəm üzərinə
Qondu mənim. Şirin canım
Xırladıban alar oldu.
Babamdan can dilədim, o
Verməz oldu, indi səndən
Can dilərəm, verərmisən?
Yoxsa “dəli oğul” – deyə,
“Domrul” – deyə mələrmisən?
Can dilərəm, ana, səndən,
Oğul canın alırsanmı?
Yoxsa, ana, ağca üzə
Acı dırnaq çalırsanmı?

– Nə deyirsən, göz ışıqım,
Oğul, oğul, canım oğul!
Doqquzca ay dar qarnımda
Saxladığım qanım oğul!
Qundağını bələdiyim,
Boy atmağın dilədiyim,
Dolab-dolab ağ südümü
Əmizdiyim canım oğul!

Uca bürclü hasarlarda
Otraq olub tutulaydın,
Azğın dinli kafirlərə
Dustaqlıq olub tutulaydın,
Qızıl-gümüş savuruban,
Pul tökübən qurtarardım.
İndi isə yaman yerə
Varmış ikən, vara bilməm,
Dünya şirin, can əzizdir,
Oğul, canım verə bilməm!

Anadan da məyus olub
Qayıdarkən Dəli Domrul,
Hazırlanıb can almağa
Yaxınlaşdı Əzrail.

– Əzrail, mərə aman!
O görünməz İlahinin
Dediynə yoxdur güman.
– Söylə görüm, yeno nə var?
Mərə dəli, nə deyirsən?
Daha sözüün? Yenə məndən
Nə amanı diləyirsən?
Ağ saqqallı qoca baban
Can dilədin, can vermədi.
Ağ birçəkli qarı anan
Can dilədin, can vermədi.
Daha kim var, sənün üçün
Canın verə, keçə candan?
– Həsretim var.
– Nə həsrətin?
– Yad qızı bir halalım var,
Ondan bir cüt əmanətim –
İki kiçik oğlanım var.
Onlar ilə görüşəlim, –
Deyə Domrul axın-axın
Öz evinə sürdü atın.

– Bilirsənmi nələr oldu?
Göy üzündən qızılqanad
Əzrail uçub gəldi.
Ağca sinəm üzərinə
Qondu mənim. Şirin canım
Xırladıban alar oldu.
Babamdan can dilədim, o
Can vermədi, anamdan can
Dilədim, can vermədi.
Söylədilər hər ikisi:

– Can əzizdi, dünya şirin.
Uca-uca dağlarım var,
Sənin üçün avlaq olsun!
Orman kimi bağlarım var,
Sənin üçün yaylaq olsun!
Soyuq-soyuq sularım var,
Sənin üçün içik olsun!
Tövlə-tövlə şahbaz atım
Sənin üçün minik olsun!

Qızıl qübbə çadırlarım
Kölgəliyin olsun sənin!
Qatar-qatar dəvələri
Yükləliyin olsun sənin!
Ağ ayılda ağ qoyunum
Sürüsilə sənin olsun!
Könlün kimi tutar isə,
Sevər isə ərin olsun!
Ancaq iki oğlancığı
Başsız qoyma, evsiz qoyma.

– Nə söylürsən, nə deyirsən
Gözüm görə, könlüm sevən,
Ürək dostum, göz bəbəyim,
Qoç igidim, şah igidim,
Dadlı-dadlı damağ verib
Sevişdiyim,
Bir yasdığa baş qoyuban
Əmişdiyim?

Qarşı yatan qara dağı
Səndən sonra neylirəm mən?!
Qəbrim olsun, keçər olsam!

Soyuq-soyuq bulaqları
Səndən sonra neylirəm mən?!
Qanım olsun, içən olsam!

Kisə-kisə qızıl pulu
Səndən sonra neylirəm mən?!
Kəfən alım, xərclər olsam!
Səndən sonra kişi sevsəm,
Könül versəm, onları yatsam,
Bir od olsun, yaxsın məni,
İlan olsun, şaxsın məni!

Bir quru, boş canda nə var,
Qıymadılar sənə onlar?
Ərş bilsin, kürsi bilsin,
Yer-göy buna tanıq olsun!
Dünya bilsin, aləm bilsin,
Tanrı özü tanıq olsun!
Bu canım qurbandır sənə,
Dünya buna tanıq olsun! –
Deyə xatın yar yolunda
Can verməyə razılaşdı.
Bunu görə Əzrail
Can almağa hazırlaşdı.
İgidlərin görməlişi,
Yoldaşına qıyamımadı,
Haq-taala dərğahına
Yalvarımanı sığdı:

– Ucalardan ucasan sən,
Kimsə bilməz necəsən sən.
Bəzi cahil adam səni
Göydə arar, yerdə arar.
Bilməz ki, sən nə göydəsən,
Nə yerdəsən. Möminlərin
Ürəyində, qəlbindəsən.
Daim duran cəbbar Tanrı!
Baqi qalan səttar Tanrı!
Uzun yollar üzərində
İmarətlər tikdirərəm
Səni deyə.

Ac görərsəm, yedirdərəm,
Doyuraram, səni deyə.
Çılpaq görşəm, geyindirrəm,
Donaldaram, səni deyə.
Can alırsan, bir yerdə al
İkimizin canımızı.
Can almırsan, bağışlarsan,
Bir bağışla ikimizi.

Eşqin, məhəbbətin mənəviyyəti
Bir də nişan verdi öz qüvvəsini.
Ürək birliyinin ölməz qüdrəti
Dəyişdi Tanrının iradəsini.

– İki istəklidən əl götür! – dedi,
Onlara yüz qırx il ömür vermişəm.
Al iki qocanın canını indi,
Belə tələb edir səndən iradəm!

Demək, bir qadının eşqi, vəfası
Tanrı qəzəbinə qələbə çaldı.
Domrulun gül açdı günü, dünyası,
Yüz qırx il yaşadı, yüz qırx il qaldı.

Qoşdu Qorqud Dədə adına dastan,
Adını-sanını saldı dillərə.
Əbədi yaşasın vəfalı insan,
Şöhrəti yayılsın bütün ellərə!

Adın eşidərkən obalar, ellər,
Könüllərdə dostluq duyğusu coşsun!
O adı oxşasın zəxmələr, tellər,
Aşıqlar saz çalsın, nəğmələr qoşsun!

Kim deyir ölümdür candan əl çəkmək?
Bu ölümdən doğur başqa bir həyat!
İnsan öz canından keçməsə, demək,
Əbədi həyata çatarmı? Heyhat!..

Fərhad dünyamızdan ölüb getsə də,
Hələ də külüngün səsi gəliri.
İstəkdə gizlənən tükənməz qüvvə
Hələ də dağların bağrın dəliri.

Ağızlara düşmüş “fəna” sözündə
Nə həqiqət vardır, nə də ki, mənə.
Hər bir faniliyin mərmuz içində
Gizlənilib, yatmışdır yüksək bir bəqa.

Təkamül adlanan o böyük qüvvət
Əbədi yaşayır bu bəqələrdə.
İnsanlığ adlanan parlaq həqiqət
Günbəgün götürür üzündən pərdə.

Tufanlar içində qalsa da gənclik,
Ölüb getməyəcək, qalxıb duracaq!
Kökün bərkitsə də yerlərdə çürük,
Dünyada çox zaman yaşamayacaq!

Ancaq dənələrin səpib göyərdən
Ağacları heç zaman fani olmayır.
Özü çürüyürsə, gedirsə əldən
Yeni şüvkələrdə¹ durub yaşayır.

Qoy bunu anlasın həyat bağında
Hasılsız göyərən azğın vəfasız,
Çiçəklər cücərməz bahar çağında,
Çürümüş yarpağın tökməyə payız.

DİRSƏ XAN OĞLU BUĞAC

Mavi göylər istiləyib,
Açan zaman yaxasını,
Aslayırı qayalardan
Səhər zərri çuxasını.

¹ Şükufələrdə

Karvan qalxır yuxusundan,
Yükün çatır, düşür yola,
Kim çatacaq məqsədinə,
Kim yorulub yolda qala.

Karvanımın günəş ilən
Qırılmayan ülfəti var,
O batarkən bu da yatar,
O çıxarkən bu da çıxar.

* * *

Tozlu yolda yorğun-yorğun
Yolun çəkib gedir karvan,
Kimsə bilməz hara gedir,
Kimsə bilməz gəlir hardan.

Dərin-dərin bir quyudur
İşindəki gizli əsrar,
Baş çıxarmaz bu quyudan
Qələndərlər, sehrkarlar.

Açaq xəyal kəndirini,
Cumaq görək orda nə var,
Bu Zəməmin dıblərinə
Könül ipi ancaq çatar.

* * *

Karvan keçir, uzaqlardan
Səsi gəlir cərəslərin,
Yol qorxulu, məqsəd uzaq,
Söz qısadır, məna dərin.

O yolların carçısıdır
Səsindəki zingiltilər,

Dünyadakı "həyat" adlı
Bir gedişdən verir xəbər.

Həyat – ulu təbiətin
Ən maraqlı əfsanəsi,
Həyat – ibhamlara cuman
Həqiqətin nişanəsi.

Bəli, həyat ən bədii
Çıxışdır varlıqların,
Demək, varlıq bu çıxışla
Nişan verir öz əsrarın.

Təbiət də, həqiqət də
Şəkil tapır həyat ilan,
Həyatsız nə anlaşılar
Bu dünyadan, bu varlıqdan?!

Demək, insan bu dünyanın,
Təbiətin sirdaşdır,
Həqiqətin duyar könlü,
Görər gözü, yoldaşdır.

Yersiz deyil, varlıqlara
Məqsəd olmuş əgər insan,
Təbiəti o dirildir
Həyatılan, varlıgılan.

Tanrılar da, şeytanlar da
Bu ülgüdə donun biçir,
Musalar da, fironlar da
Bu qılıqda gəlib keçir.

O, sönülməz bir şölədir,
İşıq salır kainata,
Əbədiyyət axtarırı
Zülmətlərə bata-bata.

* * *

Bu bağın bir bağbanı var,
İnsan bitər bağçasında,
Həyat gülü dəstələnir
Ürəyinin taxçasında.

Bu məşəli o daşıyır,
O qoruyur bu ocağı,
O yanırı, yanmağılan
Yandırırı bu çirağı.

Hamılara tanışdır o,
Hamıların dostluq salar,
Hamıların dodağında
Öpüşünün izləri var.

Onun geniş sinəsində
Günəş boyda bir şölə var,
Alovlanıb yandıqca o,
Əbədiyyət işıqlanar.

O, anadır, ürəyində
Həyat əşqi ləpələnir,
Onun ana məhəbbəti
Gələcəyə vəsiqədir.

* * *

Əzəldən, əzəldən bu el, bu oba
Analığa dərin hörmət bəsləmiş.
Ana qarşısında Topal Teymur da
Ayaq dala qoymuş, bağış diləmiş.

Bu haqqı tanıyan, haqqı sevən el
Mərifətdə incə yerlərə çatmış,

“Ana haqqı – Tanrı haqqıdır” – deyər
Belə bir bədii məsəl yaratmış.

Sən də analığa həsr et dastanını,
Sən həq yolçususan, həqq aşığısan,
İstəkdən yögrulub iliyin, qanın,
Dostluq məclisinin yaraşığısan.

* * *

Aşıq çalır sazını,
Açır eşqin yazını,
Nəğmələri oynadır
Çəmənlərin qazını.

Çəmənlər gülür, gül gülür,
Dağlar gülür, el gülür,
Gülüşdükcə təbiət
Nəğmə gülür, tel gülür.

Gülür çəmənlər, gülür çay,
Gülür dağın laləsi,
Gülüşlərdən zövq alır
İnsanlığın anası.

Coşur aşığın qəlbi,
Dolanır hər diyarı,
Deyir Qorqud Dədədən
Sazının dodaqları.

* * *

Sərin-sərin əsən zaman
Salxım-salxım dan yelləri,
Qaqqıladaşıb səyirəndə

Boz irəgli torağayi,
Uzunsaqqal, uzunətək
Tat dam üstə banladıqda,
Bedov atlar yorğalayıb
Yollar üstə uğradıqda.

Üfüqlərdən baş qavzayıb
Qaş atanda qızıl laçın,
Köksü gözəl qaba dağa
Döşəyəndə sarı saçın,
Hər tərəfdən xanlar, bəylər,
Qoç igidlər mindi atın
Yollar üstə toz qoparıb
Uğradılar axın-axın.

* * *

Xan oğlu xan Xan Bayındır
Toy edərdi eldə bir gün,
Qonaqlayıb toylayardı
Oğuzların xanın, bəyin.

Demək, yenə xanlar xanı
Bir gün yerdən durmuş idi,
Qızılqübbə şam günlüyün
Yer üzündə qurmuş idi.

Ala seyvan göy üzünə
Ucalıban aşınmışdı.
Min bir yerdə ipək xalça
Döşənmişdi, salınmışdı.

At öldürüb, dəvə kəsib,
Buğur, aygır qırdırmışdı,
Hər tərəfdə üç irəgdə
Çadır-otaq qurdurmuşdu.

– Oğlu olanı ağ çadıra,
Qızı olanı al çadıra,
Oğlu-qızı olmayanı
Qara keçə üzərində
Əgləndirin!
Qara qoyun yəxnisindən
Yemək verin! Yesə, yesin,
Yeməz, getsin!
Oğlu-qızı olmayanı
Tanrı-taala qarğamışdır,
Biz də dəxi qarğayırıq!
Hamı bunu bəlli bilsin! –
Deyə o gün Xan Bayındır
Hökm etmişdi.

* * *

Qalın Oğuz ellərində
“Dirse xan”a məşhur olan
Bir bəy varmış, lakin onun
Nə oğlu var, nə də qızı.
O da başqa bəylər kimi
Ala sabah yerdən durur,
Qırx igidin atlandırır,
Yola düşür.
Bayındırın igidləri
Soyuqluqla qarşı çıxır.
Dirse xanı aparırlar
Qara evə.
Çadırına qara keçə
Döşəyirlər.
Yemək vaxtı onun üçün
Qara qoyun bozbaşından
Gətirirlər.

Belənçilik qarşılanmaq
Dirse xana ağır gəlir.

– Məndən hansı əskikliyi
Gördünüz ki, məni bu cür
Həqir sanduz?
Məndən əskik kişiləri
Ağ otağa, al otağa
Qondurdunuz?!
Qılıncımdan, ya süfrəmdən? –

Deyə Dirsə sual verdi.
– Görüklü xan, Bayındır xan
Buyuruğu belədir ki,
Oğlu-qızı olmayanı

Tanrı-taala qarğamışdır,
Biz də dəxi qarğayırıq! –
Deyə onlar aytdılar.
– Qalxın gedək, igidlərim!
Bu qara eyb
Ya məndən, ya xatındandır –
Deyə Dirsə yerdən durdu,
Evə gəldi.
Xatınını çağırıban nə söylədi:

– Bəri gəl, hey başım baxtı,
Evim taxtı,
Evdən çıxıb sallananda
Sərv boylum,
Topuğunu saçı döyən
Qara saçlım,
Qara qaşları yaya bənzər
Çatma qaşlım,
Qoşa badam sığışmayan
Dar ağızlım,
Yanaqları güz alması
Al yanaqlım,
Ev dirəyim, əl düləyim,
Bilirsənmi nələr oldu?

Qalxıbani Xan Bayındır
Yerdən durmuş,
Bir yerdə ağ, bir yerdə al,
Bir yerdə də qara çadır
Qurdurmuşdur.
Oğlu olanı ağ çadıra,
Qızı olanı al çadıra,
Oğul-qızı sonsuzları
Qara evə qondururu,
Qara keçə üzərində əgləndirir,
Qara qoyun yəxnisindən
Yemək verir.
Buyurmuş ki, oğlu-qızı olmayanı
Tanrı-taala qarğamışdır,
Biz də dəxi qarğayırıq!

Beləliklə qarşıladi
Onlar məni
Söylə görüm, bu qara eyb
Səndəndirmi, məndəndirmi?
Səbəb nədir, Tanrı bizə
Bir igidməni oğul verməz?
Sonra demiş:

Xan qızı, mən aşnalığı ataram,
Yaxalayıb boğazından tutaram,
Bu sövdada nəhaq qana bataram,
Söylə mənə, səbəb nədir bu işə?

Qara polad qılıncımı çəkərəm,
Al qanıvı yer üzünə tökərəm,
Ayrılığın şərabını içərəm,
Söylə mənə, səbəb nədir bu işə?

Acıqlanmış aslan kimi
Dodaqların çeynəyərək,
Dirsə xanın cavabında
Nələr dedi xatın görək:

– Hey Dirsə xan, mənə qəzəb eyləmə,
İncinibən acı sözlər söyləmə.
Dur ayağa, çadırların qurgılan,
Qoyunları qənarəyə vurgılan.
Təpə kimi ət, yağ qala bu düzə,
Gümüş kimi qırmızı cala bu düzə.
Ac-yalavac qalanlara yemək ver,
Əyniyənin çıpaqları geyindir.
İç Oğuzu, Dış Oğuzu qonaqla
Borcluların borclarını qıl ədə.
Sən elə bax, alqışlasın el səni,
Həqq unutmaz el qəmini görəni.
Hacət dilə, el sənə nəfəs versin,
Bəlkə Tanrı səsimizə səs versin.

* * *

Demək, Dirsə qadınını dinlədi,
Nəzr eləyib böyük bir toy eylədi.
Qoyun-quzu kəsdi, qırdı at, dəvə,
Oğuz ellərini yığdı bir yerə.
Harda bir ac gördü, doyurdu onu,
Yalınçıq olana geydirdi donu.
Borclu olanların borcunu verdi,
Xərcliksiz qalanın qəmini gördi.
Hər yerdə dağ kimi ət, yağ qaladı,
Su kimi çaylara qırmızı caladı.
Hansı atılan ox hədəfə dəydi,
Bir ağzıgöyçəyin sözü göyərdi.
Xatın o günlərdə hamilə oldu,
Çox zaman keçmədən bir oğlan doğdu.

* * *

Oğlancığı tayalara
Tapşırdılar, saxlatdılar.
At ayağı gölük olur,

Ozan dili yügrək olur.
Zaman keçdi, il dolandı,
Oğlan boya-başa çatdı,
On beş yaşlı bir gənc oldu.

* * *

Deyirlər ki, Bayındır xan
Sarayında iki əsrək
Buğa varmış.
O buğalar qara daşa
Buynuz vursa, külə döner.
Yaz olanda göz olanda
Toy tutallar, buğaları
Döyüşdürüb xanlar, bəylər
Təfərrüce yığlallar.
Yenə bir yaz Bayındırın
Ordusunda toy başladı.
Ağ meydanı süpürdülər,
Suladılar.
Buğaların hər birini
Altı dəmir zəncir ilə
Zəncirləyib,
Altı kişi –
Üçü sağdan, üçü soldan
Zəncirlərdən yapışaraq
Çəkə-çəkə gətirdilər.
Gün görməmiş buğaların
Biri ancaq
Zəncirlərin çəkib qırır,
Kişilərin əllərindən
Buraxılır.

Meydan dəyir bir-birinə,
Dirsə xanın oğlanı da
İki nəfər yaşıdıyla

Bir tərəfdə aşiq oynur.
Ağürekler qaçıb tezir,
Oğlancığın dostları da
Qoyub qaçır.
Lakin oğlan tərpenmədən
Öz yerində durub qalır.

Bunu gören qızgın buğa
Buynuzların şüşlədərək,
Oğlancığa hücum edir.
Oğlan isə çəkinmədən
Yumruğun düynləyir.
Buğa ona çatan zaman
Endiriri qaşqasından.

Yumruğun düynləyir.
Əsrək buğa gicəllənir,
İgid oğlan sıçırayıb
Yağısını buynuzlayır.

Nər oğlanla qızgın buğa
Qabaq-qənşər dartışirlar,
Lakin güclər
Bir-birinə üstün olmur.
Hər ikisi aralıqda
Durub qalır.

Oğlan bir az fikrə dalır:
– Dam dayanar dirək ilən.
Bir sarayın dirəyini
Çərək olsan, ev yıxılır.
Mən nə üçün bu heyvana
Dirək olum? – deyər oğlan
Düşünərək nagehandan
Əllərini heyvancığın
Buynuzundan götürübən,
Sıçırayır. Qızgın buğa

Başı üstə yerə dəyir.
Oğlan isə macal vermir,
Bıçağıla başın kəsir.

Bunu gören xanlar, bəylər
Yığılırlar
Kəl oğlanın dövrəsinə:
– Hanı, gəlsin Qorqud Dədə,
Bu oğlanın adın qoysun.
Əlin tutub, babasından
Onun üçün taxt istəsin,
Bəylik alsın! – deyər-deyər.

Çağırdılar, Dədəm Qorqud
Gələr oldu.
Oğlancığın əlin tutdu.
Babasına varıb getdi.
– Hey Dirsə xan, oğlanıva
Kürsü vergil, bəylik vergil,
Ərdəmlidir!
Boynu uzun bedov at ver
Minər olsun, hünərlidir!

Ağ ayıldan tümən-tümən
Ağ qoyun ver, bu oğlana
Şişlik olsun,
Ərdəmlidir!

Qatar-qatar dəvə vergil,
Qoy oğlana yüklət olsun,
Hünərlidir!

Qızılqübbə çadır vergil,
Bu oğlana kölgə salsın,
Ərdəmlidir!

Çiyini quşlu cübbə vergil,
Qoy bu oğlan geyər olsun,

Hünərlidir!
Ağ meydanda buğa basıb,
Onun adı "Buğac" olsun!
Adını mən qoydum, yaşın
Tanrı-təala özü versin!

* * *

Hünərlinin parlayanda
Hünərinin günəşi,
Hamı gözlər işıqlanmaz,
Hamı ürək şad olmaz.

Çox kor olmuş göz vardır ki,
İşıq görse qamaşar,
Çox yaramaz bayquş kimi
Abadlığa qapılmaz.

* * *

Buğac xanın taxta çıxıb
Bəylik donun geyməsi
Atasının qırx igidin
Həsədətə qapaltdı.
– Gərək bunu atasına
Çuğullayaq,
Ola bilər ki, öldürə.
O ölərsə, yenə bizim
İzzətimiz, hörmətimiz
Çoxalacaq – deyə onlar
Himləşdilər.
Sonra iki bölük olub,
Dirse xana yanaşıban
Söylədilər:
– Bilirsənmi nələr olmuş?

Yarımасын sənin oğlun,
Gəncliyindən bar yeməsin!
Qırx igidin götürübən,
Qalın Oğuz ellərinə
Basqın etmiş.
Harada bir gözəl görsə,
Çəkib almış.
Ağ saqqallı qocaların
Ağzın söymüş.
Ağ birçəkli qarılarn
Südün söymüş.
Aydın axan gur sulardan
Xəbər keçə,
Qarşı yatan ala dağdan
Aşıb keçə,
Xanlar xanı Bayındıra
Xəbər çatı:
– Dirse xanın oğlu bu cür
Bidət işlər görür – deyə
Söyləyələr. Gəzməkdənsə,
Ölmək sənə yaxşı ola.
Bayındır xan çağırıban
Qəzəb edə,
Belə oğul sənün üçün
Nə gərəkdir?!
Olmağından olmamağı
Yaxşıraqdır. Öldürsənəm!

– Gətiriniz, öldürəlim! –
Deyə Dirse buyurarkən
Qırx igidin son igirmisi
Çıxa gəldi.
– Hey Dirse xan, sənün oğlun
Yerdən durdu,
Köksü gözəl qaba dağa
Ava çıxdı.
Sən var ikən,

Av avladı, quş quşladı.
Anasıyla məclis qurub,
Söhbət edib badə içdi.
Atasına qəsd elədi,
Yarımasın sənin oğlun!

Qarşı yatan ala dağdan
Xəbər keçə,
Aydın axan gur sulardan
Aşıb keçə,
Xanlar xanı Bayındıra
Xəbər çata:
– Dirsə xanın oğlu bu cür
Bidət işlər görür – deyə
Söyləyələr,
Çağrılıban Bayındır xan
Qəzəbinə tuş olasan?
Belə oğul sənin üçün
Nə gərəkdir?! Öldürsənəm! –
Deyə onlar söylədilər.

– Gedin, tutub getiriniz,
Öldürəlim!
Bu cür oğul mənim üçün
Gərəkmezdir! – dedi Dirsə.
– Biz oğlanı necə tutaq?
O bizləri sayan deyil,
Sözümüzə baxan deyil.
Dur ayağa,
Qırx igidin boyuna al,
Oğlunu da götürübən
Çıx ovlağa!
Quş uçurdub, av avlayıb,
Oğlanı da oxlayıban
Geri qayıt!
Onu bu cür öldürməsən,
Başqa cürə öldürülməz! –
Deyə onlar uydurdular.

Sərin-sərin əsən zaman
Salxım-salxım dan yelləri,
Qaqqıldaşib səyirəndə
Boz irəqli torağayı.

Uzunsaqqal, uzunətək
Tat dam üstə banladıqda,
Bedov atlar yorğalayıb
Yollar üstə uğradıqda.

Köksü gözəl qaba dağa
Səhər-səhər gün dəyəndə,
Böyük Oğuz ellərinin
Qız-gəlini bəzənəndə,
Ala-sabah axmaq Dirsə
Yerdən durdu.
Qırx namərdin atlandırıb,
Buğacı da götürərək,
Ava çıxdı,
Av avladı, quş quşladı.

Qırx namərdin bir neçəsi
Buğac bəyə yaxınlaşdı.
– Atan dedi: Keyik qavsın,
Gətiribən mənə qənşər,
Vurub salsın.
At oynadıb, qılinc çəkib,
Ox atmasın gözüm görsün,
– Fərəhlənsin – söylədilər.

İgid oğlan ayın-şayın
Sevinc ilə at oynadır.
Keyik qavır, maral qavır,
Atasının qarşısında
Oxlayıban yerə salır.

Öz yanında:
– Qoy xan babam at siyirdib,
Qılinc çalib ox atmama
Fərəhlənsin!
Mənə baxıb güvənibən
Fəxr eləsin! –
Deyə yazıq düşünürdü.
Ol qırx namərd:
– Hey Dirsə xan, görürsənmi
Oğlan necə keyikləri
Tezikdirir?
Hər tərəfdən qavır, sənin
Qabağında yerə salır?
Olmaya ki, ceyranlara
Ox atarkən səni vura?
Oğlan səni öldürmədən,
Tez ol onu öldür! – deyə
Uydurdular.

Keyiklərin dalısınca
Oğlan qızgın at çapdırıb,
Babasının qənşərindən
Ötən zaman
Axmaq Dirsə,
Odumlamış qatı yayı
Ələ aldı.
Üzənginin üstə qalxdı,
Yayı çəkdi, öz oğlunun
Kürəyinin arasını
Nişanladı.
Ox kamandan sıçıradı,
İldırımtək uçub şaxdı,
Buğac xanın kürəyindən
Dəyib yaxdı.
Alca qanı şurulladı,
Bedov atın uzun boynun
Qucaqlayıb yerə düşdü

Ol namərdlər Dirsə xanı
Oğlanının nəşi üstə
Getməyə də qoymadılar.
Atlarını döndəribən
Qayıtdılar.

Yazıq xatın:
– Oğlancığın ilk avidir,
Gərək Oğuz bəylərini
Toyluyalım – deyə qalxıb
Yumurlanıb uru durdu.
At öldürdü, dəvə kəsdi,
Buğur, aygır, qoç qırdırdı.
Qırx incə qız dövrəsində
Dirsə xana qarşı vardı.

Qıpqıqların qaldıraraq,
Dirsə xana nəzər saldı,
Sol-sağına göz gəzdirdi,
Oğlancığın görünmədi.
Qara bağı sarsılıban
Yanar oldu.
Qara xumar gözlərinə
Qan–yaş doldu.
Çağırılan Dirsə xanı
Söy söylədi.
Görək xatın nə söylədi:
– Bəri gəl, hey başım baxtı,
Evim taxtı,
Xan babamın göygisi,
Qadın anamın sevgisi,
Atam, anam verdiyi,
Göz açıban gördüyüm
Könül verib sevdiiyim!

Qalxıbəni sən yerindən
Uru durdun.
Qara yallı bedov atın
Bütün mindin.
Köksü gözəl qaba dağa
Ava çıxdın.
İki vardın, bir gəlırsən?!
Yavrum hanı?
Bu dövrandə min diləklə
Yetirdiyim oğul hanı?
Çıxsın mənim gözüm, Dirsə,
Yaman səryir.
Kəsilsin bu, oğlan əmən
Süd damarım, yaman sızlar.
Sarı ilan dişləmədən
Ağca tənım qalxıb şişər.
Yalqız oğul görünməyir,
Bağrım yanar.

Quru çaylar üzərinə
Suçu saldım,
Qara donlu dərvişlərə
Nəzir verdim,
Ac qarınları doyurdum,
Yalınçıqları donaltdım,
Təpə kimi ət qaladım,
Gülmüş kimi süd caladım,
Min diləklə bir oğlanı
Güclə tapdım.
Yalqız oğul xəbərini
Aman, Dirsə, degil mənə!

Qarşı yatan ala dağdan
Uçurtdunsa, degil mənə!

Qəltan axan daşqın suya
Axızdınsa, degil mənə!
Ala donlu, azğın dinli

Kafirlərə aldırınsa,
Degil mənə!

Xan babamın ordusuna
Mən varayım,
Ağır ləşkər, pul, xəzinə
Mən alayım,
Azğın dinli kafirlərə
Od vurayım.
Yaralanıb qazlıq atdan
Düşməyincə,
İti qılınc şah damarım
Biçməyincə,
Yalqız oğul yollarından
Dönməyəlim!
Yalqız oğul xəbərini
Degil mənə!
Qara başım qurban olsun,
Ərim, sənə!

Dirsə bir söz söyləmədən
Gəlib keçdi,
Xatınının cavabında
Dinməz oldu.
Ol qırx namərd qarşı gəlib:
– Oğul sağdır, avlaxdadır,
Gün arası harda olsa,
Gəlib çıxar.
Bəy sərxoşdur, ona görə
Cavab verməz – söylədilər.

Xatın buna qatlaşmayıb
Geri döndü.
Qırx incə qız yoldaşların
Atlandırdı.

Bedov atın səyridərək,
“Oğul” deyən yola düşdü.
Qışda, yazda qarı, buzu
Əriməyən qaba dağa
Atın sürdü,
Alçaqlardan ucalara
Çapıb çıxdı.
Bir dərənin üzərində
Quzğunları uçar gördü,
Bedov atın o tərəfə
Qamçıladi.

Oğlan atdan yıxılarkən
Göy-boz atlı Xızr İlyas
Başı üstə hazır olub,
Bərəkətli əllərilə
Yarasını sığıyaraq:
– Bu yaradan qorxmagılan,
Sənə ölüm yoxdur ondan.
Dağ çiçəyi, ana südü
Məlhəmindir sənin, oğlan! –
Deyə dönüb qeyb olmuşdu.

Xızr gedir, oğlan iki
Tazisilən qumlar üstə
Düşüb qalır.
Qarğa-quzğun qan görübən
Yaralını qavmarlayır.
Kəlbəciklər mırıldayıb
Dövrəsinə dolanırlar.
Quzğunları qovalayıb
Qonmaqlığa qoymayırlar.

Başılolu yazıq ana
Al qanına batıb yatan
Balasının leşi üstə
Çapar yendi.
Oğlanını duymaz gördü,
Çağırıbən nə söylədi:

– Yuxu almış qara, xumar
Gözlərini bir aç axı!

Gözlərini kəder tutmuş
Bu anaya bir bax axı!

Tanrı verən şirin canın
Seyrandaymış indi axı!

Dil-ağızdan, şirin candan
İki kəlmə xəbər mənə!
Qarayazı, qarabaşım
Qurban olsun, oğul, sənə!

Qarşı yatan uca dağlar
Ucalarkən alçaq olsun!

Qazlıq dağdan axan sular
Axar ikən, axmaz olsun!

Bu dağlarda bitən otlar
Bitən yerdə bitməz olsun!

Qayalarda qaçan ceyran
Qaçar ikən qaçmaz olsun.

Qəza səni hardan tutdu?
Aslandanmı, qaflandanmı?
Bədəninə canın varsa,
Dil-ağızdan xəbər mənə.
Qarayazı, qarabaşım
Qurban olsun, oğul, sənə!

Anasını dinləyərək
Gözlərini açdı oğlan,
Kövrək dili tutar-tutmaz
Nə söyləmiş anasıylan:

– İrəli gəl, sinəsindən
Qana-qana
Süd əmdiyim ağ birçəkli
Qadın ana!

Qazlıq dağdan axan sular
Günahsızdır, qarğama gəl!

Bu dağlarda bitən otlar
Günahsızdır, qarğama gəl!

Qarşı yatan uca dağlar
Günahsızdır, qarğama gəl!

Cəblərdəki ceyranlar da
Günahsızdır, qarğama gəl!

Aslanlar da, qaflanlar da.
Günahsızdır, qarğama gəl!

Qarğasan, babamı qarğa,
Bu iş mənə babamdandır –
Deyə oğlan yenə dedi:

– Ana, nə qorx, nə də ağla,
Göy-boz atlı Xızr-İlyas
Başım üstə gəldi mənim,
Ox yarama çəkdi əlin:
– Bu yaradan sənə ölüm
Yoxdu! – dedi.
Dağ çiçəyi, ana südü
Dərmanındır, – demiş – sənin.

* * *

Yaralının sözlərini
Dinlədikdə qırx gülbədən,
Səpələşdi çiçək kimi
Hər tərəfə qırxı birdən.

Sinələrdə çırpınarkən
Analığın saf ürəyi,
Topladılar qucaq-qucaq
Ətək-ətək dağ çiçəyi.

* * *

Ağ birçəkli yazıq ana
Döşün sıxdı.
Bir sıxarkən süd gəlmədi,
İki sıxdı, süd gəlmədi.
Üç sıxanda qan qarışıq
Süd fışkırdı.
O süd ilə məlhəm edib
Oğlancığın yarasını
Bağladılar. Götürdülər,
At üstünə mindiribən
Ordusuna gətirdilər.
Həkimlərə, təbiblərə
Tapşırıb gözlədilər,
Kimsə ilə danışmayıb,
Dirsə xandan gizlədilər.

* * *

At ayağı kölük olur,
Ozan dili yügrək olur.
Qırx gün başa çatar-çatmaz
Oğlancığın yaraları

Üzə gəldi, sapsağ oldu.
Yenə də at minə bildi,
Yenə qılinc çala bildi.
Yenə də o av da avlar,
Quş da quşlar.
Dirse xanın xəbəri yox,
Oğlancığın ölmüş bilir.

* * *

Qırx namərdlər bunu duydu:
– Nə etməli? –
Deyə onlar dimdikləşdi:
– Oğlanının sağ olduğunu
Bilər olsa Dirse əgər,
Yəqin bilin, əl götürməz,
Hamımızı qırıb tökər.
Gərək vaxtı uduzmadan
Onu tutaq.
Ağ boynuna qara qəzil,
Sicim taxaq.
Ağ ɛllərin dalda çataq,
Yad ɛllərə, kafirlərə
Qoyub qaçaq –
Deyə onlar Dirse xanı
Basmarlayıb,
Ağ ɛllərin dalda çatıb,
Ağ ətindən qan çıxınca
Dövəşləyib,
Ordusuna yəğmalayıb,
Dustaq edib,
Qanlı kafir ɛllərinə
Yönəldilər.

* * *

Dirse xanın bu işindən
Heç bir kəsin xəbəri yox,
Ancaq qadın bunu duyur,
Oğlanını çağırıban
Nə söyləyir:
– Oğul, oğul, canım oğul,
Görürmüsən nələr oldu?

Sərt qayalar oynamadan
Yer ayrıldı.
Elə yağ ı soxulmadan
Baban üstə yağ ı gəldi;
Ol qırx namərd Dirse xanı
Yaxalay ı, ağ ɛllərin
Arxasında bağladılar,
Ağ boynuna qara sicim
Keçirttilər.
Baban bayan, onlar atlı,
Yüğürttilər.
Götürübən, qanlı kafir
Ellərinə yönəldilər.
Yenə demiş:
– Dur ayağa, canım oğul,
Qırx ıgidin boyuva al,
Get, babav ı qırx namərdin
Əllərindən qurtargilan!
Baban sənə qıydısa da,
Sən babava qıyma, oğul!

* * *

İgid oğlan anasının
Sözlərini qəbul etdi,
Qara polad qılincına
Qurşanıban,

Ağ qotazlı qatı yayın
Ələ aldı.
Bedov atın tutduruban
Bütün mindi,
Qırx ıgıdın atlandırıb,
Baba – deyben
Yortub getdi.

Ol qırx namərd bir çəməndə
Edib otraq,
Al şerabın itisindən
İçən zaman
İgid Buğac yatdı, ancaq
Qırx namərdlər onu görüb
Söylədilər:
– Durun, varıb oğlanı da
Edək dustaq,
Hər ikisin kafirlərə
Bir aparaq!
Dirsə bunu eşidərək:
– Aman, qırx yoldaşım, aman
İlahinin birliyinə
Yoxdur şübhə, yoxdur güman!
Açın mənim əllərimi,
Qopuzumu mənə verin,
Qaytarım mən bu gələnə.
Gərək olsa, öldürünüz,
Gərək olsa, saxlayınız
Sonra məni.

Dirsə xanın əllərini
Boşaltdılar,
Gətirdilər qopuzunu.

O bilmirdi bu gələn
Oğlancığı olduğunu.
Asta-asta qarşı gəldi,
Aldı, görək nə söylədi:
– Boynu uzun bedov atlar
Gedirsə də, mənim gedir.
Bu ilxıda sən də gər
Mindiyin var, degil mənə.
Savaşmadan, vuruşmadan
Qaytarağım, dalı qayıt!

Ağ ayıldan sürü, qoyun
Gedirsə də, mənim gedir.
Bu sürüdə sən də gər
Şişliyin var, degil mənə.
Savaşmadan, vuruşmadan
Qaytarağım, dalı qayıt!

Qatar-qatar qızıl dəvə
Gedirsə də, mənim gedir,
Sən də gər bu qatarda
Yütlətin var, degil mənə.
Savaşmadan, vuruşmadan
Qaytarağım, dalı qayıt!

Qızılqübbə çadırlarım
Gedirsə də, mənim gedir.
Arasında sən də gər
Odan vardır, degil mənə.
Savaşmadan, vuruşmadan
Qaytarağım, dalı qayıt!

Ala gözlü qız-gəlinlər
Gedirsə də, mənim gedir.
İçlərində sən də gər
Nişanlın var, degil mənə.
Savaşmadan, vuruşmadan
Qaytarağım, dalı qayıt!

Ağ saqqallı qocalarım
Gedirsə də, mənim gedir,
İçlərində sənənin də gər
Baban varsa, degil mənə.
Savaşmadan, vuruşmadan
Qaytaracağım, dalı qayıt!

Mənim üçün gəlmişsənsə,
Oğlancığımı öldürmüşəm.
İgid, sənə yazığımı yox,
Dalı qayıt!

İgid oğlan atasını
Dinləyərək,
Cavabında nə söyləmiş
Baxaq görək:
– Boynu uzun bedov atlar
Sənindir sə,
Qırx namərdə qıymağım yox!
İçlərində minliyim var.
Yəğmalanan sürü, qoyun
Sənindir sə,
Qırx namərdə qoymağım yox!
İçlərində şişliyim var!

Qatar-qatar qızıl dəvə
Sənindir sə,
Qırx namərdə qoymağım yox!
İçlərində yüklətim var!

Qızılqübbə çadır-otaq
Sənindir sə,
Qırx namərdə qoymağım yox!
İçlərində odam vardır!

Alagözlü qız-gəlinlər
Sənindir sə,
Qırx namərdə qoymağım yox!

İçlərində nişanım var.
Əsir gedən ağsaqqallar
Sənindir sə,
Qırx namərdə verəməyim yox!
İçlərində mənim də bir
Əqli şaşmış babam vardır! –

Deyə oğlan qırx yoldaşa
Dilbənd verdi,
Qırx gənc igid bedov ata
Qamçı vurdu.
Aslan Buğac qılınç çəkdi,
Savaş etdi, qırx namərdin
Kımisinin boynunu vurdu,
Kımisini dustaq tutdu.
Babasını xilas edib
Geri döndü.
Dir sə xan da oğlanının
Sağ olduğunu duyub bildi.

* * *

Xanlar xanı xəbər tapıb,
Buğac xana bəylik verdi,
Kürsü verdi.
Qorqud Dədə boy boyladı,
Söy söylədi.
İnci kimi dastan düzdü
Qoşma qoşdu,
Onlar daxi bu dünyaya
Gəlib keçdi.
Karvan kimi qondu köçdü.
Yer gizlətdi, əcəl aldı,
Qoca dünya yenə qaldı.
Gedən getdi, yaxşı-pisdən
Gələnlərə bir ad qaldı.

Görüm, dostlar, qafil ölüm
Gələn zaman mərd igidə
Keçid versin!
Sağlıq kimi dövlət olmaz,
Bu dövləti həqq artırsın!
O öydüyüm uca Tanrı,
Dost oluban mədəd versin!

Yömn edəlim,
Yerli qara dağlarınız
Yıxılmasın!
Kölgə salan ağaclarınız
Kəsilməsin!
Daim axan aydın sular
Azalmasın, qurumasın!
Uca uçan tərlənlərin
Qanadları qırılmasın!
At çapanda atınızın
Ayaqları büdrəməsin!
Çarpışanda qara polad
Qılıncınız kütəlməsin!
Dürtüşübən, çəkişəndə
Kəndiriniz ufanmasın!
Ağ birçəkli anaların
Axır yeri behişt olsun!
Ağ saqqallı babaların
Son sarayı cənnət olsun!
Həqq yandıran çırağınız
İşıqlansın, yanar dursun!
Görüm möhtac olmayasız
Namərdlərə, dostlar, sizi!

QANLI QOCA OĞLU QANTURALI

Əzəl gündən qəhrəmanlıq
Mərdanəlik, qoçaqlıq
Vətənimin, ellərimin
Ad-sanılən yanaşdır.

Doğrudan da hər insanlıq
Fəxri olan səciyyələr
Bu ellərin, obaların
Əkiz, taybir qardaşıdır.

Dəmirdirnaq aslan kimi
Başıuca, alnıaçıq
Ömür sürən ellərimi
Dönə-dönə alqışlaram.

Aydın axan sulardan da
Zülal olan, ləkə bilməz,
Pəs götürməz vicdanına
Tərif yazsam, boy boylasam.

Haqlıyam mən. Bu boy deyil,
Aydın, günün, ulduzların
Varlıqları haqdır əgər,
Bu da elə həqiqətdi.

Tarixləri qana batmış
Vərəqlərin vərəqlə, bax!
Yox, görürkən bir kənd üçün
Bələdçilik həmaqətdi!..

Atropatdan¹, Xətayidən,
Yağlıları, düşmanları
Bezikdirən Babək kimi
Qəhrəmandan danışmayaq.

¹ Atropat – Makcdoniyalı İskəndərin Azərbaycana təyin etdiyi yerli hakim

Vaqiflərdən, Füzulidən,
Nizamitək mərifətdə
Dünyamıza işıq salan
Bir insandan danışmayaq.

Dağda-daşda gün qavurmuş
Simalarda saflıqların
Yaz şəbnəmi parıltılı
İşıltısın baxıb görək!

Açıq, aydın, yaraşıqlı
Alınlarda igidliyin
Əyri qılınc şəşəəli
Parıltısın baxıb görək!

Anaların laylasına,
Aşıqların, ozanların
Könül açan dastanına,
Nəğməsinə qulaq asaq!

Cürə sazın pərdəsində
Təsvirlənən duyğulara
Guruldayan dəhlərin
Gur səsinə qulaq asaq!

Obalarda dişi, erkək,
Başda papaq, üzdə örpək,
Əldə yaylıq oynandığı
Oyunlara bir say salaq!

Dildə-dişdə əzbər olan,
Mətəl olan, məsəl olan,
Ataların, babaların
Sözlərini duyub, qanaq!

Aydan aydın, gündən duru,
Kədərbilməz bu güzgüdə
Bu ellərin, obaların
Nə olduğun görmək olar.

Bu görüş də qoçaqlığın,
İgidliyin, insanlığın
Ən vaqei görükdəmin,
Yaraşığın yada salar.

Bax, əsrlər ana, qadın
Bu dünyada haqsız-haqsız
Bir qul kimi, matah kimi
Al-ver olub satılmışdır.

Kişilərin əllərində
Dəyərsiz bir dəsmal kimi
Əl-əl gəzib, ləkələnib
Bir tərəfə atılmışdır.

O cavankən, dilbər ikən
“Qası yay”dı, “üzü ay”dı,
“Kirpiyi ox”, “vəfası yox”,
Şair yazar camalından.

Qoca ikən, düşgün ikən
“Reyhane”di, “mərcahe”di,
“Əcuze”di, “möhtalə”di,
Bir ad yoxdur kamalından.

Bir çox “ürfan” həzranəsi,
“Həqq aşiqi” iddialı
Yalançılar: – Qadın eşqi
Ürfanıma uymaz! – demiş.

Məhəbbətim “gər bu başı,
Gər o başı” deyə-deyə
Müxənnəsi “murad” bilib
Erkəklərə könül vermiş¹.

¹ Cəlaləddin Mövləvinin “Eşqra gər insərvigeransərəst, Xod ke mara suye-an şəhr rəhbərəst” şeirinə işarədir. Murad – təriqət istilahında müridlərin iradə bəslədiyi və ona çatmağa can atdıqları “kamil insan” deməkdir.

* * *

Keçmişləri vərəqlə, bax,
Həmin zaman, elə o vaxt
Bizim yerdə, bizim eldə
Qadınlığa hörmət varmış.

O da haqlı bir insanmış,
Qardaş imiş öz ərinə,
Güləşərmiş, vuruşarmış,
At minərmiş, ox atarmış:

Boyu uzun Burla xatın,
Saçı uzun Səlcən xatın,
Nigar xanım, Ərəbzəngi,
Həcər xanım, Zeynəb paşa¹.

Uzaqlara neçün gedax,
Həmin bu gün yurdumuzda
Şəddəsini yan bağlayan
Mərd analar başdan-başa.

Tarlalarda, zavodlarda
Hər hünərdə, hər yarışda
İşıqlı bir mayak kimi
Dünyalara işıq salır.

Qadınlığın, analığın
Yorğun gözü, tutqun bağı
Ona baxıb, qurtuluşa
Yol axtarır, ilham alır.

Canım aşığı, gözüm aşığı,
Çal qopuzun, aç dastanın
O sehrkar comərd əlin
Pərdələrdə xoş dolansın.

Üzüqara, bağıqara
Cəhalətə cumub batan,
Qadınlığa böhtan atan
Şarlətanlar bir utansın!

* * *

Aşıq çömçəsini alır əlinə,
Alnın qırıqdır, qaldırır qırıq,
Qıyır gözlerini, narın gülüşlər,
Dərilir üzünə lal bir sərxoşlıq.

Mənəli baxışı nələr andırır,
O duyğun gülüşdən nələr ələdir?
Üzündə xalqımın ruh ülvyyəti,
Vüqarı, mənliyi, fəxri görünür.

Əzəldən mənə də coşduran odur,
Onu dinləmişəm, fikrə dalmışam,
O, vurğun könlümün ilk yavrusudur,
Mən ilk ilhamımı ondan almışam.

O cadu əllərin tilisimindən,
Özünü qurtaran hansıdı, kimdi?
Könül ceyranının avçısıdır o,
Bir müdhiş fitnədir bax gör ki, indi.

Özü də qərq olur öz nəğməsində,
Tufanlar qoparır hər pərdədən,
Açır xəyalının ağ yelkənini,
Yenə də söyləyir Qorqud Dədədən.

Qədim Oğuz ellərində
Qanlı Qoca adında bir
Adlı-sanlı kişi varmış.
Bu görüklü ixtiyarın
Yetişmiş bir qoç oğlu var,

¹ Zeynəb paşa – XIX əsrin sonlarında Təbrizdə etiraz çıxışlarının başçısı

“Qanturalı” çağırarlar.
 Qanlı Qoca bir gün deyir:
 – Dostlar, mənim atam öldü,
 Yeri-yurdu mənə qaldı.
 Yarınkı gün mən ölərkən
 Yer-yurdumda oğlum qalar,
 Nə yaxşı ki, canım sağkən
 Oğlanımı evləndirim.
 Qanturalı babasının
 Sözlərini dinləyərək:
 – Baba, məni evləndirmək
 İstəyirsən? Mənə layiq
 Qız nə kimi olduğunu
 Bilirsənmi? – deyə oğlan
 Artırır:
 – Mən yerimdən qalxanadək
 Yerdən dura.
 Mən qaraqoç bedov ata
 Minənədək atın minə.
 Qanlı kafir ellərinə
 Məndən qabaq hücum edə,
 Qılınc çala, baş gətirə.
 Qanlı Qoca: – Oğul, demək
 Sən əyal yox, bir pəhləvan
 İstəyirsən, arxasında
 Yeyib-içib dolanasan,
 Xoş olasan – deyə gülür.
 – Bəli, baba, mən elənçi
 İstəyirəm.
 Yoxsamı sən istəyirsən
 Varıb gedib
 Bir cici-ban qız alasan?

 Nəgəhandan yıxılıban
 Yerə düşsə bağırsağı
 Düyün düşə?! – deyə oğlan
 Acıqlanır.

– Gözüm oğul, acıqlanma,
 İstədiyin, dilədiyin
 O dilbəri tapmaq səndən,
 Qızıl tökmək, rizq vermək,
 Almaq məndən – deyə qoca
 Sinə gərdi.

Ərənlərin görkəmlisi
 Qanturalı belə görcək
 Atın mindi,
 Qırx igidin atlandırdı.
 İç Oğuzu girib gəzdi,
 Bəyənəcək qız tapmadı.
 Qayıdıban evə gəldi.
 Qoca sordu: – Qız tapdınmı?
 Qanturalı:
 – Yansın Oğuz ellərini,
 Hər nə gəzdim, mənə yarar
 Qız tapmadım, baba! – dedi.

Qanlı qoca:
 – Sabah gedib öylən gəlmək,
 Öylən gedib axşamüstü
 Gəlmək ilə qız tapılmaz.
 Sən evdə qal, mala yetiş,
 Mən gedərəm gəzişərəm,
 Sənin üçün qız taparam –
 Deyə qalxıb, sevinibən,
 Güvənibən sinə gərdi.

Ağ saqqallı bir qocanı
 Yoldaş edib
 İç Oğuzu gəzib çıxdı,
 Qız tapmadı.
 Dış Oğuzu gəzib çıxdı,
 Qız tapmadı.
 Trabozan ellərinə

Gəlib çıxdı.
Trabozan təkurunun
Görükəmli, gözəl-göyçək
Bir qızı var. Bir cüt yayı
Həm sağına, həm soluna
Qoşa çəkər.
Atdığı ox yerə düşməz.
Bu qız üçün üç canavar
Saxlamışlar.

Hansı igid üç heyvanla
Pəncələşsə, qalib gəlsə,
Heyvanların başın kəssə,
Qız onundur – deyə təkür
Vədə vermiş.
Kimsə isə məğlub olsa,
Başın kəsər, bürcdən asar.
Beləliklə, otuz iki
Kafir dinli bəy oğlunun
Başı bürcdən asılmışdı.

Üç heyvanın biri buğa,
Biri buğra, biri isə
Aslan idi.
Başı bürcdən aslantılan
Otuz iki bəy oğlunun
Heç birisi aslan ilən
Nər dəvəni görməmişdi.
Ancaq onlar buğa kəlin
Buynuzuna ilişərək
Basılmışdı.

Qanlı Qoca başlar ilən
Heyvanları görəndə zaman
Başındakı qara bitlər
Ayağına süzüb gəldi:
– Daha doğru çıxmaq gedək,

Oğlancığa xəbər verək.
Hünəri var, gəlib alsın,
Hünəri yox, obadakı
Qızı alıb, razı qalsın.

* * *

At ayağı kölük olur,
Ozan dili yügrək olur.
Qanlı Qoca
Dağlar aşdı, çaylar keçdi.
Oğlancığa xəbər gedib:
– Baban gəldi, – söylədilər.
Qanturalı qırx igidin
Atlandırıb qarşı vardı.
Atasının əlin öpdü:
– Canım baba, mənə layiq
Qız tapdınmı? – deyə sordu.
– Tapdım, oğul! Ancaq işdə
Hünər gərək! – deyə Qoca
Cavab verdi.
– Altun, axça, qəflə, qatır
İstər, baba?
– Dedim, oğul, hünər istər,
Hünər gərək!
– Canım baba, gözüm baba,
Qara yallı qazlıq atı
Minnəm indi.
Qanlı kafir ellərinə
At salaram,
Baş kəsərəm, qan tökərəm,
Azğın dinli kafirlərə
Qan qusdurram.
Axça-altun, qul-qaravaş
Gətirərəm,
Hünərimi göstərərəm.

– Canım oğul, gözüm oğul,
 Dediklərin hünər deyil,
 Bu sövdada başqa cürə
 Hünər gərək.
 O qız üçün üç canavar
 Saxlamışlar.
 Üç heyvanı kimsə bassa,
 Qızı ona verəcəklər.
 Basanmasa, məğlub olsa,
 Başın kəsib bürc üstündən
 Aslıyarlar.
 – Gözüm baba, mənə gərək
 Bu sözü sən deməyəydin,
 Gedəm gərək, çünki dedin!
 Getməz olsam, yarınkı gün
 Bu söz mənə qaxınc olar,
 Toxunc olar.
 Canım baba, qadın ana,
 Əsən qalın!

– Görürsənmi öz-özümə
 Nə eylədim?
 Oğlancığı qorxutsanam?!
 Bəlkə qorxub ketməz ola –
 Deyə qoca düşünərək
 Söy söyləmiş:
 – Sən gedən yerlərin, sultanım oğul,
 Dolamac-dolamac caddası olur,
 Üzərində uçan quş qanad salmaz,
 Göylərə qovuşan qalası olur.

Palçığına atlı batsa, çıxanmaz,
 Ormanların ala ilan sökməz,
 Boz aslanlar sularından içənməz,
 Göllərdə yaşılbaş sonası olur.

Görüklüsü könülləri aldıadı,
 Nəğmələri dağı-daşı oynadı,

Hay demədən baş gətirər cəlladı,
 Papağı mindilli babası olur.

Canım oğul, atgilan bu sövdanı,
 Buzlatma gəl, ağ saqqallı babanı.
 Ağlar qoyma bir qarıcıq ananı,
 Mərd igidin işdə vəfası olur.

– Canım baba, nə deyirsən sən mənə,
 Bu işlərdən çəkinən igid olmaz,
 Alp igidə qorxu vermək eyb olur,
 Mərd atalar övladını qorxutmaz.

Qadir qoysa, o dolamac yolları
 Bir çapışda yorub-yortub keçərəm,
 Atlı batıb çıxmaz palçıqlarına,
 Mövlam mədəd versə, qumlar tökərəm.

Ala ilan sökməz ormanlarına
 Çaxmaq çalıb, ildırımtək şaxaram,
 Göylə pəhlu vuran qalalarını
 Viran edib, od vuruban yaxaram.

Ya aslanın dırnağında didilləm,
 Ya taxıllam buynuzuna buğanın,
 Ya dəvənin köksü altda əzilləm,
 Ya öpərəm görüklünün buxağın.

Ya gedəm hey, getməyəm hey,
 Ya gələm hey, gəlməyəm hey.
 Daha bir də görüşüncə,
 Gözüm baba, qadın ana,
 Əsən qalın!

Gördülər ki, bu təklifdən
 Geri dönmək qoç oğlanın
 Namusuna yenilməzdir,

Uğur verib söylədilər:
– Uğurların açıq olsun,
Əsən gedib, sağ gələsən,
Aslan oğul!

Qanturalı
Atasının, anasının
Əlin öpdü,
Qırx ıgıdın atlandırıdı,
Yola düşdü.
Yeddi gecə, yeddi gündüz
Yol sürdülər,
Yortub kafir sərhəddinə
Yetişdilər.
Çadır tikib əyləndilər.

Qanturalı
Yügrək atın oynadıban
Əmudunu atır-tutur:
– Hey qırx eşim, qırx yoldaşım!
Yügrək olsam yarışsam hey,
Güclü olsam güləşsəm hey,
Qadir mövlam mədəd versə,
Üç heyvanla vuruşsam hey,
Gözəllərin sərkərdəsi
Sarı donlu qızı alıb,
Atam, anam obasına
Qayıtsam hey...
Hey qırx eşim, qırx yoldaşım!
Qırxınıza qurban olsun
Mənim başım!

Qanturalı bu sözdəkən
Təkur şaha xəbər getdi:
– Qanlı Oğuz ellərindən
“Qanturalı” deyirlər bir
İgid varmış, qız diləyib
Gəlir – deyə söylədilər.

Şah Təkurun atlıları
Yeddi ağac qarşı gəldi:
– İgid, bura niyə gəldin?
Dəgil bizə!
– Verişməyə, alışmağa
Gəldim – deyə Qanturalı
Cavab verdi.

İzzət edib, hörmət edib
Ağ çadırlar tikdirdilər,
Ala xalı döşədilər,
Ağca qoyun qırdırdılar,
Yeddiillik al şərabdan
İçdirdilər,
Götürübən Təkur şahın
Ordusuna gətirdilər.

* * *

Böyük salam meydanında
Təkur taxtın üzərində
Oturmuşdu.
Üç yüz kafir silahlanıb,
Alay qurub, xidmətində
Durmuşdular.
Təkur qızı bu meydanın
Bir yanında uca bir köşk
Tikdirmişdi.
Bayramlarda, çıxışlarda
Qırx incə qız dövrəsində
Köşkə çıxar, təfərrüce
Məşğul olar.
Yenə də o, bir elçinin
Gəldiyindən xəbər bulub,
Qırx qızlara al geydirib,
Özü isə sarı geyib
Köşgə gəldi.

Qanturalı gəlib çıxdı,
Qaraqapaq Təkur şaha
Salam verdi.
Kafir Təkur salam aldı.
Ala xalı döşədilər,
Yerə otdu.
– İgid, bura hardan gəldin? –
Deyə Təkur sual verdi.

Qanturalı yerdən durdu,
Ədəb ilə başın açdı,
Ağ biləyin sıgalladı:
– Qarşı yatan qara dağın
Aşmaq – deyə gəlmişəm mən!
Axıntılı sularından
Keçmək – deyə gəlmişəm mən!
Ətəyinə, qoltuğuna
Sığınmağa gəlmişəm mən!
Haq-tanrının buyuruğu,
Peyğəmbərin dediyilə
Qız almağa gəlmişəm mən!

– Bu igiddə hünər olsa,
Sözüm yoxdur! – deyə Təkur
Qəbul etdi.

* * *

Yasavullar qoç oğlanı
Soyundurdu.
O bir taqa
Altın arqac kətan bezin
Gövdəsinə sarıtdadı,
Meydan açdı.
Qanturalı
Sahibcəmal, sahibkəmal,

Görsətmə bir igid idi.
Oğuzların dörd igidi
Niqab ilə dolanardı –
Qanturalı, boz ayqırlı
Beyrək xan, Qara Çəkir,
Birisi də onun oğlu
Xan Qırqınıq.
Qanturalı niqabını
Götürərkən qız baxırdı.
Ay camallı, aslan üzlü
Mərd igidə gözü düşəcək
Darıxılığı boşa getdi.

Dabbaq olmuş dana kimi
Cuycusundan su töküldü.
Başındakı qırx yoldaşa
Baxıb dedi:
– Tanrı-təala şah babamın
Ürəyinə rəhm sala,
Kəbin kəsib bu oğlana
Verə məni.
Heyifdir ki, bu cür oğlan
Heyvanların dırnağında
Həlak ola.
Səlcən xatın bu sözdəkən
Yeddi dəmir zəncir ilə
Zəncirlənmiş buğa kəli
Gətirdilər.
Buğa gəlib dizə çökdü,
Meydandakı mərmər daşa
Buynuz vurdu, pənir kimi
Didib tökdü.

Hamı baxıb söyləşdilər:
– Ənqəribdi ki, igidi
Atar yıxar.
– Yaxılsın Oğuz elləri

Qırx igidlən bir bəy oğlu
Bir qız üçün ölmək nədir?! –
Qoç oğlanın qırx igidi
Bunu duyub ağlaşdılar.

Qanturalı sağa baxdı,
Sola baxdı, igidlərin
Ağlar gördü, bir hay verdi,
Nə söylədi:
– Hey qırx eşim, qırx yoldaşım!
Nə olub ki, ağlayırsız?
Qopuzumu mənə verin,
Məni öyün!

Qanturalı qopuz çalır,
Qırx igidi onu öyür,
Görək dostlar necə deyir:
– Hey sultanım, Qanturalı!
Qalxıbanı sən yerindən
Durmadinmi?
Qara yallı qazlıq ata
Minmədinmi?
Köksü gözəl qaba dağı
Avlayıban yenmədinmi?
Obadakı inək sağan
Qaravaşı görmədinmi?
Buğa, buğa dedikləri,
O inəyin buzovası
Deyildimi?
Alp ərənlər qırımından
Qırarmı?
Qoç igidlər bir buzovdan
Qorxarmı?
Sarı donlu Səlcən xatın
Köşkdən baxar,
Kimə baxsa, baxışıylan
Oda yaxar.

Qanturalı sarı donlu
Qız eşqində bir “hu” dedi,
– Mərə, kafər, buğanızı,
Buraxınız gəlsin! – dedi.
Əsrək kəlin zəncirlərin
Götürdülər.
Dəli buğa buynuzların
Almas uclu cida kimi
Şüslədərək nə oğlanın
Üzərinə hücum etdi.
Qanturalı adı gözəl
Məhəmmədi çağırıban
Bir yumuruq qızgın kəlin
Qaşqasına ilişdirdi.
Əsrək buğa dalı üstə
Yerə çökdü, qalxar-qalxmaz
Dürtməsini kəlləsinə
Dayayaraq zorun saldı,
Buğa kəli basa-basa
Gen meydanın o başına
Gedib çıxdı.

Qızgın buğa, igid oğlan
Bir çox zaman çalışdılar.
Yavaş-yavaş dəli heyvan
Yorğunladı, qara ağzı
Köpükləndi.
Qanturalı: – Alp ərənlər
Bu dünyanı ağıl ilən
Bilmişlərdir. Yaxşıdır ki,
Heyvancığın qarşısından
Sıçrayıb arxasından
Bir iş edim – deyər durub,
Adı gözəl Məhəmmədə –
“Təkbir” deyib sıçradı.
Buğa tovun saxlamadan
Başı üstə yerə dəydi,

İgid oğlan dildən düşmüş
Hərifini quyruqladı,
Dolandırıb yerə çaldı,
Boğazladı, başın kəsdi,
Dərisini qazıb soydu.
Təkur şaha qarşı vardı,
– Qızı mənə verirsənmi? –
Deyə durdu.

– Mərə, qızı ona verib
Sürün getsin! –
Deyə Təkur hökm edərkən,
Qardaşının yek oğlu dedi:
– Heyvanların padşahı
Boz aslandır, onunla da
Oyun versin, sonra verək.

Aslanı da gətirdilər.
Aslan gəlib qoruldandı,
Meydandakı bütün atlar
Qan kişnədi.
Nər oğlanın igidləri
Ağlayıban söylədilər:
– Buğa kəldən qurtardısı,
Boz aslandan qurtararmı?
Qanturalı igidlərin
Ağlar görüb:
– Mərə dostlar, qopuzumu
Ələ alıb öyün məni!
Sarı donlu qız eşqində
Bir aslandan qorxmaq olmaz!
Yoldaşları onu öyür,
Görək dostlar necə deyir:

– Hey sultanım Qanturalı,
Daylar basan, ərilər kəsən,

Qara poladüz qılıncdan
Qayıtmayan
Alp ərənlər savaş günü
Qırımından qayıdarmı?
Ağca tozlu qatı yaydan
Dərsinməyən,
Ağ lələkli ötgün oxdan
Qayğımayan
Mərd igidin iradəsin
Bir canavar sarsıdarmı?

Dəmərdımaq qaplanların
Boynun buran,
Canavarlar sərkərdəsi
Aslan boğan
Ala başlı köpək itə
Kəndisini qapdırarmı?

Sarı donlu Səlcən xatın
Köşkdən baxar,
Kimsə baxsa, eşq oduna
Salıb yaxar.

Qanturalı sarı donlu
Qız eşqində bir “hu” dedi.
– Mərə kafir, aslanıvı,
Burax gəlsin!
Qara poladüz qılıncım
Əlimdə yox, qırıışmadan
İki biçəm.
Ətəyinə sığınmışam,
Cömərdlərin mədədkarı,
Qəni Tanrı, mədəd! – dedi.
Boz aslana hay verdilər,
Süzdü gəldi.
Qanturalı adı gözəl

Məhəmmədə “tokbir” deyib,
Köynəyini biləyinə
Sarıtdadı, aslancığın
Pəncəsinə qarşı verdi,
Çənəsindən bir yumuruq
İlişdirdi.
Yumuruğun zərbəsindən
Toğan aslan gicəlləndi.
İgid oğlan macal tapıb
Biləyini çəkib üzdü,
Götürübən yerə çaldı.
Aslancığın qaba leşi
Meydan içrə düşüb qaldı.
Qanturalı: – Mərə Təkur,
Qızı mənə vergil! – dedi.

– Bu oğlanı gözüm gördü,
Könlüm sevdi.
Gərək dursun, gərək qalsın!
Qızı ona verin, getsin!–
Deyə Təkur hökm edərkən,
Qardaşının oğlu dedi:
– Heyvanların sərkərdəsi
Buğra nədir, onunla da
Oyun etsə, qızı verrik.

Çün inayət həqdən idi,
Bəy-paşalar qoç oğlana
Həmi durdu.
Təkur dedi:
– Nərin ağzın yeddi yerdən
Bağlayınız!

Həsud kafir bağlamadı
Dəhnələrin, yüvənlərin
Açdı atdı.

Qanturalı sərxoş-sərxoş
Buğuranın sağ-solundan
Qoltuğundan fırlar çıxar.
Lakin iki canavarı
Basıb salmaq mərd igidi
Yorğunlatmış,
İşdə bir az yavalatmış.
O tövşəyin almaq üçün
Dayanarkən,
Altı cəllad yalın qılınc
Başı üstə hazır oldu.

Yoldaşları bunu görüb
Söy söyləmiş.
Görək dostlar nə söyləmiş:
– Qalxıbəni öz yerindən
Uru durdun,
Qara yallı qazlıq atı
Bütün mindin,
Ala gözlü igidlərin
Atlandırdın,
İri düymə, qaba dağı
Dünən aşdın
Axıntılı daşqın suyu
Dünən keçdin,
Qanlı kafir sərhəddini
Basıb keçdin.
Kafirlərin buğasını
Xurd-xaş etdin.
Toğan aslan gəldiyində
Belin бүkdün.
Qara nəre yetişəndə
Nə gecikdin?!
Qarşı yatan bu dağlardan
Xəbər keçə,
Daşqın axan bu sülardan

Ötüb keçə,
 Böyük Oğuz ellərinə
 Xəbər çata,
 Qanturalı nə eyləmiş,
 Söyləyələr:
 – Qara buğa yügürdükdə
 Başın kəsmiş,
 Toğan aslan daşlandıqda
 Belin bükmüş,
 Qara buğa gəldiyində
 Dildən düşmüş –
 Söyləyərlər.
 Böyük-küçük bunu deyib
 Danışalar,
 Qarı-qoca bunu deyib
 Danışalar.
 Ağ saqqallı qoca baban
 Bükük qala,
 Ağ birçəkli qarı anan
 Başa çala!
 Qalxıbanı öz yerindən
 Durmaz olsan,
 Altı cəllad başın üstə
 Qılınc tutar,
 Qafilcedən o görüklü
 Başın kəsər.
 Aşağıdan yuxarıya
 Baxmazmısan?!
 Qənşərinə ala gözlü
 Kəhlik gəldi, igid, nədən
 Tərənini atmazmısan?!
 Sarı donlu Səlcən xatın
 Qaş-göz eylər.
 İgid, nədən işarətin
 Görməzmişən?!
 Söylər: – Dəvə dodağından

Zəbun olar.
 Nədən yarın dediyini
 Duymazmısan?!
 Qanturalı uru durdu,
 Sarı donlu qız eşqinə
 Bir “hu” dedi.
 Mərə kafər, buğuranın
 Dodağından tutar olsam,
 “Qız söz ilə qara nəri
 Zəbun etdi” – söyləyələr.
 Yarınkı gün Böyük Oğuz
 Ellərinə xəbər çata,
 “Bir dəvənin qarşısında
 Qalmış idi, qız qurtardı” –
 Söyləyələr – deyə duyub:
 – Mərə, dostlar, qopuz çalıb
 Öyün mənə!
 O qüdrətli yaradana
 Sığınmışam,
 Yar yolunda bir buğradan
 Qaçmaq olmaz!
 Haydı, onun başını da
 Kəsim! – dedi.
 Qırx igidi onu öyüb
 Söy söyləmiş,
 Görək dostlar nə söyləmiş:

– Qaf qayalar başında yuva salan,
 Qadir ulu, Tanrıya yaxın olan,
 Arı güldən şığıyıb ördək alan,
 Cümlə quşlar sultanı çal qaraquş
 Sağsağana özünü şığıdarmı?!

Dov günündə bak etməyən yağdan,
 Hay verəndə alayları dağıdan,
 Qızıl qandan daşqın sellər axıdan

Alp igidlər, cilazınlar, ərənlər
Bir tülküyə üzünü daladarmı?!

Sarı donlu Səlcən xatın
Köşkdən baxar,
Kimsə baxsa, baxışıylan
Oda yaxar.

Qanturalı sarı donlu
Qız eşqinə bir "hu" dedi.
Adı gözəl Məhəmmədi
Çağırılan dəvəyə bir
Dürtmə vurdu, zərbəsindən
Nər bağırdı.

Bir də vurdu, dəvə daxi
Ayaq üstə duranmayıb
Şumlanmış bir qala kimi
Yerə dəydi.

İgid oğlan əsrək nəri
Boğazladı. Gövdəsindən
İki zol gön çıxarıban
Təkur şahın qənşərində
Yerə vurdu.

– Atlıların tərəş bağı,
Üzəngisi qırılsa,
Tikmək üçün kara gələr! –
Deyə güldü.

Təkur dedi:
– Vallah, bunu gözüm gördü,
Könlüm sevdi.

Qırx bir yerdə qızıl ala
Gərdək tikdi.

Qızı alıb kəl oğlanın
Gərdəyinə gətirdilər.
Ozan gəlib söy söylədi,
Şadlıq çaldı.
Qoçaq Oğuz igidinin

Ömrü-günü çiçək açdı.
El-gününü yada saldı,
Qılıncını çıxarıban
Yerə çaldı:
– Qara yertək gəriləyim,
Torpaq kimi sovrulayım,
Qılıncıma doğranayım,
Peykanıma sancılayım,
Oğlum-qızım doğulmasın,
Doğularsa, on gününə
Yetişməsin,
Qadın ana, bəy babamla
Görüşmədən bu gərdəgə
Girər olsam!

* * *

Çadırların yatırtırdı,
Dəvələrin buzlatdırdı,
Qara qoçun kişnətdirdi,
Köçün çatdı yola düşdü.

Yeddi gecə, yeddi gündüz
Yol yolladı, yortub Oğuz
Sərhəddinə gəlib çatdı,
Çadır tikdi.
– Hey qırx eşim, qırx yoldaşım!
Qırxınıza qurban olsun
Mənim başım!
Qadir Tanrı mədəd verdi,
Varıb getdim, üç heyvanın
Başın kəsdim,
Sarı donlu dilbər qızı
Alıb gəldim.
Bəy babama xəbər verin,
Qoç oğluna qarşı gəlsin!

İki sevgi baxıb gördü
 Qonduqları bu dağ, təpə
 Durnaların, sonaların,
 Kəhliklərin ucağıdır,
 Ceyranların, ahuların
 Keyiklərin oylağıdır.
 Hər tərəfi çay, çəməndi,
 Sular axır qəltan-qəltan,
 Şıqqıldayıb tökülürü
 Şurşuralar qaba dağdan.

Yaşıl Təbriz xalçasından
 Döşənmişdir sanki hər yan,
 Qüdrət əli qaşlamışdır
 Çiçəkləri brilyantdan.

Yaşıl kollar bir qız kimi
 Əldə tutub al piyalə,
 Yel əsdikcə gizli-gizli
 Pıçıldaşır dağda lalə.

Çadır qurub əyləndilər,
 Yeyib-içib dincəldilər.
 O zamanlar hər bir Oğuz
 İgidinə hər nə qəza
 Yetişərsə, yuxlamaqdan
 Yetişərdi.
 Qanturalı al şərabin
 Nəşəsindən mürgüləyib,
 Gözlərini yuxu aldı,
 Uyub qaldı.

– Məni görüb sevən çoxdu.
 Olmaya ki,
 Nəğəhandan basqın edib,
 İgidimi öldürübən
 Ağca üzlü mən gəlini
 Atam-anam sarayına
 Qaytaralar?! –
 Deyə Səlcən düşünərək
 İgidinin
 Atın tutdu, yəhərlədi,
 Özü isə silahlandı.
 Süngüsünü ələ aldı,
 Bir təpənin üstə çıxıb
 Keşik verdi.

Məgər, dostlar, kafir Təkur
 Peşman oldu:
 – Bu nə işdi, üç canavar
 Öldürməklə qızçıqazı
 Alıb getdi?!
 Altıca yüz qara donlu,
 Göy dəmirli kafir seçdi,
 Yola saldı.
 Qız gədikdə gözətlərkən
 Gördü birdən toz ucaldı.
 Bedov atın başın saldı,
 İgidinin başı üstə
 Çapar yetdi. İgidini
 Ayıldarkən
 Söy söyləmiş, görək xanım
 Nə söyləmiş:

– Ala qıyma gözlərini bir açgilan,
Canım igid, qafil-qafil nə yatmısan?!
Mərd qolların qarqısından çatılmadan
Aç gözüvi, qafil igid, nə yatmısan!?

Qaba döşün oxlanıban sökülmədən,
Alca qanın yer üzünə tökülmədən,
Ağca alnın qara yerə sürtülmədən
Aç gözüvi, qafil igid, nə yatmısan!?

Boz buludlar kişnəmədən sel atlandı,
Qaf qayalar oynamadan yer ayrıldı,
Ulu bəylər ölmədikdən el boşaldı,
Aç gözüvi, qafil igid, nə yatmısan!?

Ayl, igid, düşmən gəldi, yağ yetdi,
Qarcısıban, uğraşıban gəlib çatdı,
Aslanıban üzərivə hücum etdi,
Aç gözüvi, qafil igid, nə yatmısan?!

Külək kimi bu dağları aşıb gəldün,
Tərən kimi havalardan uçdun gəldün,
Yatmaq üçün yermi buldun, yurdmu buldun?!
Aç gözüvi, qafil igid, nə yatmısan?!

Qanturalı səmirləndi,
Gözün açdı uru durdu:
– Nə söylərsən, nə deyərsən,
Ay görüklüm? – deyə sorur.
– Qoç igidim, üzərivə
Yağı gəlmiş!
Qanturalı gözün açdı
Görüklüsün at üstündə
Silahlanmış, əldə süngü
Hazır gördü.
Yeri öpdü: – Hey “amənnə və səddəqna”!

Ulu Tanrı dərgahında
Diləklərim hasil oldu –
Deyə igid şükr qıldı.
Arı sudan abdest aldı,
Ağca alnın yerə qoydu,
İki rikət namaz qıldı.
Atın mindi, adı gözəl
Məhəmmədə “təkbir” dedi.
Cilov tökmə qara donlu
Kafirlərə qarşı vardı.
Səlcən xatın at oynatdı,
İgidindən qabaq keçdi.
Qanturalı:
– Qoç görüklü, evi qoyub
Hara belə? – deyə sordu.
– Bəy igidim, baş sağ olsa
Börk igidə əskikmidir?
Gələn kafir çox kafirdir,
Savaşar, döyüşər,ik,
Ölənimiz olsa, ölsün,
Diri qalan evə gəlsin! –
Deyə xatın atın saldı,
Qılınc çəkdi, qırım basdı,
Qaçanları izləmədi,
Aman çəkib yalvaranı
Öldürmədi.
Yağı qaçdı, igid gəlin
Elə sandı düşmən sındı.
Üstü qanlı, qılınc qanlı
Evə gəldi.
İgidini görməz oldu.

Qız igidi axtararkən
Qaynanası, qaynatası
Çıxa gəldi.
Gördülər ki, mərd gəlinin

Üstü qanlı, oğlan yoxdur,
Xəbər tutub soruşdular,
Görək necə soruşdular:

– İgid qızım, igid anam,
Ala danda durub göldin,
Mərd oğlanı tutdurdunmu?
Qafilcədən o görüklü
Mərd başını kəsdiridinmi?
“Ana” – deyə, “baba” – deyə
Ağladıban buzlatdınmi?
Tək gəlirsən, bir bəbəyim
Görünməzdir. Bağrım yanar,
Ağız-dildən bir qaç kəlmə
Xəbər mənə!
Qara başım qurban olsun
Gəlin, sənə!

Qız onların
Qaynatası, qaynanası
Olduğunu duyub bildi,
Qamçısilən bir tənəni
Nişan verib:
– Ora varın! Hankı yerdə
Toz gördünüz,
Yoxsa qarğı-quzğun gördüz,
Oradadır, – deyə özü
Atın çapdı, ucalardan
Alçaqlara nəzər saldı
Baxıb gördü bir dərədə
Tozanaq var,
Gah dərilir, gah dağılır.
Çatıb yetdi, igidinin
Bedov atın ölmüş gördü.
Özünüsə
Gözü üstü yaralanmış,

Axar qanın silə-silə,
Özü bayan, kafir atlı
Qılınc çalır,
Yağları töküb salır.
İçi yandı, acıqlandı.
Qara qoşun bir bölük qaz
Sırasına düşdüyütək
Yağların bir ucundan
Qıra-qıra o başına
Gedib çıxdı.
Qanturalı baxıb gördü
Bir kimsənə yağısını
Qabağına qatıb qovur.
Bu igidin Səlcən xatın
Olduğunu duyanmadı.
Çağırılan nə söylədi:
– Qalxıbani öz yerindən
Duran igid, nə igidsən?
Qafil-qafil başlar kəsən,
Dəstursuzca yağı basan,
Söylə, igid, nə igidsən?
Dəstursuzca yağı basmaq
Bizim eldə ayıb olur,
Söylə, igid, nə igidsən?
Yenə demiş:
– Mərə igid, tərən olub
Havalara uçasan da,
Qəvvas olub ümmanlardan,
Dəryalardan keçəsən də,
Saqqallayıb boğazıvı
Biçər ollam,
Alca qanın yer üzünə
Tökər ollam.
Mərə qada tutmuş igid,
Nə igidsən?
Qayıdıban dön gəl bəri,
İgid! – dedi.

Səlcan xatın dinləyərək
Mərd igidi,
Görək, dostlar, cavabında
Nələr dedi:
– Hey igidim, bəy igidim,
Qəltəbanda qızıl dəvə
Köşəşgindən dönərmə gör?
Qaraqoçlu qazlıq atlar
Qulanından dönərmə gör?
Ağ ayılda ağca qoyun
Quzusunu basarmı gör?
Alp ərənlər, mərd igidlər
Sevgisinə qıyarmı gör?
Qoç igidim, bəy igidim,
Bu yağının bir ayağı
Sənin olsa, bir ayağı
Mənimkidir.

Qanturalı
Yağı basan, düşman kəsən
Bu igidin
Görüklüsü olduğunu
Duyub bildi,
Bir yandan da özü girdi.
Bir cüt aslan
Qılınc çaldı, kafər qırdı,
Yağı qaçdı, düşman sındı.
Səlcan xatın
Atı ölmüş igidini
At ardına mindirərək
Yola düşdü.
Qanturalı öz-özünə
Düşünərək fikrə daldı:
Qalxıbanı Səlcan xatın
Durduğunda,
Qara yallı qazlıq atın
Mindiyində,

Ər tərkində bəy babamın
Obasına girdiyində
Bizim elin alagözlü
Qız-gəlini bunu görüb
Bildiyində,
Mərd igidlər öyünəndə
Əcəb sən də öyünərsən?!
Zəbun oldun, Qanturalı!
Söyləyərsən görüklümün
At ardında gəlib çıxdım?!
Zəbun oldun, Qanturalı!
Gönlüm getdi, üzün döndü
Öldürəyim bunu! – dedi.

Səlcan xatın igidinin
Fikrin duyub söy söyləmiş,
Görək, dostlar, nə söyləmiş:
– Qoç igidim, bəy igidim!

Buzlamaqla diş dəvə nəz olmaz,
Öyünməklə övrət dönüb ərə olmaz,
Öyünərsə, ərə öyünsün, aslandı,
Öyünməklə övrətlərə böhtandı.

Duvaq altdan qas eləyib sevişdim,
Dadlı-dadlı damaq verib soruşdum,
Bir yadığa baş qoyuban əmişdim,
Qoç igidim, nə tez üzün dolandı?

Dağ başına ari yağan qaram mən,
Dost bağında bir yetişmiş baram mən,
Qadir bilir, igid, sənə yaram mən,
Bəy igidim, nədən könlün bulandı?

Qavat oğlu qavat, nədən
Tez vuruldun, tez usandın?

Bir munisəm, yaram sənə,
Qoç igidim, qıyma mənə!

– Yox, əlbəttə, öldürəyim! –
Deyib durdu Qanturalı.

Səlcan xatın alıb dedi:
– Mərə qavat oğlu qavat,
Mən aşağı qulpdan tutdum,
Sən yuxarı qulpa vardun.
Qavat oğlu, gəl vuruşaq!
Ox ilanmı, qılınclanmı
Vuruşursan?
Atın çatdı bir təpənin
Üstə çıxdı.
Sarağından doxsan oxun
Yerə tökdü.
Təkə iki ox saxladı,
Peykanların qazıb atdı.
Dəmirli ox atmaqlığa
Qıymayıban: – At oxuvu,
İgid! – dedi.
Qanturalı: – Qadınların
Yolu başdır, sən at! – dedi.

Səlcan xatın oxlarının
Birin atdı.
Zərbəsindən mərd igidin
Başındakı qara bitlər
Ayağına varıb yendi.
Sonra qaçıb görüklüsün
Qucaqladı.
Barışdılar, soruşdular.

Qanturalı söy söyləmiş,
Görək, dostlar, nə söyləmiş:

– Arılıqdan yalap-yalap
Yalaplanan incə donlum!
Yeni yağmış, qar üzünə
Qan damlamış al yanaqlım!
Qələmçilər qələm çalıb,
Rəsm etdiyi qara qaşlım!
Qoşa badam sığışmayan
Püstədodaq, dar ağızlım!
Yaraşıklı, dal gərdəndə
Qırx tutamda uzun saçlım!
Bu sözlərlə, bu işlərlə,
Ay qız, səni sınırdım mən.
Bax gör sənək görüklümü
Öldürməyə qıyardım mən?

İgidinin cavabında
Alıb xatın nə söylədi:
– Qalxıbanı öz yerimdən
Durar idim,
Qara yallı qazlıq atım
Minər idim,
Şah babamın obasından
Çıxar idim,
Ceyranları, keyikləri
Qovar idim.
Dartışsaydım bir ox ilan
Neylər idim?
Dəmirsizcə bir ox ilan,
İgid, səni sınırdım mən.
Bax gör səni öldürməyə,
Şah igidim, qıyardım mən?!

İrağından küsü tutub
Yaxınından gülüşdülər.
Gizli-gizli yaxa tutub
Aydın-aşkar iyləşdilər.

Dadlı-dadlı damaq verib
Duzlu-duzlu əmişdilər.
Qara yallı ağ boz atı
Qamçılayıb yügrüşdülər.
Üz çevirib bəy babanın
Obasına irişdilər.

* * *

Qanlı Qoca oğlun gördü,
Şükr qıldı.
Gəlini ilə, oğlu ilə
Yurda gəldi.
Gül-çiçəkli göy çəməndə
Çadır qurdu.
At öldürdü, dəvə kəsdi,
Buğur, aygır, qoç qırdırdı.
Aslan qızla qoç igidin
Teyun tutdu.
Bütün Oğuz bəylərini
Ağırladı.
Altunluca günlüğünü
Uca tikdi.
Aslan qızla mərd oğlana
Gərdək etdi.
Onlar daha
Muradına, məqsuduna
Çatıb yetdi.

Yeddiyə gün, yeddi gecə
Toy tutuldu.
Çağırdılar Dədə Qorqud
Gələr oldu.
Boy boyladı, söy söylədi,
Şadlıq çaldı.
Alp ərənlər, mərd igidlər

Gəldiyindən, keçdiyindən
Söhbət açdı.
Qoçaqların, dönməzlərin
Hünərindən dastan düzdü.
Boy yaratdı, nəğmə qoşdu,
Alqış verdi:

– Xocam Tanrı xatın qıza,
Ər oğlana fürsət versin!
Hünərlicə comərdlərin
Əl-qoluna qüvvət versin!
Mərd çıraqı günü-gündən
İşıqlansın, yanar dursun!
Ər ocağı dünya varkən
Sönməz olsun!
El-obasın ucaldana
Qadir özü dayaq olsun!
Bar gətirən ağacların
Qol-budağı qırılmasın,
Qurumasın!

* * *

Ay dolandı, günlər keçdi,
Karvan qondu, karvan köçdü.
.....
İndi hanı o öydüyüm ərənlər?
Hara getdi “dünya mənim” deyənlər?

* * *

Nələr gedər, nələr qalar,
Nə zor qalar, nə zər qalar.
Gün dolanar, ömür keçər,
Göstərilən hünər qalar.

Nə gecə, nə gündüz qalar,
Nə yaz qalar, nə güz qalar.
Çalış, dünyada ad qazan,
Nə min qalar, ən yüz qalar.

Nə yoxsul, nə qəni qalar,
Nə dağların çəni qalar,
Dəli bülbul, məlul olma,
Gül solarsa, dəni qalar.

Nə ağzının dadı qalar,
Nə dostu, nə yadı qalar,
Yalan dünya vaxt qılmaz,
Mərd igidin adı qalar.

Atlı çapar, tozu qalar,
Karvan keçər, izi qalar.
Hər aşığın dövranı var,
Özü gedər, sözü qalar.

SAZIMIN SÖZÜ

İkinci cild

DƏDƏMİN KİTABI

QARACIQ ÇOBAN

(Qazan xanın evinin yağmalanması)

*Artıq qaranlıqdan söz açsam,
məni qınama, demişlər:
“Aşıq gördüyün söylər”.*

BAŞLANIŞ

Mənim də əlimdən bu gəlir ancaq,

Səni keçmişinlə eləyim tanış,

Başuca yaşamaq istəsən əgər,

Bax gör babaların necə yaşarmış!

Gecədir, aləmə çöküb qaranlıq
Üfüqlər tapdanıb yerə yamanıb.
Hər yan “qu vurursan, qulaq tutulur”,
Fikir də, duyğu da donub, dayanıb.

Ay küsüb, üz qoyub Zöhrəyə sarı,
Günəş yolub töküb zərri¹ saçların.
Zülmət bayraq açıb yerin üzündə,
Dəyişib aləmin qayda-qərarın.

Bir çaqqal da hürmür, qurd da ulamır,
Bayquşlar da başın çəkib qınına.
Ölüm qanad gərək yerin üzünə,
Hər şey şübhələnir var olduğuna.

Kövşəni bürüyən sükut əlindən
Sükut cana doyur, fəryada gəlir,
Darıxıb, hüvkürüb, haray çəkirəm,
Dərələr diskilir, dağlar tərənir:

– Ulduzlu göylərə, aylı göylərə
Quzğun kimi qanad gərək buludlar!

¹ Zərli

Dumanlar içindən, çənlər içindən
Canıxmış bir insan sizi haraylar.

Əhrimənlər duzax qurub yolumda
Qorxuram, qorxuram mən qaranlıqdan!
Dışın şaqqıldadır, bərəldir gözün,
Hər kolun dibindən mənə bir şeytan.

Günəşi salsa da gecə quyuya,
Yenə də göylərdə ulduz var, ay var,
Deyirlər: gecələr yoldan azanlar
Ulduzlara baxıb yolunu tapar.

Çəkilin, çəkilin, çəkilin aman,
Ömrümün göyündən çəkilin bir an!
Qoyun işıq salsın yollarıma ay,
Yolumu soruşum mən ulduzlardan!

Ulduzlar, ulduzlar, aman ulduzlar,
Nədən göz basmayıb parıldaşmırsız?
Hardasız, harada itib-batıbsız?
Niyə sakit-sakit pıçıladaşmırsız?

Yoxsa bataqlığa batıbdı Bəhram,
Keyvanın qüssədən бүkүlүb belі?!
Ülkərin salxımı pүskүndən düşüb,
Zöhrənin sazının qırılıb teli?!

Sanki buludlar da yuxuya batıb,
Bəxtimdən göydə bir şimşək də şaxmaz.
Bostançı baba da baş atıb yatıb
Çaxmağını çalmaz, fanarın yaxmaz.

Ulduzlar uzaqdır, səmələr dərin,
İnsana yerdəndi varsa hər haray.
Yüz belə bağırısam, sıdçasam da mən,
Yolunu dəyişməz günəş, ulduz, ay.

Hələlik bu mənəm, bu da qaranlıq,
Gözlərim bərəlir qara zülmətə.
Başın qaranlığa döyür baxışım,
Bəlkə bir yol açar nuraniyyəyə.

Ancaq hər gecənin dalı gündüzdür,
Hər bir fəlakətin qurtuluşu var!
Həyatın yolları dəre-təpədi,
Hər yenişin işə bir yoxuşu var.

Ürək çox dərdlənir, göz çox yaşarır,
Lakin həyat bütün dərd və qəm deyil,
Bu acı günlərin şirini də var,
Ömür tək toy deyil, tək matəm deyil.

Hər dərдин davasın axtarmaq gerek,
Nə çıxar yıxılıb zarıdamaqdan?!
Tələssiz qolların qüvvəti olmaz,
Yol getməsə çatmaz məqsədə insan!

Səhəri axtaran gecədən qorxmaz,
Alıram əlimə tələş əsasın.
Əgər göydən yerə qətran yağsa da,
Üzüb keçməliyəm zülmət dəryasın.

Ümid hər nə qədər zəif olsa da,
Bütün düşünləri boşaldar, açar.
Ümid bir qığılcım, bir qor olsa da,
Tonqallar yandırar, alovlar saçar.

Yenə bağırıram, haray səsimdən
Dərələr dillənir, dağlar səslənir,
Yer-göy fəryadımdan zinhara gəlir,
Qayalar diksinir, daşlar tərpənir.

Sanki bir işarət göz vurur mənə,
Uzaqda cansız bir işıq parlayır,

Elə bil gecənin ödü yayılır,
Ya da qaranlığın bağı çatlayır.

İşıqdan uzanan zəif şüalar
Bağlanır könlümə qızıl bir saptək,
Məni də özüylə çəkir, aparır,
O bir yumaq kimi səritlənərək.

Qapı-pəncərəsiz bir abidədə
Hansı niyəli əl bir şam yandırmış,
Möhtac bir könülün boş ilticası
Bu sönük ocağı işıqlandırmış?

Burda kim var mənə yol nişan verə?
Bir bərbad binadır, bir qurtarmış şam.
Bu şam çəkir olsa son nəfəslərin,
Mütləq qaranlıqda boğulacağam.

Hisli taxçalarda saxsı pusuzlar
Üstünə qatbaqat toz-torpaq qonub.
Yaxılan şamların isti göz yaşı
Tökülüb hər yanda laybalay donub.

Burda buz bağlayıb dönübdür daşa
Hacətli gözlərin tökdüyü yaşlar;
Bağlı düşünləri açanmasa da,
Mənim gecəmi də işıqlandırar.

Tozlu pusuzları pələ doldurub,
Yandıraram şamın son şölesilə,
Bir anda abidə çıraqbən olur,
Söndüyü şamların güdazəsilə.

İşıq qaranlığı qovur eşiyə,
Görünür bir səkkizbucaqlı bina,
Ünümü qurudur mərmuz bir cəzbə,
Könül məftun olur baxdıqca onə.

Taxçalarda yığım-yığım kar-kağız,
Cilidli-cilidsiz köhnə kitablar,
Basılıb, başına torpaq ələyib
Zamanlardan əsib gələn ruzigar.

Savadsız, yazısız sadə ellərdə
Qədimlərdən qalma bir adət də var,
O hər cür kitaba, hər cür basqıya,
Nədənə, müqəddəs göz ilə baxar.

Onə hörmətlidir hər yazı, hər xətt,
Nə yandırmaq olar, nə atmaq olar.
Şübhəli əllərdən ehtiras – deyə
Qaçırdar məscidə, ocağa qoyar.

Onə görə də bu biğülələrdə
Bəzən doğrudan da abidələr var,
İnsan duyğusunun xəzanələrin
Bu viranələrdən axtarmaq olar.

Gahdan da görürsən bir mücəvirin
Faciə qoparar ziyankar əli,
Anlamaz-anlamaz yer qazar, quylar
Kar-kağız qarışıq bu inciləri.

İçimdə dərin bir axtarış hissi:
– Kitabları axtar! – deyə bağırır,
Elə bil görünməz bir səs, bir nida
Taxçanın içindən məni çağırır.

Kitabları bir-bir açıb baxıram,
Cürbəcür Qurandır ancaq çoxusu,
Bir an nəfəsimi dalı qaytarır,
Qalxan toz-torpağın acı qoxusu...

Bu da meşin cilid qalın bir bayaz,
Deyəsən köhnə bir əlyazmasıdır,

Boz varaqlarına qonan ləkələr
Tək toz-torpaq deyil, zaman pasıdır.

Tüstülü pusuzun dar işığında
Açıram qarşımda köhnə bayazı,
Burnumda kifsəmiş kağızın iyi,
Gözümü oxşayır gözəl bir yazı.

Gözüm dolandıqca varaqlarında
Bayazdan bir qapı açılır mənə,
Qapıda sanki bir at bağlanıbdır,
Məni aparacaq başqa aləmə.

Xəyalım sıçrayır atın belinə,
Baxışlarım cilov, gözlərim yüyən,
Yorturam keçmişin dərinlərinə
Çaparaq çıxıram zaman qeydindən.

Günlər, aylar, illər dalı qayıdır,
Qalxır məzarından ulu babalar,
Qarıcıq analar qolların açır,
Məni qarşılayır ellər, obalar.

Adamı tanıyan yerdə qurd yesin,
Hamısı birbəbir öpür üzümdən.
Uruz pıçıldayır Dəli Dondara,
Bilməm neçəminci nəvəsiyəm mən.

Azərlər yurdunun şen-düzlərində
Alaca seyvanlar yenə qurulur,
Şərəfimə böyük qonaqlıq olur,
Dəvələr kəsilir, qoyun qırılır.

İti şərabların ağzı açılır,
Ocaqlar yaxılır, kabablar bişir.
Hər an yeni dəstə yetişir yoldan,
Ərənlər, xatunlar atlardan düşür.

Əllərdə sürəhi incə gözəllər
Su sonası kimi süzür, sallanır,
Dolub-boşaldıqca zər piyalələr
Yanaqlar güllənir, tutur, allanır.

Ceyran sürüsütək qızlar, gəlinlər
Gülüşür, qaçışır çəmənlər üstə,
Gahdan da toplanıb dövrə qururlar
Əlvən çiçək kimi dəstəbədəstə.

Ərdəmli igidlər, qadın analar,
Kimi söhbət açır, kimi saz çalır,
Kimi at oynadır, kimi ox atır,
Elin şənlik səsi ərşə ucalır.

Görək kimlər gəlir qonaqlığıma:
Əsrin adlı-sanlı qəhrəmanları,
Qarıcıq analar, qoca babalar,
Oğuz soylarının ulu xanları.

Bayındır xan gəlir, Bəy Uruz gəlir,
Qaragünə gəlir, Xan Qazan gəlir,
Qıyan Səlcuq gəlir, Beyərək gəlir,
Dəli Domrul gəlir, Buğac xan gəlir.

Mərifət yolunun aydın çırağı,
Qocalar qocası, ellər atası
Bezən miskinlərin ümid dayağı,
Bütün müşküllərin müşkülgüçası.

Qorqud Dədə gəlir əlində qopuz,
Udumlu əlini arxama çalır:
– Oğul, ellərivə xoş gəldin! – deyir,
Hər tərəfdən alqış səsi ucalır.

Baxıram elimə, babalarımə,
Baxdıqca fəxrimdən başım ucalır.

Öz günüm, taleyim gəlir önümə,
Gözüm ayağıma dikili qalır.

Öpürəm Dədənin cömərd əlini:
– Ata, oğlun himmət diləyir səndən!
Bil ki, ellərimin halı yamandır,
Əsirgəmə xeyir-duavı məndən!

Zamandır bizlərə fələk göz öyib,
Poladüz qılınclar qında paslanıb,
Şahbaz ayğırların peyi kəsilib,
Cidalar öyilib, kəndir ufanıb.

Odalar talanıb, evlər yaxılıb,
Mərd igidlər ölüb, ürək dağlanıb,
Hasarlar alınıb, ordu basılıb,
Dodaqlar tikilib, qollar bağlanıb.

Altunlu ban evlər talana gedib,
Ev yiyəsi gecə küçədə yatır;
Buz baltası kimi cömərd igidlər
Divarlar dibində portağal satır.

Kölgəli ağaclar kökdən quruyub,
Bulaqlar korlanıb, kəhrizlər batıb.
Alıcı quşların qanadı sınıb,
Aslan yatağında tülkülər yatıb!

Obalarda nə toy, nə bayram olur,
Nə qopuz çalınır, nə mərd öyünür.
Nə bir ozan gəlir nəğmə oxuyur,
Nə bedov atların içi döyünür!

Laləli düzlərdə tikan göyərüb,
Nə quzu mələşir, nə ceyran qaçır,
Quşlar da yurdundan küsüb gediblər,
Göydə nə bir durna, nə sona uçar.

Məişət igidə ağır yük olub,
Kimi baş götürür gedir sorgərdan,
Kimi balaların alır dişinə
Qaçır diyarından, doğma yurdundan.

Dov düşüb dırnaqsız namərd əlinə,
Dişi batan yerin ətin qopardır,
Dil açıb dilində danışanların
Çəkir boğazından dilin çıxardır.

Bircə dar günlərin dar axşamında
Xalqın əhvalına şəfəq qan ağlar,
Qəhrəman elivi nə günə salmış
Gör bu qara dövrən, gör bu ruzigar!

Bir ürək aradan iki bölünüb,
Ayaq da qanlıdır, baş da qanlıdır!
Ağ saçlı analar qara geyinib,
Yanaq da qanlıdır, yaş da qanlıdır!

Utanıram sənə “oğlunam” – deyim,
Bilirəm yanında qaradır üzüm.
Dərdin çəkəni mən, eşidəni sən,
Sən dözənməyəndə, mən necə dözüəm?!

Vətənimin şamaması
Doğranıb dilim-dilim.
Tikilib dodağım
Qadaxlanıb dilim.
Hər parçam, hər tikəm
Bir qurd ağzında,
Babamın kəskin qılıncı
Paslanıb, çürüyüb qında.

Naməhrəm qucağında,
Mərd igidlərim darda,
Bu diyarda, o diyarda.

"Azərliyəm" – deyən
 Papağı qılı-qılçıqlı,
 Üz-gözü səngər palçıqlı,
 Dönməz comərdlərim
 Bilmirəm hardadı,
 har.....da...
 Qulaq as, ata!
 Bu dərdli oğluva qulaq as!
 Hansı dərdimi deyim?
 Hansı nişgilimi deyim?
 Sizdən sonra namərdlər
 Doğraq-doğraq
 Doğradı diyarımı,
 Doğradılar İranımı...
 Bir vuruşda
 Özün, oğlun, nəvəsin
 Qurban verdi şəri babam

 Alanmadım qanımlı...
 Bir də ki nankorlar
 Bir quru dilimi də mənim
 Əlimdən aldılar.
 Bir qarış yerimdən də
 Məni bayıra saldılar...
 Haray qopartdım,
 Can atdım,
 Olmadı, olmadı!
 İndi...
 Örüşdə bedov at şiyhəsindən,
 Nər oğul nərəsindən
 Səs-səmir yoxdu.
 Əllərdə qalan anamın
 Hay-haray çəkməkdən
 Çıxdı canı.
 Babəkim, Koroğlum, Şah İsmayılım
 Ha...nı?

Dədə məlul-məlul baxır üzümə,
 Baxışında aydın bir inciklik var,
 Övladın pərişan, natəvan görsə,
 Şübhəsiz, hər ata mükəddər olar.

– Oğul, niyə məndən himmət istərsən?
 Torpaq əsirinin əlində nə var?
 Hər aşiqin beş gün dövranı vardır,
 Hər əsrin özünün bir Qorqudu var.

Kim öz sərvətini qəbrə aparmış?
 Ya hansı atanı gördün dünyada
 Ömründə çalışıb qazandığını
 Buraxıb getməyə axır övlada?!

Mən öz həyatımda hər nə qazandım –
 Ağıldan, kamaldan, elmü-zəkadan –
 Toxum eyləyibən bu yerdə əkdim,
 Sizlərə tapşırdım öldüyüm zaman.

Ancaq hər oğulun özünə qalır
 Ata sərvətindən nə cür barına.
 Bir gündə kül edib göyə sovura,
 Ya da ki, qat-qat da artıra onu.

Biz əgər başuca, igid yaşadığ,
 Namərdə əymədik onu heç zaman.
 Yadelli düşməne təslim olmadıq,
 Qanımız axdısa damarımızdan.

Dördəlli tutmadıq biz bu dünyanı,
 Həyatı – şərəfdə, mərdlikdə bildik,
 Yaşadıq – şərəfli yaşamaq üçün,
 Savaşdıq, vuruşduq, öldürdük, öldük!

Göylərdə yurd saldıq qaranquş kimi,
Qarğa-quzğun olub leşə qonmadıq.
Aslantək cəblərdə yataq eylədik,
Tülkütek gündə min kələk yonmadıq.

Namərdə mərd olduq, həqqə qul olduq,
Yaxşıya – yaxşı olduq, yamana – yaman,
Əlsizləri əzib ayaqlamadıq,
Amansız düşməyə vermədik aman.

Oğula nə gərək dədənin malı,
Əgər oğul olsa, əgər mərd olsa!
Atanın sərvəti hara çatacaq,
Oğul dədəsinə yaman dərd olsa?!

Atanın adını batıran oğul
Atanın yurdunda qalmasa iydirdi.
İgiddə igidlik, namus, ar gərək,
Namussuz oğullar olmasa iydirdi!

Oğul, niyə məndən himmət istərsən?!
Torpaq əsirinin əlində nə var?
Hər aşiqin beş gün dövrəni vardır,
Hər əsrin özünün bir Qorqudu var.

Mən öz zamanəmi yaxşı tanıdım,
Yaxşı yol göstərdim, yaxşı yol getdim,
Elimə ustad bir gəmiçi oldum,
Tufanlardan keçdim, sahilə yetdim.

Sən də öz əsrivi dərinədən tanı,
Göz, dolan, zamanın Qorqudun axtar.
Raket dövrəninə, atom əsrində
Əprimiş Qorquddan sizə nə çıxar?

Hər zaman başuca yaşamaq üçün
O əsrin hünərin öyrənmək gərək!

Ataya güvənmək hünər deyildir,
Dünyada hünərə güvənmək gərək!

Get, qoca Dədədən himmət diləmə!
Himmət verəcəksən, himmətin olsa!
Atavın çırağın yanar saxlarsan,
Şərəfin, hünərin, qeyrətin olsa!

Mənim də əlimdən bu gəlir ancaq,
Səni keçmişinlə eyləyim tanış,
Başuca yaşamaq istəyənsən əgər,
Bax gör babaların necə yaşarmış.

Mən bu dünyalarda gəzişən zaman,
Bilmirəm nə saat yuxum aparır,
Ya mənim könlümü rəyalar alır,
Ya da ki, pusuzun yağı qurtarır.

Bir zaman ayıldım, açdım gözümlü,
İşıq qaranlığı basıb boğurdu,
Gecənin şəlməsi qana batmışdı,
Səhər açılırdı, günəş doğurdu.

Dədəmin əprimiş tozlu kitabın,
Bir abidə kimi qucaqlamışdım.
Gecəmi səhərə çatdırmışdımsa,
Bir vərəqdən artıq oxumamışdım.

*Üşüdüm ha üşüdüm,
Dağdan alma daşdım,
Almacığı aldılar,
Mənə zülüm qıldılar.
Mən zülümdən bezaram...*

Xalq məsəlindən

Xoş illərin birində,
Günlərin bir günündə,
Tüluquşun sevgisi,
Bayındır xan köygisi.
Qaracugun qaplanı,
Meşələrin aslanı,
Xan Uruzun atası
Qalmış igid arxası,
Elin şanı-şövkəti,
Qalın Oğuz dövləti,
Qonur atın yiyəsi,
Ərənlər sərkərdəsi
Ulaş oğlu Xan Qazan
Yerindən durmuş idi,
Doxsan başlı ban evin
Düşərdə qurmuş idi.

Hər yanda ipək-ipək
Xalılar salınmışdı.
Sürəhi düzülmüşdü,
Badyələr qurulmuşdu.
Neçə-neçə xub üzlü,
Xub üzlü, qara gözlü,
Gözəl-göyçək, görüklü,
Saçı dalda hörüklü,
Qabaq səhər, qaş gecə,
Döşlər qaba, bel incə,
Köksü qızıl düyməli,

Qıpıqları sürməli,
Səhərin dan ulduzu,
Yanaqlar al qırmızı,
Xallı, xoylu damağlı
Dili ballı, qaymaqlı,
Sinəsi qoşa narlı,
(Kim görüb sərvə barlı?)

Gecənin yağmış qarı,
Duru sulardan arı,
Dağın yorğun maralı,
Dəli ceyran ədalı,
Şirindil, incidişli,
Gözəl, kəhlik yerişli,
Dodağı pöhrə balı,
Dosta gəl, yada çalı,
Əllər xınadan əlvən,
Baxışı canlar alan,
Səsi Davud nəğməsi,
Nəfəsi gül nəfəsi,
Vüqarlı, yaraşıqlı,
Bəxt ulduzu işıqlı,
Yaz üzlü, göz nemətli,
Gül iyli, bar ləzzətli,
Dadlı-duzlu, məzəli,
Azərbaycan gözəli.
Mey gəzdirir ortada,
Din-iman gedir bada.
Şanlı Oğuz bəyləri,
Ərənləri, ərləri
Sığraq sürür, mey içir,
Günlər şadlıqla keçir.

Ulaş oğlu Xan Qazan,
Xan Qazan, aslan Qazan
Al şərabı qantarır,
Alaca gözü qızarır,
Papaq yenir qaşına,

Nəşə vurur başına,
 Dizin sövkəyir yerə,
 Üzün tutur bəylərə:
 – Ünüm ünləyin, bəylər!
 Sözüüm dinləyin, bəylər!
 Yata-yata yanımız,
 Yançağımız qarıdı.
 Dura-dura belimiz,
 Buxunumuz qurudu.
 Varın ovlağa varaq,
 Keyik yığağ, ov tutaq,
 Elimiz yesin-içsin,
 Günlərimiz xoş keçsin.
 Elin qəhrəman oğlu,
 Səlcuq oğlu, xan oğlu
 Yenilməz adlım sərdar,
 Nər güclü Dəli Dondar
 Razılığın bildirir:
 – Xan Qazan, məsləhətdir!
 Ulu bəylərin başı,
 Xanın igid yoldaşı,
 Uzunqol, qaplanqaynaq,
 Qara nər Qarabudaq
 Səs verir digər yandan:
 – Yaxşıdır, ağam Qazan!

Xanlar bunu deyincə,
 Başqalar səs verincə,
 At ağızlı bəy Aruz,
 Ağsaqqal, əldə qopuz
 İki diz üstə çökür,
 Düşünür, tibir¹ tökür;

– Dayın boyuva qurban,
 Əl saxla, bəyim Qazan!
 Sası dinli düşmanın

Mərzində oturursan,
 Ev-eşiyin, obanın
 Üstə kimi qoyursan?

– Cilov yəhər qaşında,
 Üç yüz igid başında
 Oğlum Uruz atlansın,
 Obam üstə dayansın! –
 Deyə xan verdi fərman,
 Qalxdı, geyindi xoftan.

* * *

Hazırlıqlar başlandı,
 İgidlər silahlandı.
 Qabaqca qonur atı
 Çəkdilər sərdar mindi,
 Təpəl qaşqa aygırı
 Daliyca Dondar mindi.
 Qazanın mərd qardaşı,
 Arxası, silahdaşı,
 Boz aslan Qaragünə
 Qalxdı göy at üstünə.

Yaman gündə, dar gündə
 Çəkən elin qayğısın,
 Dəstursuzca öldürən
 Bayındır xan yağısın.
 Şir oğlu Şir Şəmsəddin
 Mindi ağca bedovun.

Bayburdun hasarından
 Parlayıb, uçub qaçan,
 Dov günü qatı yaydan
 Dolu kimi ox saçan
 Boz aygırlı Beyərək
 Atlandı lay divartək.

¹ Tədbir

Xan Qazan məzah ilan
"Keşiş" – deyə çağırın
Yeyinək silah taxdı,
Duru ayğıra qalxdı.
Saya varsan tükənməz,
Həddü-hesaba gəlməz.
Bütün Oğuz bəyləri,
Alıcılar ləşkəri
Geyindi, yaraqlandı,
Düzüldü, yasaqlandı,
Çıxdılar Ala dağa,
Aslan girdi ovlağa.

* * *

Dəvə kinli düşmənin
Casusu casusladı,
Bu xəbəri Gürcüstan
Məlikinə yolladı.
Yeddi min zətqırıq,
Donunun ardı yırıq,
Başları yarı saçlı,
Sinəsi gülmüş xaçlı
Silahlandı, at mindi,
Yəhər qaşına sindi.
Yönəldi xan evinə,
Çapdı Qazan evinə.

Çaldı-çapdı, taladı,
Oğlunu yaxaladı.
Ağ ələrin bağlatdı,
Qız-gəlinin ağlatdı.
Ağ ban evlər, kömələr,
Qatar-qatar dəvələr,
Şahbaz at tövlə-tövlə,
Hesabsız pul, xəzinə
Talandı, qərət oldu,

Əcəb qiyamət oldu.
Ağsaqqallar, qocalar,
Qarıcıq olan analar,
Körpələr quzu kimin,
Qaza bənzər qız-gəlin,
Şəhərin dan ulduzu
Bayındır xanın qızı,
Ucaboy, qara qaşlı,
Bel nazik, uzun saçlı,
İpək şəddə qaşında,
Qırx incə qız başında,
Oğuzun baş qadını,
Xan Qazanın xatını
Düşməne yesir oldu,
Bənzi saraldı, soldu.

Xanın qarı anasın
Evindən çıxardılar,
Qara dəvə boynuna
Asdılar, apardılar.

Üç yüz igid qırıldı,
Daş üstə qalmadı daş,
Oxlandı, şəhid oldu
Qocaman Sarı Qulmaş.

* * *

Düşməni öyünür, şişir,
Boy boyladır, söyləşir:

– Mərə bəylər, Qazandan
Qəribə acıq çıxdıq.

Birkərə varın-yoxun
Taladıq, evin yıxdıq.

Bizlərə əsir oldu
Halalı, oğlu, qızı.
Qırx igid ilə tutduq
Oğlancığı Uruzu.

Bir yağı yerdən durur,
Ağzın büzür, dən salır:
– Nə deyirsiniz, hələ də
Bir acığımız qalır.

Şöklü Məlik tutulur
Qara qanı qaralır:
– Mərə əclaf, de görüm
Nə acığımız qalır?

Çuğul yağı titrəyir,
Bağır basır, baş əyir:
– Bəylər bəyi Qazanın,
O barışmaz düşmanın

Dəmirqapı Dərbənddə
Qoyunu var minlərcə.
Onları da alsaydıq,
Ulu acıq alardıq.

Şöklü Məlik eşidir,
Tamahlanır, hökm edir:
– Altı yüz atlı getsin,
Qoyunu qarət etsin!

Altı yüz ər atlandı,
Qoyun üstə yollandı.

Qara Çoban, xan Çoban,
Qayğılı aslan Çoban,
Qara dağlar qaplanı,

Xan Qazanın Çobanı
Yatdı vəqə gördü,
Səmrədi uru durdu.
Qoyunları hər yerdən
Ağıllara topladı,
Qapıların bərkidib
Dalısın torpaqladı.
Çağırdı cüt qardaşın,
Yığdı çöllərin daşın.

Üç yerdə daş topladı
Bərkitdi dörd bir yanın,
Açdı əlinə aldı
Ala qollu sapanın.

Toz qalxdı, günəş batdı,
Atlılar göldə çatdı:

– Sürüyə qurd girəndə
Əli çomaqlı Çoban!
Qaranquluq düşəndə
Odlu, çaxmaqlı Çoban!
Pendiri, qatığı bol,
Südlü, qaymaqlı Çoban!
Dartışıb qarpışanda
Dəmir qaynaqlı Çoban!
Mərə Qaracıq Çoban,
Bizə qulaq asgilan!
Qazanın ev-eşiyin
Dağıtdıq, yağmaladıq,
Tövlə-tövlə atların
Biz mindik, biz taladıq.

Xanın axdı ulduzu,
Tutduq oğlu Uruzu,
Çapdıq evin, köməsin,

Bol pulun, xəzinəsin,
Qatar-qatar dəvəsin,
Qarıcıq olan nənəsin.
Bütün dövlətin-məlin,
Qız-gəlinin, halalın
Yesir qıldıq, apardıq,
Qiyamətin qopardıq.
Mərə çoban, hardasan?
Yaxında, uzaqdasan?

Sözümüze qulaq as,
Bizə baş əy, bağır bas!
Bizdən gizlənmə, qorxma,
İrəli gəl, huyuxma!
Sənə Şöklü Məlikdən
Bəylik allıq, bilgilən.

Qara Çoban bağırır,
Sərkərdəni çağırır:
– Ala qarı söyləmə gəl,
Yolsuz yağ, azgın yağ!
İtim ilə bir yalaqdan
Yöndəm içən quzğun yağ!

Altındakı şahbaz atın
Nə öyürsən, mərə yağ?
Ala başlı, kola buyuz
Keçimcə də gəlməz mənə!

Başındakı dəbilqəni
Nə öyürsən mənə, yağ?
Başındakı bu qıllica
Börkümcə də gəlməz mənə!

Altmış tutam köndərini
Öymə mənə, murdar yağ!
Bu qızılıq yeddi qarış
Ağacımca gəlməz mənə!

Qılıncını, qalxanını
Öymə mənə, mərə yağ!
Savaş günü əyri başlı
Çovqanımcə gəlməz mənə!

Belindəki doxsan oxun,
Nə öyürsən, dinsiz yağ?
Qırıq günü ala qollu
Sapanımcə gəlməz mənə!

Yaxınından, uzağından
Bəri gəl, hey yetim yağ!
İgidlərin zərbi-şəstin
Görüb get, hey itim yağ!

* * *

Yağlar at təpdilər,
Hər yandan ox səpdilər,
Ərənlərin qoçağı,
El-obanın dayağı,
Mənim Qara Çobanı,ım,
Yenilməz qəhrəmanım
Əl eylədi sapangə,
Yer-göyü gətirdi tənqə.
Yağının aşısı bişdi,
Kürküne birə düşdü.
İgid Çoban təkine
Nə kimi gərdi sinə.
Qızgın sapan tavladi,
Daşı-daşa dayadı.
Atıldıqca hər daşı
Sındı üç düşməni başı.
Qırdı yağının gözün,
Yerə sərdi üç yüzün.
Lakin tükəndi daşı,
Oxlandı cüt qardaşı.

Aslanım acıqlandı,
İçi od tutdu, yandı.
Dünya gözünə gəlməz.
Keçi bilməz, qoç bilməz,
Qoyur sapana atır,
Düşmən yan-yana yatır.
Qaraldı yerin üzü,
Qorxdı düşmənin gözü:
– Yarımasın bu Çoban!
Yarcımasın bu çoban!
Bir az da dursaq əgər,
Diri qoymaz bir nəfər,
Hamını tökər qırar,
Anamız üzün cırar.
Üz döndərib qaşdılar,
Dağ-təpəni aşdılar.

* * *

Düşmən ara açarkən,
Çobanım çatdı qaşın,
Haqqına tapışırdı
İki şəhid qardaşın.
Mat qaldı öz işindən,
Çaxmaq çaldı, od yaxdı,
Düşmənlərin leşindən
Böyük bir təpə yaptı.
Polad ürəyində kin,
Yandırdı bez köynəyin,
Bağladı yarasına,
Kimse gəlməz yasına.
Dərə xəlvət, ər yalqız,
Eldən iraq, qayğısız
Bir daş üstə çömbəldi,
Ürəyi dərdə gəldi.
Yollara baxdı-baxdı,
Gözlərindən yaş axdı:

Yolun yumulsun, Qazan!
Qapın çırpılsın, Qazan!
Ölübsən, ya dirisən?
Xəbərin yox xəbərdən!

* * *

Sizə mən söyləyincə,
Məgər, dostlar, o gecə
Xan Qazan ayın-şayın
Toxtaq, ağır-arxayın
At oynadıb, ox atıb,
Yorulub düşüb yatıb,
Yuxusunda nə gördü?
Qara vəqiə gördü.
Səmrədi uru durdu,
Qardaşına hey vurdu:

– Ünüm ünlə, qardaşım,
Sözüm dinlə, qardaşım!
Yuxumda gördüm nələr,
Qorxulu vəqiələr.
Qarlıca qara yağmır
Gördüm üstümə yağır.
Gördüm qara qırğılar
Mənim quşumu şığar.
Gördüm ildırım şaxdı,
Ev-eşiyimi yaxdı.
Qaraqılçıq, boz-sarı
Quduzlaşmış qurdları
Evimi dələr gördüm,
Bir daha nələr gördüm:
On barmağım ox gördüm
Biləyimdən yox gördüm.
Tüklərim qarğı kimin,
Tutdu gözümün önün.
Dağılıb ağlım, huşum,

Gəldim sənle qonuşum.
Canım qardaş, halım sor,
Mənim bu yuxumu yor!

– Qara bulud dediyin –
Sənin varın, dövlətin.
Qara yağmır – ləşkərin,
Saç – qayğılı ellərin,
Qalanın Tanrı yorsun,
İnşallah xeyir olsun!

– Ümidim, arxam qardaş,
Ləşkərimə sən ol baş,
Otur yerli-yerində,
Ovumu pozma, mən də
Minirəm qonur ata,
Qan-tərə bata-bata,
Qonur atım – ceyranım,
Qaraquşum, tərlanım
“Dərələrdən yel kimi,
Təpələrdən sel kimi”,
Sərsərə dönər, əsər,
Üç günlük yolu kəsər.
Öylən çatar obama,
Baş çəkərəm odama.
Sağlıq, əsənlik olsa,
Sağlamlıq, şənlik olsa,
Nə durram, nə dincəlləm,
Axşama dönüb gəlləm.
Gəlmədim axşam əgər,
Bilin var yaman xəbər.

Qonuru mamızladı,
Yüyürdü, yol yolladı.
Uca dağlardan aşdı,
Daşqın suların keşdi.
Çapdı yetişdi yurda,
Nə ev gördü, nə oda.

Uçarda quzğun uçar,
Qaçarda tazi qaçar.
Bağrı alışdı, bişdi
Yurduyla xəbərleşdi:

– Ay yurdum, aman yurdum,
Qum qumlamayın yurdum,
Güllü dağların döşü
Sığın keyiklə qonşu,
Yağılar hardan varmış?
Nə yerdən soni dalmış?
Yenə də söy söyləmiş,
Görəlim nələr demiş:

– Ağ ban evim tikilində yurdu qalmış,
Qarı anam olurunda yeri qalmış.
Oğlum Uruz ox atarda budaq qalmış,
Qara mitbax tikilində ocaq qalmış.
Ulu bəylər çaparında meydan qalmış,
Oba köçmüş, yurd-yuva viran qalmış.

Tutuldu salur Qazan,
Gözlərinə doldu qan.
Qara bağrı darıldı,
Yumaq kimi sarıldı.
Könlü təşvişə düşdü,
Qan damarları şişdi.
Köçün izini tapdı,
Heylədi atın çapdı.
Başı lovlu bağrı qan
Gözlərin tutmuş duman,
Mərd əli çıxıb boşa,
Yalvarır dağa-daşa.
Qarşına çıxdı bir su:
– Həq didari görüb bu.
Xəbərleşir su ilan
Nələr soruşur ondan:

– Çingim-çingim qayalardan çıxan su,
Şaqqıldayıb dərələrdən axan su,
Ağır-ağır qayaları xırladan,
Dənizlərdə gəmiləri oynadan,
Şahbaz atlar, boz ayğırlar içən su,
Qızıl dəvə üzərindən keçən su,
Sahilləri ağca qoyun yatağı,
Çəmənləri buğaların otlağı,
Ayışənin, Fatimənin meknəti,
İmam Həsən, İmam Hüseyn həsrəti,
El-obamdan xəbərin var, de mənə!
Qara başım qurban olsun, su, sənə!

Su necə xəbər versin?
Nə söyləsin, nə desin?

Suyu adladı, keşdi,
Gözü bir qurda düşdü:
– Uğurludur qurd üzü,
Uzağı görər gözü,
Xəbərleşim oniyən –
Deyə soruşdu qurddan:
– Günü doğan qaranquluq axşamlar,
Uru duran yağanda kövsənə qar,
Qızıl-qızıl dəvələri buzladan,
Ağca qoyun gördükdə quyruq qapan,
Erkəcin, övəcin, simizin tutan,
Qanlı quyruq üzübən çap-çap udan,
Arxasıyla ağıllar böyrü sökən,
Şahbaz-şahbaz atların ətin tökən,
Qaba səsli köpəkləri hürdürən,
Çaxmaqlıca çobanları yüyürdən,
El-obamdan xəbərin var, de mənə!
Qara başım qurban olsun, qurd, sənə!

Qurd necə xəbər versin?
Nə söyləsin, nə desin?
Qurdu da qoydu keşdi,
Gözü bir itə düşdü:

– Qaranquluq axşamlar haf-haf hürən,
Ağca ayran görəndə çap-çap içən,
Oğruları, xırsızları qaçırdan,
Qorxuduban, hürküdübən, uçurdan,
El-obamdan xəbərin var, de mənə!
İyiliklər edərəm, itim, sənə!

İt hardan xəbər versin?
Nə söyləsin, nə desin?
Xan Çobanın köpəyi,
Tanıyır Qazan bəyi.

Ayaqlarına düşər,
Oynar, sək-sək səkildər.
Qazandan əl götürməz
Vursa da qaçıb getməz.
Dilsiz-ağızsız heyvan,
Can atır bu yol ilan,
Xanı dalıyca çəkə,
Çobana çata bəlkə.
Xanı cinlədir, çovur.
İt qaçır, Qazan qovur,
Hirsindən yana-yana
Gəlir çatır Çobana:

– Qaranqu axşam olanda qayğılı Çoban,
Qara yağmır yağanda sayğılı Çoban,
Sapanlı, dəyənəkli, çaxmaqlı Çoban,
Südü, pendiri bol, qaymaqlı Çoban!

Qazan yenə söyləmiş,
Görəlim nələr demiş:

– Ünüm ünlə, Çobanım!
Sözüm dinlə, Çobanım!
Ev-eşiyim talanıb,
Bağrım od tutub yanıb.
Nə xəbərin var mənə?
Qurbanam, Çoban, sənə!

– Harda ölmüşdün, Qazan?!
Harda itmişdün, Qazan?!

Dünən yox, yarankı gün
Buradan talan keçdi.
Qara dəvə boynunda
Qarıcıq anan keçdi.
Uca boylu halalın,
Bütün qul-qaravaşın
Kafirə yesir getdi
Yanında qırx yoldaşı.

Qırx igidi yanında
Oğlun Uruz yalınçıq
Qul oldu, əsir getdi
Ayaqyalın, başaçıq.

Düşmənlər mindi getdi
Tövlə-tövlə atları,
Yükilə gəldi keçdi
Dəvələrin qatarı.

Xan bu sözdən usandı,
Ürəyi tutdu yandı:

– Ağzın qurusun, Çoban!
Dilin çürüsün, Çoban!
Qadir qəbrivi qazsın,
Alnıva qada yazsın.
Nə deyib, nə söylərsən?!
Çəkin bu pis xəbərdən!
İgid Çoban tutuldu,
Ürəyi dərdə doldu:
– Nə deyirsən, Xan Qazan,
Səndə yoxmudur iman?!
Qarğama məni, bəsdı,
Sözün bağrımı dəldi.
Altı yüz yağdı dəxi
Mənim üstümə gəldi.

Dağtək dayandım, durdum,
Üç yüzün tökdüm, qırdım.
Üç yerdən yaralandım,
Yıxılmadım, dayandım.
Gözünə saldım qada,
Vermədim bir toğlu da.
Büküldü qara başım,
Öldü iki qardaşım.
Usandım, qaldım yalqız,
Təki tənha, qayğısız.
Göyü ucaldı ahım,
Demək, budur günahım?!

Çobanı qəhər tutdu,
Saxlaşdı, hirsini uddu.
Üzündə acı kədər,
Daha söylədi nələr:
– Altındakı qonur atın vergil mənə,
Atmış¹ tutam kəndirini vergil mənə,
Ağ-alaca qalxanını vergil mənə,
Qara polad qılıncını vergil mənə,
Sadaqından səksən oxun vergil mənə,
Ağca tozlu qatı yayın vergil mənə
Düşmənin üstünə yel olum əsim,
Yengidən doğanın öldürüm, kəsım,
Yenimlə alnımın qanını silim,
Gərək olsa sənə yolunda ölüm,
Qadir qoysa, alım evin-əşiyin,
Gecə-gündüz özüm çəkim keşiyin!
Xan Qazan mat-mat baxdı,
Nə dindi, nə söylədi.

Çobanın cavabında
Bir söz dəxi demədi.

Qonuru qamçıladı,
Yolun tutdu, yollandı.

¹ Altmış

Çoban isə Qazanın
Dalısınca tovlandı.

Xan döndü, dalı baxdı:
– Oğul Çoban, sən hara?
– Sən evin üçün, mən də
Qardaş qanı almağa!

Qazan dayandı, qaldı,
Düşündü, fikrə daldı:

– Əgər Çobanla varsam,
Ev-eşiyimi alsam,
Sabah bu mənə bəlkə
Toxunc olacaq yekə.
Bütün Oğuz bəyləri,
Ərənləri, ərleri
Mənə qaxınc qaxacaq,
Söyləyəcəklər ancaq:
“Gər Çoban olmasaydı,
Qazanla varmasaydı.
Düşməne varanmazdı,
Evini alanmazdı”.

Cilovu çəkib durdu
Çobanına hey vurdu:

– Mərə Çoban, mən acam,
Yeməyə varmı nəsnə?
– Bəli, ağam, bir quzu
Bişirmişəm dün gecə.

Aşağı düş atından,
Burda bir az dincələk,
Bu ağacın dibində
Əyləşək, açım yeyək! –

Deyə quzunu Çoban
Çıxartdı dağarcıqdan,

Süfrəsini açarkən,
Qazan yüyürdü birdən
Çobanı yaxaladı,
Bir ağaca bağladı:

– Qulaq as, mərə Çoban,
Qarınığın acmadan,
Gözlərin qaralmadan,
Yuxusunu almadan
Bir ağacı dart qopar,
Çalış canıvi qurtar.
Yoxsa gecəyə qalsan,
Yuxun gəlsə, yuxlasan,
Qurdlar səni dağıdar,
Quru sümüyün qalar! –
Deyə Qazan atlandı,
Yolun çəkdi yollandı.
Uzaqlaşdıqda Qazan,
Nər Çoban, aslan Çoban
Kürək verdi qıyqacı,
Canlı qaba ağacı
Kəl kimi burxdı, dartdı,
Yerli-dibli qopartdı,
Aldı düzəldi yola.
Bəy döndü baxdı dala,
Gördü gəlir Çobanı,
Qaynadı coşdu qanı:

– Mərə, hara gəlirsən?
Bu ağacı neylirsən?

– Sən vuruşub acarsan,
Mən isə bu ağacdən
Orda ocaq yaxaram,
Sənə yemək yaparam.

Bu söz bəyə xoş gəldi,
Atından yerə endi.

Əlin açdı Çobanın,
Əyildi öpdü alnın:
– Qadir qoysa, sağ qalsam,
Ev-eşiyimi alsam,
Sənə bəylik verərəm,
Mir-axur eyləyərim.
Atlandılar yortdular,
Ağ yel kimi getdilər.

* * *

Şöklü Məlik bu taydan
Kefi saz, şən-şadman,
Böyük bir məclis qurub
Yeyib-içib oturub,
Üzün bəylərə tutur,
Ərlənir qatı qusur:
– Bilirsizmi, Qazana,
O barışmaz düşmana
Nə heyif etmək görək?
Xatınını gətirmək,
Məclisdə mey paylasın,
Sığraq versin, oynasın.

Məlikin bu fərmanın
Eşitdi Burla xatın.
Mərd nərin mərd mayası,
Körpə aslan tayası,
Sərt qayalar ceyranı
Oğuzun qızlar xanı,
Gün gözüne qaraldı,
İgid bağı daraldı,
Axıtdı qanlı yaşın,
Çağırdı qırx yoldaşın.
Düşündü, fikir gördü,
Öyrətdi, öyüd verdi:
– Hankınızı tutalar,

Tutuban soruşalar:
– Xatını kimdi bəyin?
Məni nişan verməyin.
Qırxınız qırx tərəfdən
Hamı birdən deyin: – Mən!
Dayanıb durub hamı,
Gəldi şahın adamı
Soruşacaq: – Xatın kimdi?
Huyuxuban diksindi.
Qırx yerdən səs gəldi: – Mən!
Avara qaldı gələ, baxdı, baxdı qəyitdi,
Şahın yanına getdi:
– Yayırdıq hər birindən,
Cavab gəldi qırx yerdən,
Nə qədər əcz eylədik,
Hankısıdır bilmədik.

Şöklü Məlik hirslandı.
Darıldı, qəzəbləndi:

– Varın, Uruzu basın,
Boğun, çəngələ asın,
Doğrayın qiymə-qiymə,
Düzəldin qara qiymə.
Qırx bəy qızına verün,
Göz qoyub, baxın görün,
Hansı yeməsə odur,
Gətirün, bədir-bədir
Sığraq sürsün, oynasın,
Məclisdə mey paylasın!

Burla bunu duyunca,
Süzdü gəldi, yavaşca
Oğlanlığın səslədi,
Nə dedi, nə söylədi:

– Oğul, oğul, vay oğul,
Əmək oldu zay, oğul!

Dünyaya gətirdiyim,
Bəsləyib yetirdiyim,
Evimin yaraşığı,
Gözlərimin işığı,
Yağının felin duydum,
Qutum qurudu, öydüm.
Şöklü şah hökm eyləmiş,
Yalan sözlər söyləmiş,
Buyurmuş, səni, bala,
Anan qurbanın ola,
Qənarəyə assınlar,
Qıymə-qıymə yarsınlar,
Bişirsinlər çıxırtma,
Versinlər mən yazığa.
Yeməyim, tanısınlar
İstəyiri o murdar.
Evin yıxsın atavın,
Başı lovlulu atavın
Namusun ləkələsin,
Başına kül ələsin.
Dilim ağzımdan düşə,
Nə deyirsən bu işə?

Uruz hirsindən əsir,
Dişi dodağın kəsir:

– Ağzın qurusun, ana,
Dilin çürüsün, ana!
Əgər anahıq haqqı
Olmazdı, xalıq haqqı,
İndi sənə neylərdim.
Tutardım boğazından,
O lal olmuş dilini
Çıxarardım ağzından!

Al qanıvı axıdıb
Üzərdim boğazıvı,
Sürterdim qara yerə
O yumulmuş ağzıvı!

Acı ölümün dadın
Dadızdırardım sənə,
Utan, ana, bu sözlər
Nədir, deyirsən mənə?!

Amandı, qadın ana!
Bu işdən sakın, ana!
Yolma qara başıvı,
Axıtma göz yaşını,
Qoy çəngələ aslanım,
Qıymə-qıymə doğranım,
Ətimi bişirsinlər,
Sizə “yeyin!” desinlər,
Qırx bəy qızı bir yesə,
Yegilən dönə-dönə,
Qoy bu alçaq azğınlar
Səni tanımasınlar.

Amandı, ana, gözlə,
Amandı, ana, sakın,
Amandı, qorugilan
Namusun bəy babamın!

Uruz ürəklənərək
Yaşardı qara gözü,
Yanar od kimi pörtüdü
Sıxıntıdan gül üzü.
Namuslu igid oğlun
Sızdı namuslu ana,
Köksündə ana qəlbi
Alışb yana-yana.

Doğransa da ürəyi,
Səs çəkib ağlamadı.
Qızıl qanı axsa da,
Yarasın bağlamadı.

Yoldu boyun-qulağın,
Qarıxdı qırx qızlara,

Dayandı toxtaq-toxtaq
Cigər qan, ürək yara.
Baxıb toxtaq gördükdə
Mərd igid mərd ananı
Fərəhləndi, öyündü,
Duruldu qara qanı:

– Qadın ana, mərd ana,
Sağ olsun ərəb atlar!
Bir ilxıdan bir qulan
Olsa, olmasa nolar?!

Sağ olsun qatar-qatar
Qızıl-qızıl dəvələr,
Qəltəbandan bir köşək
Olsa, olmasa nolar?

Sağ olsun ağca-ağca,
Sürü-sürü qoyunlar!
Sürüdən bir quzucuq
Olsa, olmasa nolar?!

Sən sağ ol, qadın ana,
Əsən olsun bəy babam!
Mənim kimi bir oğul
Nolar olsam, olmasam?!

* * *

Düşmən Uruzu aldı
Ürəkdə qara kinə,
Çəkə-çəkə getirdi
Qənarənin dibinə.

– Mərə namərdlər, aman!
Haqq-tanrıya yox güman,
Mənə möhlət veriniz
Söyləşim bu ağaclan! –

^ ^ ^

Deyə dar ağacıylan
Söyləşir igid oğlan:

– Ağac, ağac, dinlə, qulaq as mənə,
Neçə kəlmə söz gəlibdi sinəmə,
Ancaq ağac, ağac söyləsəm sənə,
Çox da çox öyünüb ərլənmə, ağac!

Mərd igidin mərd olarsa yağısı,
Unutmaz insafı, arı, namısı,
Doğmanın birisi, yadın hamısı,
Kəbənin evinin qapısı ağac!

Namərdin toyudur – igidin yası,
Tökülüb üzünün şərmü-həyası,
Silinməz könlümün qubarı, pası,
Musayi-Kəlimin əsası ağac!

Bir deyil namərdlə mərdin ölçüsü,
Sərvətdi dünyada eybin örtüsü,
Müxənnət nə bilir yaxşını-pisi,
Köpüklü suların körpüsü ağac!

Atəşim ərdir dəmiri, misi,
Min yaddan iyidir qardaşın pisi!
Dərilməmiş qaldı ömrün zəmisı,
Qara dənizlərin gəmisı ağac!

Qarış-qarış gözdüm kəndi, şəhəri,
Mərdi darda gördüm, namərdi cəri,
Alicı quşların qırılıb pəri,
Əli Döldülünün yəhəri ağac!

Batıb axıntılı suların səsi,
Göyə qalxıb məzlumların naləsi,
Zəmanə əyildib nakəsə kəsi,
Əli qılıncının qəbzəsi ağac!

Mərdin evi olub namərd eşiyi,
Aslana yurd olub tülkü deşişi,
Haqsız verilib haqqın keşişi,
Həsənlə Hüseynin beşişi ağac.

Torpaq olsan, namərd dənin bitirmə!
Ziyankarı boya-başa yetirmə!
Barı sən gəl, ağac, haqqı itirmə,
Sənə asılırsam götürmə, ağac!

Götürəcək olsan nolasan, ağac,
Görüm saralasan, solasan, ağac!
Doğranıb qol-budaq olasan, ağac!
Gəl etmə anamı bağı qan, ağac!

Dalıyca yenə demiş,
Görək nələr söyləmiş:

– Köhlən atlar axar sutək axanda
Bedov ayğırına, atıma yazıq!
Mərd atalar gənc oğluna baxanda,
Elimə, südümə, zatıma yazıq!

Qardaşlar, yoldaşlar seyrə varanda
Eşimə, tayıma, tuşuma yazıq!
Şahin quşlar gözəl kəhlik alanda,
Tərlandıma, şahin quşuma yazıq!

İgidlər atlanıb keyik vuranda,
Bəylikdən doymayan özümə yazıq!
Aşıqlar, ozanlar məclis quranda,
Boyuma, sazıma, sözümə yazıq! –

Deyibən aslancığımı
Ürəklənib ağladı,
Sıxıntısı, yağısı
Cigərceyin dağladı.

Bu yerdə Salur Qazan
Gəldi çapar yetişdi,
Dalıyca çatdı Çoban,
Düşmənin aşısı bişdi.

Çobanım yetişincə
Əl eylədi sapangə,
Şöklü qara Məlikin
Nəfəsi düşdü təngə.

Sapan, sapan, nə sapan
Xan Çobanın sapanı.
Mancanıq olmayanda
Daşı yıxar qalanı.

Daş yerisi, ayası,
Bir balağın gönündən,
Eşmə ala qolları
Üç qoyunun yunundan.
Daş atar on batmanda,
Atdığı boşa getməz.
Göydə milçəyi vurur,
Düşə yerdə ot bitməz.

Gecə bayırda qalsa
Qoyunundan, qoçundan,
Qurd belə gəlib yeməz
Sapanın qorxusundan.

Çoban sapan çatlatdı,
Daş atdı, qaya atdı,
Düşməne gün qaraldı,
Yer başına daraldı.

Söyləyir igid Qazan:
– Mərə Qaracıq Çoban,
Gəl anamı istəyək,
Versələr, əlaq gedək,

Qarıcıqdır, yırıqlar,
Ayaq altında qalar.
Sonra da yana-yana
Üzün tutur düşmana:
– Mərə, ay Şöklü Məlik,
Börkünün ucu dəlik!

Altunlu ban evimi
Çapıbsan, sənin olsun!
Pulumu, xəzinəmi
Qapıbsan, sənin olsun!

Bütün əhlim-əyalım
Yesirin olub, olsun!
Uca boylu halalım
Əsirin olub, olsun!

Tutubsan, qulun olsun
Oğlum qırx igidiylə!
İlxı-ılxı atımı
Alıbsan, minik cəylə!

Sürü-sürü qoyunum
Sənin şülənin olsun!
Qatar-qatar dəvəmin
Hamısı sənin olsun!

Bir xahişim var sənə,
Anamı qaytar mənə!
Savaşmadan qəyidim,
Yolumu çəkim gedim.

Eşidibən Şöklü şah
Hırlayır, gülür qah-qah:

– Vermərəm, mərə Qazan,
Rədd ol, sovuş buradan!
Altunlu ban evivi

Gətirmişik, bizimdir!
Puluvu, xəzinəvi
Gətirmişik, bizimdir!
Halalın əsirimidir,
Əyalın yesirimidir!
Qulumdur oğlun Uruz,
Bil ki, satmaram ucuz!
Nə xəyaldasan, Qazan?
Mənə lazımdır anan!
Gör neyləyəyəm ona,
Verrəm keşiş oğluna.
Bir oğlan doğar mənə,
Qırım qoymaram sənə!

Şöklü şah bunu decək,
Eşidir Çoban demək:
– Mərə ağılsız yağı!
Usu yox, dinsiz yağı!
Qarşı yatan bu dağlar
Quruyub, otu bitməz,
Qanlı-qanlı bu çaylar
Quruyub, suyu gəlməz,
Qızıl-qızıl dəvələr
Qarıyıb, köşək verməz,
Ağca-ağca qoyunlar
Qarıyıb, quzu verməz,
Köhlən atlar qarıyıb,
Day verməz, qulun verməz,
Qazanın anası da
Qarıyıb, oğul verməz.
Dölündə gözün varsa,
Qaragöz qızın varsa,
Gətir Qazan bəyə ver,
Dölün tut xeyrini gör!

Çoban decək bu sözü
Tutuldu göyün üzü,
Çatdı Oğuz bəyləri,

Gəldi xanın ləşkəri.
Aslan yetdi, nə yetdi.
Görəlim kimlər yetdi.

Arxalığı xoftanı
Üç buğa dərisindən,
Acığı tutan zaman
Qara daşı gəmirən.

Elin qəmini görən,
Mərd igidlərin başı,
Bıqların dalda hörən,
Qazanın mərd qardaşı.

Qara nə Qaragünə
Gəldi düşmən üstünə:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi, çatdı el, arxan!

Dəmirqapı Dərbəndin
Dəmir qapısının alan,
Atmış tutam kəndirin
Ərlər boynuna salan.

Elin qəhrəman oğlu
Yenilməz adlım sərdar
Səlcuq oğlu, xan oğlu,
Dəli nə Dəli Dondar.

Gəldi, çapar yetişdi,
Vurdu qabağa keşdi:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi, çatdı el, arxan!
Hər yanda adlı-sanlı,
Dəmir ox, dəmir yaylı,
Əynində polad yaraq
Başında dəmir papaq,
Düşməne qan qusduran,

Mərdin qalasın alan,
Qocalar təhsin edən,
Şalvarı al məxmərdən,
Xoşsöhbət, sözlü-sazlı,
Yəhəri ağ qotazlı,
Qarasaç, qarabıqlı,
Qaragünənin oğlu,
Qazanın qızın alan
Qarabudaq pəhləvan:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi, çatdı el, arxan!

Dağlar əsdi, titrəşdi
Dahıca kim yetişdi?

Qaraqaş, qarabıqlı,
Ərənlər sərkərdəsi
Qəflət Qocanın oğlu
Ağ-boz atın yiyəsi.

Bir ləşkərin qarşısın
Tək atlı kəsib duran,
Qırx iki min qoşuna
Təkinə qan qusduran.

Yaman gündə, dar gündə
Çəkən elin qayğısın,
Dəstursuz basıb boğan,
Bayındır xan yağısın.

Əyri qılinc kəskin
Şir oğlu şir Şəmsəddin:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi çatdı el, arxan!

Bayburdun hasarından,
Daşlanıb uçub qaçan,
El-obanın dayağı,

Qazan xanın inağı,
Yeddi qızın ümidi,
Oğuzun qoç igidi,
Kim gəldi, gəlsin görək.
Boz ayğırılı Beyərək:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi çatdı el, arxan!

Saysan, saya salmalı,
Başı ipək çalmalı,
Sultanlardın bac alan,
Bəyləri atdan salan,
Qulaqda altun sırğa,
Qazlıq ayğırı yorğa,
Boyu boylardan uca,
Atası Qazlıq Qoca,
Kim gəldi çatdı görək?!
Qoç oğlu qoç Yeyinək:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi çatdı el, arxan!

Altmış ərəkəc dərisin
Qurasan, kürkü olmaz,
Yeddi övəc dərisin
Gözəsən, börkü olmaz.

Qollar cida boyunca,
Baldır incə, boy uca,
Xan Qazanın dayısı
Atağız Aruz Qoca.

Gəldi çapar yetişdi,
Vurdu qabağa keşdi:
– Qılinc çal, bəyim Qazan,
Gəldi çatdı el, arxan!

Acığı tutan zaman
Bığlarından qan daman,

Səsi aslan nərəsi,
Peyğəmbər əshabəsi,
Bu kimdi gəldi görən?!
Bıqları qanlı Əmən:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi çatdı el, arxan!

Əlli yeddi qalanın
Basıb kilidin alan,
Ağ Məlikin görüklü
Qızın ərliyə alan,
Otuz qələbəyinin
Qızının boynun öpən,
Sunu-Sandal Məlikin
Meydanda qanın tökən.
Alın oğlu Alp Vuran
Çatdı sanki bir aslan:
– Qılinc çal, ağam Qazan,
Gəldi çatdı el, arxan!

Saya varsan tükənməz,
Həddü hesaba gəlməz,
Xan Qazanın ləşkəri,
Bütün Oğuz bəyləri,
Bedov atlar yügrüştü,
Hamı gəldi yetişdi.
Həqqarələr gurladı,
Altun buru burladı.
Qiyamət savaş oldu,
Meydan dolu baş oldu.

Şahbaz-şahbaz atların
Laxladı nalı, düşdü,
Əyri polad qılınclar
Çalındı sovdan düşdü.

Dəli Dondar yəmindən,
Qarabudaq yasardan,

Ağır ləşkər başında
Arada salur Qazan,
Hər yandan at saldılar,
Baş kəsib can aldılar,
Xan Qazan at oynatdı,
Şöklü Məlikə çatdı,
Böyürtdü, atdan saldı,
Baş getdi, bədən qaldı.

Sağ yanda Dəli Dondar
At təpər, qılınc vurur,
Qara Təkura çatdı,
Vurdu, sağ qolun atdı.

Sol yanda Dəli Budaq,
Gürz işlədir taqqa-taq,
Çatdı Buğacığ saha,
Aman vermədi daha.
Endirdi kəlləsinə,
Başa qın oldu sinə.
Xan Budaq qılınc çaldı,
Bayrağı biçdi saldı.
Leş töküldü qalandı,
Dağ-dərə al boyandı.
Düşməni dağıldı, qaşdı,
Quş qırıldı, bərk düşdü.
Mərd igidlər çovmadı,
Qaçanları qovmadı.

Gör qazıb quyladılar
Qırılıb ölənləri,
Qırıb öldürmədilər
Aman diləyənləri.

Qazan qələbə çaldı,
Oğul-uşağın aldı.
Tikdirdi bən evlərin,
Yaylaq xoş, suyu sərin.
Çağırdı xan Çobanı,

O böyük qəhrəmanı,
Taxt verdi, üzük verdi,
At verdi, bəylik verdi.
Dərd-qəmə axır oldu,
Çoban Miraxur oldu.
Başlandı yemə-içmə,
Yeddi gün-yeddi gecə.

Xan bəyləri ucaltdı,
Şal verdi, cübbə verdi,
At verdi, çuxa verdi,
Yurd verdi, ölkə verdi.

Xəzinəsin payladı
Elinə, yoldaşına,
Qırx kölə azad etdi
Oğlu Uruz başına.

Gəldi ellər atası –
Ərənlərin əreni,
Qocaların qocası,
Oğuzun başbiləni –
Qocaman Qorqud Dədə.
Söz qoşdu, boy boyladı,
Könül xoş, qopuz əldə
Saz çaldı, söy söylədi.

* * *

Hardadı, indi hanı
O öydüyün ərənlər?
Hara getdi, necə oldu
“Dünya mənim!” deyənlər?

Ay dolandı, gün keçdi,
Ərləri əcəl aldı,
Qonan karvanlar köçdü,
Bu dünya bizə qaldı.

BƏKİL OĞLU İMRAN

BAŞLANIŞ

Yenə şahpər açıb xəyal tərланım
Yeni üfüqlərin sinəsin yarır,
Şerimlə bağlayıb qanad-qanada,
Bilməm haralardan nələr axtarır.

Yerdə ov başına qəhət oluban,
Gedir Qaf dağından Simurq axtara,
Yox! Özün bilənə dünya qəfəsdır,
Bəlkə də can atır canın qurtara.

Qəfəs nə qədər də geniş olsa, quş
Yenə milələrə gedər sovuşar,
Xəyal heç ölçüyə sığışan deyil,
Hər qaba tökülsə, doldurar, daşar.

Necə canlanmasın, necə daşmasın,
Necə özlüyündən çıxmasın insan?
Necə bu dünyaya gəlib-gedim mən,
Baş çıxardanmayım nə olduğumdan?!

Qarşımda axırı görünməz bir yol,
Baxıram, baxdıqca gözümlə qaralır.
Duyub-düşündükcə, fikrə daldıqca
Fəlsəfə mat qalır, məntiq koralır.

Qəribə bir hala qalıram bəzən,
Kaş ki o halı vəsf edə biləydim,
Olaydı sən də əlindən tutub,
Bir an o aləmə gedə biləydim.

Vəsf etmək o halı mümkün deyil, yox,
Adını mən "heyret" qoyuram ancaq,

Bir də ağıl, məntiq, hikmət naminə
Olanmaz bir "vara" inanmamamaq.

Varlıq! Bəli, müdhiş bir vəqeiyyə,et,
"Əcəb, doğrudan da varıymışam mən?!"
Bu da ki, dünyadır, bəli, dünyadır!"
(Gözlərim kəlləmə çıxır heyretədən).

Olanmaz, olanmaz, yox, bu olanmaz!
("Olanmaz" söyləyirsən, "var"a bir bax!)
Mümkün inanmaya heç nəyə insan,
Necə özlüyünə inanmayacaq?!

Olanmaz, olanmaz, yox, bu olanmaz!
Necə ki, mən varam?! Nə təhər, hardan! –
Deyə həqiqətdən qaçsam da bir an,
Varlığım əl çəkmir, tutur yaxamdan.

Yenə pəndam olmuş boğulmuş sutək
Yığılıram, öz içimə doluram,
Öz yerində qalır bütün suallar,
Özüm öz-özümlə sual oluram:

– Bu nə quruluşdur, mən kiməm, nəyəm?
Bu "mümkün"ə səbəb hansı "imkan"dır?
Deyirlər: "Aləmin yaradanı var",
Olsa, varlığına o da heyrandır.

Bu söz küfr olsa da, həzran olsa da,
Ancaq təfəkkürün baş zirvəsidir.
Hər nədir dünyaca yükün altında,
Əql arabasının nalə səsidir.

Xəyal dənizinə çoxlar cumublar,
Çoxlar təhəyyürə qapılıb, uyub,
Ancaq bu dediyim haləti, anı
Bilməm, kim düşünüb, bilməm, kim duyub?!

Hər şeyi zamanda, məkanda görmək,
Təbii bir adət olub insana,
Artıb yüksəldikcə elmi, zəkası,
Cürbəcür ölçülər tapılıb ona.

Elə də hər zadın, qanunun özün
O öz ölçüsüylə ölçüb həmişə,
Heyrətə, əcəbə qapaldıb onu
Hər nə ölçüsünə düz gəlməyəndə.

Halbuki insanın elə lap özü,
Bütün əcəblərdən əcəbdir, dinməz!
Çünki “varlıq” kimi əsas müəmma
Yəqin heç arşına düz gələ bilməz!

Heç açar bu sirrin xəzinəsinin
Qapısın hələ də açmayıb, açmaz!
Bu günəşdən işıq vəqeiyyətin
İşığı, nədənsə, insana saçmaz.

Uşaqkən anamın dodaqlarından
Dərin mənalı bir söz eşitmişəm:
“Könül bir atdır hər minikdən yeyin”!
Dəfələr bu “at”ı minib getmişəm.

Getmişəm, getmişəm, getmişəm... hara?
Bütün əfsanələr geridə qalıb,
Xəyal qədər xəyal atın sürmüşəm,
Ayağı axsayıb, nalını salıb.

Çatmamışam aydın bir həqiqətə,
Ancaq bir söz desəm, qınama məni;
Bütün varlıqları görüb keçərkən,
Hər yerdə görmüşəm özümü, səni.

Fikirsiz, duyğusuz çox şey görmüşəm,
Bir yox, iki yox, bu dünya-aləmcən,
Lakin heç halətdə fikri, duyğunu
Ayrı görməmişəm fikirləşəndən.

Quru, boş fikir yox, fikirləşəndir,
Bütün varlıqları duyur, anlayır,
Anlanan olmasa, nə anlaşılır?
İş anlayışda yox, anlanandadır.

O deyir ki, yüzü yüz ayə deyə mən
Dünyanı, insanı dana bilmirəm,
Baş verən ən kiçik hadisəni də
Mənasız, səbəbsiz sana bilmirəm.

Yolun çəkib gedən bu qafilənin
“Kamal” adlı yüksək bir məqsədi var,
Bu gedişdə insan həm yolkəsəndir,
Həm qafilədir, həm qafiləsalar.

Şeytan da, mələk də, cin də, peri də
Onun yonduğudur, yaratdığıdır,
Hər nədir, özüdür xeyir də, şər də,
Öz yatırdığıdır, oyatdığıdır.

Ayaqlar qabardır, yollar daşlıdır,
Hər addımda müdhiş bir uçurum var.
Lakin qafiləni çəkir, aparır,
Sönməz bir iştiyaq, dönməz bir ilqar.

Yorğunlar yorulub qaldıqcan çavuş
Yeni yolçulara “gəl gedək” – deyir,
Yiyəsiz qalmayır dəmir çarıqlar, –
Atalar çıxarır, oğullar geyir.

Əgər çıxsa bilsək mücərrədlikdən,
Həyatı həqiqət gözilə görsək,
Ölüm “həyat” – deyə, “yenilik” – deyə,
Bir dəyişikliyə çeviriləcək.

Bir dəyişiklik ki, nəticəsində
Çürük çevrilir cavan qüdrətə,
Qafilə yeni güc, yeni qüvvətlə,
Yolun çəkib gedir əbədiyyətə.

Demək, Xəyyamların əsfələnməsi
Yersiz olmasa da, ancaq yanlışdır,
“Kuzəçi” yeni bir “qədəh” düzəldir,
Dahıca köhnəni “çalır, sındırır”¹

Çətinliklər bizə basqın edirsə,
Silahsız deyildir həyatda insan,
Təbiət tükənməz qüvvələrini
Ona qul yaradıb yaradan zaman.

Ömür burulğanına atılan insan
Sanma əl-qol çalıb axır boğulur,
Bu vuruşmalardan, ziddiyyətlərdən
Yenilik cücərir, kamal doğulur.

Burda ölməz bir söz düşdü yadıma
Sabirdən – o böyük ölməz insandan:
Bu çaxnaşmaları viranlığa sanma,
Çalxanır, ayrılır kərə ayrandan!²

Yenə də şerimin dənizi daşır,
Qoy daşsın, dalgası daha yüksəlsin!
Dağıtsın şeri həzyana çəkən
Sarsaq itkinlərin qargı küməsin.

* * *

Oxucum, sən tanıq ol,
Bəlkə də “belə deyil,
Almıram mən özümə”,

Deyirlər bu sözlərlə
“Başsağlığı verirəm
Mən özüm öz-özümə”.

¹ Ömər Xəyyamın “Camist ke əql afərin” misrası ilə başlanan rübaisinə işarədir (müəllifin qeydi).

² M.Ə.Sabirin “Sanma əzəlcə fələk bizləri viranlığa olur” şerinə işarədir (müəllifin qeydi).

Günlər ömür yolunda
Sim ağacları kimi
Gəlib keçir bərbəbir,

Hamılar görə bilmir
Bu yolun, bu gedişin
Axırı hara gedir.

Bəzən düşkün xəyallar
Zəhləsiz şəbəh kimi
Mənə də qarşı durub,

Sarsıdığı duyğular
Ölüm zıncırovutək
Qulağımda zəng vurub.

Məgər bu həyat nədir?
Görünməz bir məqsədin
Daşlı-torpaqlı yolu?

Yaxud dünya adlanan
Bu “susuz biyabanda”
Bir yarımçıq kuzə su?

Hər “mənasız bir həvəs”
Yandırır içimizi,
İçdirir onu bizə?!

“Həvəs”lərin sayı yox,
Ətəş sönməz, ətəş
Boşalır hər an kuzə?!

Mənə belə gəlir ki,
Bir dustaq məhkum kimi
Dirəyə bağlanmışam.

Əcəlin dələr oxu
Bağrımı yarmaq üçün
Növbətə dayanmışam.

Düşünmüşəm o anı –
Müntəzir məhkumların
İztirabın, dəhşətin.

Görmüşəm boş xəyaldır,
Özüm də anmayıram
Məhkumların halətin.

Qoy tək bir ədəd kimi,
Mücərrədliliyə cuman
Doğruçuluq məhkumlar

Belə düşünsün ancaq.
Məncə ömrün, həyatın
Başqa həqiqəti var.

Qoy hansı itkin səfil
Əfynun kölgəsində
Baş atıb yatır–yatsın.

Öz aynasına baxsın,
Müntəzir əllərilə
Absterə yaratsın.

Mən gördüyüm dünyada
Hər şey aşkar, aydındır,
Günəş var, işıq salır!

İnsanlar məhkum deyil,
Çiçək açır, bar verir,
Həyatından zövq alır!

İnsanlıq var, dostluq var,
Sevgi var, məhəbbət var
Mən gördüyüm dünyada!

Təmtəraqlı bir dastan,
Təntənəli bir aləm,
Əzəmətli bir mənə!

İnsan tək özü deyil,
Keçmişi, gələcəyi,
Eşqi var, məqsədi var!

Quru, boş xəyal deyil
Bu aləm, bu kainat,
Bu qış, bu yay, bu bahar!

İtil, ey düşkün xəyal,
Səfil rüyalarınla!
Dünyamdan çıx, tək dolan!

Get, varlığı, həyatı,
Eşqi, dostu, insanı
Hər nə ki sanırsan, san!

Mən tək özüm deyiləm,
Xalqımın, ellərimin
Nəbzi mən ilə vurur!

Hər qəlbim çırpınarkən
Köksümdə bir ürək yox
Milyon ürək çırpınır!

Mən o kəpənəyəm ki,
Dünyada “Həyat” adlı –
Şöləyə vurulmuşam!

Yansam da, bakım yoxdur,
Əzəldən bu sevdada
Yanmağa doğulmuşam!

İçimdə, ürəyimdə
İnsan idealının
Üfüqsüz dünyası var!

Eşqimin, inamımın
Dalğası dağlar boyda,
Sahilsiz deryası var!

Mən tək özüm deyiləm,
Keçmişdən doğulmuşam,
Məndən doğur gələcək!

Mən tək özüm deyiləm,
Çürüsəm də, ölsəm də
Varlığım ölməyəcək!

Qoyun, sarsaq səfillər
Söyləsin belə deyil,
“Almıram mən özümə”!

Desinlər bu sözlərlə
“Başsağlığı verirəm
Mən özüm öz-özümə”.

* * *

Aşıq, çal sazıvı, aç dastanıvı,
Çaldığın nəğmələr həyat marşıdır!
İnsanın həyatı, yolu vuruşdur,
Vuruşu zülmətə, zülmə qarşıdır!

Həyat tək bu saat, tək bu gün deyil,
Dünəni var imiş, sabahı da var,
Keçən gün bu günü doğduğu kimi,
Bu gün də vaxt ilə sabahı doğar.

Danış, gözüüm aşıq, gözüvə qurban!
Keçmişlərdən danış, dünəndən danış.
Özüvə, sazuva, sözüvə qurban!
El-obadan danış, vətəndən danış!

El-oba sözündə, vətən sözündə,
Yəqin bir ülviyyət, bir həqiqət var,
Boşbeyin adamlar deyilmiş, şeksiz,
Bu yolda baş verib, canın qoyanlar.

Vətəndir həyatın, ömrün hamısı,
Vətənsiz insanın günü hədərdir,
Vətəndir igidin irzi, namısı,
Vətənə yan baxan bir dərbədərdir.

Üfüqsüz göylərdə qanadlansa da,
Dönüb yuvasında daldalanar quş,
Vətənsiz yaşayan səhman tapamaz,
Xarabada yatar uğursuz bayquş.

Danış, dilim aşıq, dilin var olsun,
Ardı kəsilməsin qoy bu dastanın!
Danış, keçənlərin izilə bəlkə
Əlindən yapışaq yol axtaranın!

Danış şirin canın əlində tutub,
Ölüb vətəni yaşadanlardan!
Danış çıraqla kimi özünü yaxıb,
Dünyamıza işıqlıq parlayanlardan!

Elində yaşayır el üçün ölən,
Odur ki, el əziz, vətən əzizdir,
Ölməzdir vətənin əməyin bilən,
Nankor el nə bilir vətən nə bilir!

Fəqət özü üçün yaşayan zəlif
Beş günlük həyatdan göz yuma bilməz!
Özün keçmişindən ayıran səfil
Heç vaxt gələcəkdən pay uma bilməz.

Ancaq eli üçün yaşayanların
Ölüb getmək ilə ömrü qurtarmaz!
Ölümlə həyatda bir bütünlük var,
Gül toxum olmasa, toxum gül olmaz!

* * *

Xanlar xanı Xan Bayındır
Bir gün yerdən durmuş idi,
Ağ ban evin qara yerin
Üzərində qurmuş idi.
Ala seyvan göy üzünə
Ucalıban aşınmışdı.
Min bir yerdə ipək xalça
Döşənmişdi, salınmışdı.
İç Oğuzu, Dış Oğuzu
Qonaqlayıb oturarkən,
Doqquz tümən Gürcüstanın
Xəracını gətirdilər
(Bir gürz, bir at, bir də qılınç).

Bayındır xan bərk pərt oldu
Çağırdılar, Dədəm Qorqud
Gələr oldu.
Şadlıq çaldı:
– Xanım, niyə pərt olursan? –
Deyə sordu.
– Dədə, necə pərt olmayım?
Hər il bolu qızıl-gümüş
Pul gələrdi,
Bəylərimə, ellərimə
Paylayardım, könülləri
Xoş olardı.
İndi bunu kimə verim,
Kimlər qalsın?
Qorqud Dədə:
– Hər üçün ver bir igidə,
Pasdar olsun mərzimizə,
Yurdumuzun, ölkəmizin
Sərhədlərin gözətləsin.
Kimə verim? – deyə yenə
Xanlar xanı soruşarkən,

Qorqud Dədə
Sağa-sola nəzər saldı,
Heç kimsədən səs çıxmadı.
Ancaq adlım igidlərdən
“Bəkil” adlı bir bəy qalxdı.
Dədə üzün ona tutdu:
– Sən dəyərsən?
İgid Bəkil yeri öpdü,
Uru durdu, razı qaldı.
Dədəm Qorqud öz əliylə
Mərd igidə
Qılınç asdı, əmud asdı,
Şahbaz ata mindiribən
Himmət verdi, yola saldı.
İgid Bəkil ellərilən halallaşıb,
Obasını qalxızıban
Köçün çatdı, Bərdə-Gəncə
Diyarına köçdü getdi,
Gürcüstanın sərhədində
Otraq etdi.
Sərhəd üstə ayıq-sayıq
Keşik çəkər,
Hər yandan yad baş qovzasa,
Başın əzər.
İldə bir yol Bayındır xan
Divanına qonaq gələr.

* * *

Yenə bir il xanlar xanı
Bəkil bəyi çağırırdı,
Bəkil gəldi.
Peşkəş çəkdi, ulu xanın
Əlin öpdü.
Xan
Bəkili ağırladı,
Xələt verdi, xərclik verdi,

Üç gün tamam qonaqladı.
Dördüncü gün:
– Üç gün daxi Bəkil xanı
Ov ətilən qonaqlayaq,
Bəylər! – dedi.
Xanlar hamı yaraqlandı,
Silahlandı.
Ov ovlandı, quş quşlandı,
Sığın, keyik ov tutdular,
Çığırtdılar.
Yeyib-içib otururkən
Hər tərəfdən söhbət düşür,
Xanlar şişir.

Kimi özün, atın öyür,
Kimi oxun, yayın öyür.
Bir parası
Kəndirindən, qılıncından
Tərif deyir, içir-yeyir,
Bəylər bəyi Salur Qazan
Nə özün, nə atın öydü,
Nə oxun, nə yayın öydü.
Alp ərənlər hünərindən
Tərif dedi.
Üç yüz altmış comərd igid
Ova varsa,
Sığın, keyik üzərinə
Axın olsa,
Bəkil bəy nə yay götürər,
Nə ox atar,
Nə xəncər, nə qılınc taxar.
Keyiklərin dalısınca
Atın salar.
Buğasının, sığırının
Boğazına çiriş atar,
Çəkər, tutar.
Ariq olsa, qulağını
Cırıb dələr, azad elər.

Simiz olsa, boğazlayıb
Başın kəsər.
Xanlar hər vaxt keyik tutsa,
Qulağında deşik olsa,
Bəkilindir bu ov – deyər
Göndərərler Bəkil bəyə.

Bəkil xanın bu işindən
Söhbət düşdü,
Xan soruşdu:
– Mərə bəylər, iş bu hünər
İgiddəndir, ya atdandır?
Bəylər hamı:
– İgiddəndir!
– Yox!
Atalar demişlər: “At
İşləməsə, ər öyünməz!”
Böyük hünər atındır! –
Deyər Qazan nəzər verdi.
Söz Bəkilə ağır gəldi:
– Alp ərənlər sırasında
Yaxşı bizi quşumuzdan
Zığa basdın – deyər durdu,
Bayındır xan bəxşayışın
Qabağına töküb atdı.
İgidlərin götürübən
Öz evinə varıb getdi,
Yurda yetdi.

Oğlanları qarşı gəldi,
Dindirmədi, konuşmadı,
Ağca üzli xatınıylan
Kəlmə verib danışmadı.

Xatın baxıb söy söylədi,
Yoldaşına nələr dedi:
– Göz açıban görüşdüyüm,
Könül verib sevişdiyim,

Qızıl təxtim, bəy igidim!
Qalxıbanı öz yerindən
Uru durdun,
Başı uca, köksü qaba
Dağlar aşdın.
Axıntılı gur sulardan
Aşib keçdin.
Ağ alınlı Bayındır xan
Görüşünə varıb getdin.
Bəylər ilə yedin-içdin,
İstiqlanlı el-qovumla
Sən görüşdün.
Başın nədən qalmaqdır?

Xan yanından qayıdırsan
Yedəgində Şahbaz ayğır,
Atın hanı?
Mərd arxanda altun işıq,
Cübbə hanı?
Ala gözlü igidlərin
Oxşamazsan, bu nə haldır?

Aslan igid
Xatınına cavab verdi
Nələr dedi:

– Qalxıbanı öz yerimdən
Durar oldum,
Qara yallı qazlıq atı
Bütün mindim,
İriqübbə ala dağı
Dünən aşdım,
Axıntılı gur çaylardan
Gecə keçdim,
Bayındır xan divanına
Çapar yetdim,
Ala gözlü igidlərlə

Yedim-içdim,
İstiqlanlı el-qovumla
Görüş gördüm,
Xanımızın könlü bizdən
Dönmüş gördüm,
Çatın köçü, sası dinli
Gürcüstana köçək! – dedi.
Xatın aydır:
– Bəy igidim,
Mərd ərənlər öz elindən
Üz döndərməz!
Ellərinə asi olan
Həyatından xeyir görməz,
Üzü gülməz!
Pak ürəkdə kədər olsa,
Al-qırmızı şərab açar.
Sən gedəndən qarşı yatan
Qara dağlar ovlanmamış,
Qayalarda ceyran qaçar,
Bir neçə gün ova var get,
Qoy açılsın könlün, igit!

Bəkil gördü xatınının
Ağlı iydir,
İgidlərin atlandırıb
Ova getdi.

Pozğun¹ igid ov ovlarkən
Bir yaralı maral gördü,
Dahısyca atın saldı.
Yay çərişin buğacığın
Boğazına saçıb atdı.

Buğa keyik acıyırdı.
Can dərindən sıçırayıb
Uçurumdan özün atdı.

¹ Əhvalı pozğun

At
Tovunu alanmadan
Dağdan uçdu.
Yıxılıban qaba leşi
Xan Bəkilin ayağının
Üstə düşdü.
Sağ ayağı sınar oldu,
Ala gözü yaşa doldu.
– Ulu oğlum, qardaşım yox –
Deyə bağrın dərd ovxardı.
Biləyinin bezin açdı,
Tərkbəndinin ipin açdı.
Xoştan altdan ayağını
Sarıyaraq
Ovçulardan ayrı-ıraq
Özün atın üstə saldı,
Ordusuna dönüb vardı.

Oğlu İmran qarşı gəldi,
Atasını bənzi qaçıq,
Yar-yoldaşı yanında yox,
Bükük gördü.
Körpə aslan söy söylədi,
Babasına nələr dedi:

– Qalxıbanı öz yerindən
Duran baba,
Qara yallı qazlıq atın
Minən baba,
Üç yüz çapük igidinlə
Bu dağlara ova çıxdın,
Azğın dinli,
Qara donlu kafirlərə
Tuş oldunmu?
Ala gözlü igidlərin
Qırdırıban qovuldunmu?

Ağız-dildən birçə kəlmə
Xəbər mənə,

Qara başım qurban olsun,
Ağam, sənə!

Düşkün igid oğlanının
Cavabında söy söylədi,
Görək Bəkil nələr dedi:

– Oğul, oğul, canım oğul,
Qalxıbanı öz yerimdən
Uru durdum,
Ala dağlar üzərinə
Ova vardım.
Qara donlu kafirlərə
Tuş olmadım,
Ala gözlü igidlərim
Qırdırıban qovulmadım,
İgidlərim əsəndilər,
Canım oğul!

At üstündən götür məni,
Döşəyimə yetir məni,
Üç günədək xoşluğum yox.
Aslanlığın əmliyyində
Aslan olur.
Körpə aslan atasını
At üstündən qırvaladı,
Bir an içrə
Yatağına yetiribən,
Cübbəsinə bürgələyib
Otağının qapasını
Qapaladı.
O tərəfdən Xan Bəkilin
Yoldaşları baxıb gördü
Ov pozulub,
Dağılışıb
Evlərinə qayıtdılar.

Bəkil beş gün divanında
Görünmədi.
Ayağının sındığını
Heç bir kəsə bildirmədi.

Gecələrin birisində
Dərd igidi canıxdırdı.
Yatağında inildəyib
Zarlıq qıldı.

Xatın sordu:
– Bəy igidim,
Qalabalıq çağlarında
Üzərivə yağı gəlsə,
Qayıtmazdın.
Yançağıva dəmirlicə
Ox toxunsa, batıb dəlsə,
Əyilməzdin.
Bir yasdığa baş qoyduğu,
Qoynundakı halalına
Məgər kişi
Öz sirrini deməz olur?!
Söylə mənə, nədir halın?

Düşkün Bəkil:
– Qıçım sınmış, mərd görüklüm.
Ov ovlarkən atdan düşdüm,
Sirrim budur, –
Deyə aydır.

Deyilən söz gizli qalmaz.
Xatın dedi qulluqçuya,
Qulluqçu da qapıcıya.
Otuz iki dişdən çıxan
.
Doldu hər yan.

– Bilirsənmi nələr olmuş?
Bəkil xanın qıçı sınmış, –
Deyə hamı pıçıldadı,
Düşmənlərin casusları
Casusladı.
Gürcüstana çuğul getdi,
Təkur şaha xəbər yetdi.
Təkur aydır:
– Hökmüm budur:
Qalxıbanı yerdən durun,
Xan Bəkili yatar yerdə
Basıb tutun!
Ağ öllərin dalda çatın,
Qafalıca başın kəsin.
Alca qanın yerə tökün,
Elin-günün basıb soyun.
Ordusunu yağmalayın,
Ev-uşağın əsir qılın!

Məgər Təkur məclisində
Casusu var Bəkilin də.
Varıb gəldi,
– Nə yatıbsız, mərə, durun,
Başınıza çarə qılun –
Üstünüzə yağı gəlir.
Deyə xana xəbər verdi.

Düşkün igid
Sağa baxdı, sola baxdı,
Göylər qısnaq, yerlər qatı,
Heç tərəfdən mədəd yoxdu.
Oğlancığın çağıraban,
Söy söylədi, nələr dedi:

– Oğul, oğul, canım oğul!
Aydınlıca göz işığım,
Əl ağacım, qanım oğul,
Sən bax mənim bir işimə,
Nələr gəldi gör başıma.

Bayındır xan məclisindən
Dura gəlib,
Qazlıq atım bütün minib,
Quş quşladım, ov ovladım.

Boynu sinsin, ala aygır
Sürüşübən büdüredı,
Məncıgazi yerə çaldı.
Sağ ayağım burxuluban
Sınar oldu.
Qara-qara bu dağlardan
Xəbər aşdı,
Qanlı-qanlı gur sulardan
Aşıb keçdi,
Azğın dinli düşmənlərim
Xəbər tapdı.
Ala atlı Şöklü Məlik,
Qatı susmuş,
Mən Bəkili yatar yerdə
Tapın, demiş.
Qarğısından ağ ɵllərin
Çatın demiş.
Ordusunu yəğmalayıb
Çapın, demiş,
Ağca üzlü qız-gəlinin
Əsir qılıb tutun, demiş.
Qalxıbanı öz yerindən
Durgil, oğul!
Qara yallı qazlıq atın
Mingil, oğul!
Canım oğul, ɵpüm gözün!
Əyri yatan bu dağlardan,
Daşğın axan gur sulardan
Keçib-gedib,
Ağ alınlı Bayındır xan
Divanına yetir ɵzün.
Ağız-dildən ulu xana
Salam verib,

Qırıq günü ɵndən təpən,
Bəylər bəyi Xan Qazanın
Əlin ɵpüb
Söyləgilən:
– Ağ saqqallı qoca Bəkil
Bükülübən bükük qalmış.
Söyləmiş ki, hələ-həlbət
Özün mənə yetir, əlbət.
Hüdudumuz pozuluban
Ölkəmizə yad soxulur,
Qız-gəlinim düşmənlərə
Əsir olur.
Bəlli bilgil!

İgid oğlan babasını
Dinləyərək söy söylədi.
Baxaq görək quzu aslan
Nə düşünüb, nələr dedi:

– Canım baba, gözüm baba,
Nə söylərsən, nə ağlarsan?
Ürəyimi nə dağlarsan?
Qalxıbanı öz yerimdən
Durmağım yox!
Qara yallı qazlıq ata
Minməyim yox!
İri qübbə ala dağı
İlqayıban aşmağım yox!
Ağ alınlı Bayındır xan
Divanına getməyim yox!
Qazan kimdir? Onun əlin
Öpməyim yox!

Altındakı ala atın
Vergil mənə,
Meydanlarda çapızdırım
Sənin üçün!

Əynindəki bərk əyinli
Dəmir donun vergil mənə,
Yeni yaxa sökdürərəm
Sənin üçün!

Qara polad qılıncıvı
Vergil mənə,
Qafalıca baş kəsərəm
Sənin üçün.

Qarğı dallı, ilan dilli
Süngüvü sən vergil mənə,
Köksüsündən ər sancaram
Sənin üçün!

Ağ yelikli ötgün oxun
Mənə vergil,
Ər bağrından keçirdərəm
Sənin üçün!
Üç yüz atlı ala gözlü
İgidlərin vergil mənə,
Yoldaşlaşıb döyüşərəm,
Vuruşaram sənin üçün!

Qoca Bəkil fərəhlənib:
– Oğul, ölüm ağzın üçün!
Ola mənim çıraqımı
Yandırasan, oğul, məgər,
Dövrənimin keçdiyini
Dost-düşmənlər görməyələr.

Gətiriniz, mərə, mənim
Geyimimi, oğlum geysin!
Al ayğırım çəkin, mənim
Oğlum minsin,
El hürkmədən meydan açsın! –
Deyə qalxıb dəstur verdi.

Nər oğlanı donaltdılar.
Atasının, anasının
Əlin öpüb
Üç yüz atlı arxasında
“Meydan” deyib yola düşdü.

* * *

Ala ayğır yağı igid
Alar isə, ayağını
Yerə vurur,
Toz qoparar.
Düşmən aydır:
– Mərə, bu at Bəkilindir,
Biz qaçıırıq.
Təkur aydır:
– Bir də yaxşı baxın, balam,
Bu gələn ər Bəkil olsa,
Sizdən qabaq mən qaçaram.
Gözətçilər göz qoyuban
Gördülər at Bəkilindir,
Bəkil deyil ancaq gələn.
Qayıdıban gördüklərin
Təkur şaha söylədilər.
Təkur aydır:
– Oğlan xalqı quş ürəkli,
Qorxaq olur.
Üç yüz igid seçilibən
Şaqqıldatma şaqqıldatsın,
Qorxsun qaçsın.
Üç yüz adam şaqqıldatma
Çatladarkən
Sarsaq yağı söy söyləyir,
Nələr deyir:
– Oğlan, oğlan, haramzada,
Altındakı al ayğırı
Ariq oğlan,

Qara poladüz qılıncı
 Gödək oğlan,
 Ağ tozluca qatı yayı
 Sınıq oğlan,
 Belindəki doxsan oxu
 Seyrək oğlan,
 Yanındakı yoldaşları
 Qorxaq oğlan,
 Qaranqulu gözcığazi
 Çöngə oğlan,
 Şöklü Məlik, oğlan, sənə,
 Qatı qusmuş
 Meydandakı o oğlanı
 Tutun! – demiş.
 Ağ əllərin qarğısından
 Çatın! – demiş.
 Görüklücə qara başın
 Kəsin! – demiş.
 Alca qanın yer üzünə
 Tökün! – demiş.
 Ağ saqqallı baban varsa,
 Buzlatma gəl!
 Ağ birçəkli anan varsa,
 Ağlatma gəl!
 “Yovşan dibi bərk olmaz,
 Yalqız igid alp olmaz”!

Qada tutmuş qavat oğlu
 Qavat oğlan,
 Qayıt burdan itil geri!

Körpə İmran
 Yağların cavabında
 Söy söylədi, nələr dedi:

– Hərzə–hərzə mırıldama,
 İtim yağı!
 Altımdakı al ayğırı

Bəyənməzsən?
 Səni görcək oynar qalxar.

 Əynimdəki dəmir donum
 Bəyənməzsən?
 Səni görcək çiynim sıxar.

 Belimdəki qılıncımı
 Bəyənməzsən?
 Səni görcək qının kəsər.

 Əlimdəki qarğı süngüm
 Bəyənməzsən?
 Səni görcək köksün deşib
 Göyə parlar.

 Ağca tozlu qatı yayım
 Bəyənməzsən?
 Səni görüb zar-zar inlər.

 Sadağımdan doxsan oxum
 Bəyənməzsən?
 Səni görüb qabın dələr.

 Yanımdakı igidləri
 Bəyənməzsən?
 Houl versəm, səni dənələr.

 Alp igidə qorxu vermək
 Eyib olur.
 Bəri gəlgil vuruşağım,
 Mərə yağı!
 Yağı aydır:
 – Arsız Oğuz, dəli türkmən,
 İşivə bax!
 Təkur aydır:
 – Varım görüm Bəkil bəyin
 Nəyidir bu?
 – Mərə, oğlan, altındakı

Al ayğırı tanıyıraq,
 Bəkilindir, Bəkil hanı?
 Əynindəki dəmir donun
 Bəkilindir. Bəkil hanı?
 Yanındakı igidlərin
 Bəkilindir, Bəkil hanı?
 Bəkil olsa,
 Axşamadək vuruşardıq.
 Ağca tozlu qatı yaylar
 Dartışardıq.
 Ağ yelikli ötgün oxlar
 Atışardıq.
 Sən Bəkilin nəyimisən?
 Söylə bizə!
 – Mərə yağ, məgər məni
 Bilməzmisən?
 Ağ alınlı Bayındır xan
 Sərkərdəsi,
 Bəylər bəyi Salur Qazan,
 Qarındaşı Qaragünə,
 Dönə bilməz, dölük vuran,
 Dözən oğlu Dəli Rüstəm,
 Ağ boz atlı Bəyərek xan
 Dün atama qonaq gəldi,
 Bu gün bəylər oturan
 İçərlərdi, casus gəldi.
 Atam Bəkil
 Altındakı ağ ayğırın
 Mənə verdi.
 Qara polad qılıncını
 Mənə verdi.
 Qarğı dallı süngüsünü
 Mənə verdi.
 İgidlərin mənə qoşdu.
 Tanımırsan, tanı məni,
 Adım İmran Bəkil oğlu.
 Bəri gəlgil tutuşağım,
 Aslan olur aslan oğlu!

Təkur aydır:
 – Qatlan, mərə Qavat oğlu,
 Sənə hərif mənəm – deyə
 Altı pərli əmudunu
 Ələ aldı.
 Oğlan başa qalxan çəkdi.
 Təkur ağır şeşpərini
 Var güc ilə endirərək
 Yuxarıdan aşağıya
 Qatı vurdu,
 Nər oğlanın qalxanının
 Qübbələrin əzib qırdı,
 Oğlancığı alanmadı.
 İki igid əl qılınca
 Qılıncaşdı.
 Qılıncları doğranıban
 İşdən düşdü.
 Qarğı dallı süngülərə
 Əl eyləyib,
 İki erkək buğa kimi
 Bir-birinə susadılar.
 Süngüləri işdən düşdü.
 At üstündə bir-birinə
 Qıvrışıban dartışdılar.
 Güclü düşmən üstün gəlir,
 Azca qalır körpə İmran
 Zəbun ola.
 Quzu aslan tanrısına
 Sığınıban:
 – Ucalardan uca Tanrı,
 Kimsə bilməz necə Tanrı.
 Ey adəmə tac veribən,
 Şeytanı bir günah ilən
 Lənət edib dərğahından
 Qovan Tanrı!

İbrahimi xam dəriyə
 Çulğayıban od içinə

Atan zaman
Odu gülüş edən Tanrı!
Birliyinə sığınmışam,
Əziz Allah, xocam Tanrı,
Mədəd! – dedi.

– Mərə oğlan, sən bir tək
Yağı aydır:
Tanrın olsa, mənəm ancaq
Yetmiş iki allahım var!

– Məlun yağı, sən bütләrə
Yalvarırsan,
Mən göyləri, aləmləri
Yoxdan vara gətirən bir
Allahıma sığınırım!

Tanrı-taala, Cəbrailə
Hökm eylədi:
– Hey Cəbrail, o quluma
Qırx kişinin gücün verdim.
Allahının mədədilən
İgid oğlan yağısını
Başı üstə qovzayıban
Yerə çaldı.
Alca qanı düdük kimi
Damağından şurulladı.
Şahin kimi
Sinəsinin üstə qonub
Boğazını ələ aldı.
Kafir aydır:
– İgid, aman!
Söylə sən dinin nədir?
Mən də ona iman tapdım,
Sən olduğun dinə girdim.

Qalan kafir bunu görüb,
Hürküb qaçdı.

Axınçılar yağılının
Elin-günün qarət edib,
Qız-gəlinin əsir qıldı.

Qoçaq İmran babasına
Muştuluqçu göndəribən,
Qırımımı aldım, – dedi.

Ağ saqqallı Bəkil qoca
Oğlanına qarşı gəldi,
Boynun qucdı, alnın öpdü.
Gül-çiçəkli ala dağdan
Yaylaq verdi, ölkə verdi.
Qara qıçlı yüngək atdan
İlxı verdi, tövlə verdi.
Ağca üzlü mərd oğlana
Ağ duvaqlı gəlin aldı.
Ağ qoyundan şülən verdi.
Qənimətdən ulu xana
Pəng-yek çıxdı.
Oğlancığın götürübən
Xanlar xanı divanına
Gedər oldu.
Padşahın əlin öpdü.
Xanlar xanı nə oğlana
Qazan oğlu bəy Uruzun
Sağ yanında yer göstərdi,
Cübbə verdi, xələt verdi.

Çağırıldı, Dədəm Qorqud
Gələr oldu, şadlıq çaldı.
Qoç İmranın mərd adına
Dastan düzdü, qoşma qoşdu.
Himmət verdi:
Yerli-yerli qara dağlar
Alçaqlanıb yıxılmasın!
Kölgəlicə ağacların
Qol-budağı qırılmasın!

Daim axan aydın sular
Azalmasın, qurumasın!
Mərd ocağı kor olmasın,
Dünya varkən yanar dursun!

TƏPƏGÖZ

BAŞLANIŞ

Son illərdə
Bir şərqli biliklinin
Söhbətinə qulaq asdım:
– Savadsız bir ailədə
Mən doğulub boy atmışam.
Atam bütün yazılardan
Təkcə kiçik ədədləri
Tanıyardı.
Bir də niyə,
Əyri-üyrü bir xətt ilən
Öz adını cızmalardı.
Tayfamızda ağ-qaradan
Başı çıxan
Bircə mənim anam idi.
O da ancaq düz, ya qələt
Fəqət Quran oxuyardı.

Bütün bizim kəndimizin
Biliklərin toplusaydın,
Neçə beyt şeir, neçə nağıl,
Olduğumuz vilayətin əhvalatı,
Neçə dastan, neçə möcüz,
Neçə-neçə dayaz sözlər,
Neçə böyük şəhr adından
Artıq bir şey toplamazdın.

Bizim kənddə heç bir evə
Kitab-mitab dolanmazdı.
Ancaq bəzən
Yaşlıların danışdığı
Nağıllardan, dastanlardan
Çox maraqlı əfsanələr
Yadımdadır.
Biri budur:
Yer altında bir ölkə var,
Birgözlülər ölkəsidir.

O diyarda sübh olanda
Bizim yerdə günəş batır.
Eləcə də, demək, bizim
Gündüzümüz
Birgözlünün gecəsidir.

Adamcıldır birgözlülər,
Su yerinə qan içərlər.

* * *

Bizim eldən
İlk məktəbə gedən uşaq
Mən olmuşam.
Oxuduğum kitablarda
Bizim axşam o diyarda
Şəhər olan bir torpaqdan
Əcəb sözlər yazılmışdı.
O yerlərin çox da belə
Ehtiramlı, ehtişamlı,
“Təməddünlü” bir ölkələr
Olduğundan söz çox idi.
Birgözlüdən, adamcıldan
Su yerinə qan içəndən
Ad yox idi.

Mən məktəbi bitirmədən
Müharibə başlanmışdı.
Qafilədən bir gün yadlar,
Gündüzləri
Bizim yerdə gecə olan
Adamzadlar,
Çağrılmamış qonaq kimi
Yurdumuza soxuldular.

Gördük iki gözləri var,
Bizə belə dedilər ki,
Ləngi uzun, əsrin boğaz,
Oturarkən ayaqların
Masa üstə dırmaşdıran
Bu deyiaqlar
İnsanlığı, azadlığı
“Qorumaqçın” (!)

Vətəninədən baş götürüb,
Diyar-diyar
Gəzişirlər, dolanırlar.
Sonra bizə
Qaraları, kölələri
“Azad” edən
Mübariz bir “baltaçı”dan
Danışdılar.

Biz inandıq,
Onları çox əziz sandıq.
Evimizdə yer-yurd verdik.
Onlar üçün “bar”lar açdıq.
.....
Yemək verdik, içmək verdik.

Savaş bitdi.
Radiolar, qəzetələr

“İnsaniyyət qalib gəldi” –
Deyə bütün ölkələrə
Çov saldılar.
“Azadlıq”dan, “hürriyyət”dən,
“Bəşəriyyət hüququ”ndan
Sicilləmə-sicilləmə
Söz dedilər.
Əyri durub düz dedilər.

Biz düşündük,
Xub.
İnsanıq,
Burnumuz var,
Ağzımız var,
Danışmağa dilimiz var,
İşləməyə əlimiz var,
Dolanmağa yerimiz var,
Yaşamağa yurdumuz var.
Həvəsləndik.
İstədik ki,
Ata-baba yerimizdə
İş işləyək, əkin əkək.
Özümüzə yuva tikək.
Dağımızı, daşımızı
Sökək, çapaq,
Su çıxaraq, mədən tapaq.
Körpələrə məktəb açaq,
Yazaq, pozaq.

Lakin bizi anmadılar.
Əlimizi,
Ağzımızı,
Dilimizi nişan verdik,
Bizi insan saymadılar.
Acıqlandıq.
Silahlandıq.
“Dəyirmanın suyun sovduq”,
Ölkəmizdən yadı qovduq.

Dünya dedi:
Həq bizlədir.
Öz evinin qibləsini
Yaxşı bilir hər kəs özü.
Həqqin özü – sözün düzü.

* * *

Göy gurladı,
Dolu yağdı.
Yer tərpəndi,
Tufan oldu.
Duman qopdu,
Gün tutuldu,
Ölkəmizə düşmən doldu.

Dünən evdən qovduğumuz,
Basıb, yıxıb boğduğumuz,
Qanıqaçıq,
Baldıraçıq
Ölümçülü baxdıq gördük
Tuman geyib,
Xoftan geyib.
Qara polad ata minib,
At oynadır,
Qılınc vurur.
Qılıncından od yağdırır.
“Dədəm mənə kor deyibən”
Hər gələni vurur salır.
Şüşə-şüşə qanın alır.

Baxdıq, baxdıq, məəttəl qaldıq.
Hər tərəfə nəzər saldıq.
Bu nə sirdir?
Nə övzadır?
Nə aləmdir?
Nə dünyadır?

Düşmən hardan tuman tapdı
Qılınc tapdı, xoftan tapdı?
O yalınçıq,
O ölümçül
Hardan polad ata minir,
Şüşə-şüşə qanı neylir?!
Gəzdik işin hər tərəfin,
Araşdırdıq başın, dibin.
Birdən-birə baxdıq gördük
O yöndəmsiz birgözlünü,
O yolsuzu, o tülünü.
Qərribə bir dükan açıb
Matahını töküb saçıb,
Silah verir, canlar alır,
Bıçaq verir, qanlar alır.
Hər tərəfə atın çapır,
Axtarır bir quduz tapır.
Xoftan verir, yaraq verir,
Qudurduban işə çəkir,
Millətləri şişə çəkir.
Əlsizlərin,
Məzlumların
Canıxdırır, canın alır,
Şüşə-şüşə qanın alır.

* * *

Mən o gündən inandım ki,
Sinələrdən sinələrə,
Atalardan, babalardan
Bizə çatan əfsanələr
Çox da belə yersiz deyil.
Bu sözlərdə dəryalar var,
Dəryalarca mənalar var.

Radiolar hər nə desə,
Kim nə desə, nə söyləsə,

“Kitablarım” hər nə yazsa,
Bu sözlərdən
Kim yol tapsa, kim yol azsa,

Bir daha mən
Tanımışam, tanımışam
Əsrimizin
“Birgözlüsün”
“Təpəgözün”!
Haralarda,
Harda, harda

.
Hər torpaqda, hər diyarda
Tanımışam o qəddarı,
O quduzu, o kaftarı!

Cəlladlara sərdar olub,
Sərvər olub, salar olub
İnsanları boğur, asır,
Millətlərə kəsim kəsir.

Çaştasına min şüşə qan,
Naharına beş yüz insan.
Dış qıcadır, qan-qan deyir,
Qan içdikcə qan istəyir.

* * *

Nə indidən, nə dünəndən,
Bəşəriyyət doğan gündən
Quduzlarla cəngləşmək
Əsrlərdən-əsrlərə
Yaşayışdan ayrılmayan
Ardıcıl bir vəqiədir,
İlk özəldən iş belədir.
Bəşəriyyət ən qədimdən
Bu müqəddəs təlaşını,

Quduzluğa, zülmə qarşı
Dayanmayan savaşını
Əfsanələr biçimində
Quraşdırmış,
Nişan vermiş.

Qaniçənlər, adamcılar
“Birgözlülər” pəncəsindən
Qurtarmağa can atmasın.
Əfsanəvi qəhrəmanlar
Simasında
Yaraşdırmış,
Əks etdirmiş.
“Qorqud Dədə dastanları”
Sırasında
“Təpəgözün əfsanəsi”
Bu ardıcıl təşəbbüsə
Ən gözəl bir nümunədir.

O böylədir:
Bir gün Oğuz oturarkən
Üzərinə yağı gəldi.
Qafil Oğuz gecəliklə
Hürkdü qaçdı,
Yerin-yurdun qoydu köçdü.

“Uruz Qoca” deyirlər bir
İxtiyarın
Oğlancığı düşdü qaldı.
Oğlanı bir aslan tapdı.
Əmişdirdi.
Oğlan boya-başa çatdı,
Yaşa doldu.

İl dolandı, günlər keçdi,
Oğuz yenə
Öz yurduna, öz yerinə
Gəldi düşdü.

Oğuz xanın ilxıçısı
Xəbər gətirdi:

– Xanım, hər gün qamışlıqdan
Qəribə bir insan çıxır,
Sir-sifəti adam kimi.
Aqıl-aqıl
Bir at vurur, qanın sorur.
Uruz aydır:
Bəlkə mənim qaçaqaçada
Düşüb qalan oğlum ola?
Bəylər mindi.
Boz aslanı qaldırdılar,
Oğlancığı peysərləyib
Gətirdilər.

Uruz Qoca oğlun alıb
Evə gəldi, şadlıq qurdu.
El-obanı qonaqladı,
Hamı gəldi yedi-içdi.
Ancaq oğlan
Yerdə-yurdda dayanmadı,
Ana aslan yatağına
Qoydu qaçdı.

Gedib tutub gətirdilər,
Yenə qaçdı.
Bir daha da qaytardılar,
Dayanmadı.
Çağırdılar, Qorqud Dədə
Gələr oldu.
Oğlancığa ögüd verdi:
– Qaçma, oğul!
İnsan üçün heyvanlara
Munis olmaq yaramazdır.

Sən insansan!
İnsanlara qayna-qarış,

İgidlərlə oturub dur!
Yaxşı at min.
Qıyan Səlcuq qardaşındır.
Sənin adın Busat olsun!
Adını mən verdim, yaşın
Tanrı-təala özü versin.

* * *

Uruzun bir çobanı var,
Qonur Qoca, Sarı Çoban
Çağırarlar.

Uzun illər uzağından
Oğuz eli köç eylərkən
Sarı Çoban öndə köçər,
Kimsə ondan qabaq keçməz.

Yaylağına köçür bir gün
Oğuz yenə,
Sarı Çoban gedir öndə.
Yol üstündə “Uzun minar”
Deyilən bir minar vardır.

Minarəyə çatar-çatmaz
Nagəhandan qoyun hürkdü.
Sarı Çoban baxdı gördü
Minarəyə pəri qonub.

Pəriciklər onu görcək
Qanad çalıb pırladılar.

Sarı Çoban
Köynəyini çıxarıban
Pərilərin üstə atdı,
Birin tutdu.
Pəri gözəl, Çoban qızgın.

Tamahlandı,
Pəriciyə əl uzatdı.

Yenə birdən qoyun hürkdü,
Qonur Qoca
Qoyunlara qarşı vardı.
Pəri qızı pırıldayıb:
– Mərə Çoban,
Yengi ildə məndə sənin
Əmanətin olacaqdır,
Gəl algilan.
Amma bil ki, öz elivin
Başına sən qada gətdin¹
Deyə uçdu.

Pəri getdi, Çoban qaldı.
Ayrılıqdan rəngi soldu,
Qara bağırdərdə doldu.

Günlər keçdi, aylar ötdü,
Oğuzların köçüş vaxtı
Yenə yetdi.
Sarı Çoban köç eylərkən
Uzun minar ayağına
Gəldi çatdı.
Gördü ki, bir bağlı yatıb.
Pəri qızı zahir olub:
– Mərə Çoban,
Əmanətin gəl al! – dedi.
Bil ki, ancaq ellərinə
Zaval gətdin.
Bağlılığı Çoban görcək
İbrət aldı.

Geri dönüb əl sapana,
Daşa tutdu.
Daş vurduqca bağlı şişdi,
Çoban qorxub qoyub qaçdı.

Məgər o gün Bayındır xan
Bəylər ilə seyrə varmış,
Uzun minar ayağına
Yetişdilər.
Gördülər bir nəsnə yatıb,
Baş-ayağı anlaşılmır.
Bəylər hamı
Dövrə vurub dayandılar.
Endi bir bəy, təpiylə
Onu təpdi.
Vurduğucan nəsnə şişdi,
Neçə igid daha endi,
Hey təpdilər, hey böyüdü.
Uruz Qoca atdan düşdü.
O da təpdi.
Məhmiz dəydi, bükəcəyi
Dəlib yırtı.
İçindən bir oğlan çıxdı,
Hər bir zadı adam kimi,
Ancaq fəqət bir gözü var.
Heyran qaldı, bəylər, xanlar.

Uruz Qoca
Onu qapıb, Bayındır xan
Qulluğuna gətiribən:
– Görüklü xan, bu oğlanı
Mənə verin, aslan oğlum
Busat ilə böyüdəyim.
Bayındır xan:
– Sənin olsun! – deyə keçdi.
Uruz Qoca Təpəgözü
Götürübən evə vardı.

¹ Gətirdin

Buyurdu bir taya¹ gəldi,
Təpəgözə əmcək verdi.
Bir sorduqda
Südün aldı,
İki sordu, qanın aldı,
Üç sorduqda canın aldı.

Bir çox taya gətirdilər
Hamısını həlak etdi.
“At südüylə bəsləyəlim”
Söylədilər.
Hər övnədə bir qazan süd
Doyurmadı.

Təpəgözü bəslədilər,
Gəzər oldu.
Uşaqlarla oynar oldu.
Uşaqların kimisinin
Qulaqların,
Kimisinin burnun yedi.
Bütün Oğuz əllərindən
Cana gəlib, acizləyib,
Bəy Uruza daxil düşüb
Yalvardılar, ağlaşdılar.

Uruz Qoca neylədisə
Kar kəsmədi
Naçar olub çıxarıban,
Evdən qovdu.
Pəri qızı uçub gəlib,
Oğlanının barmağına
Qərribə bir üzük taxtı:
– Oğul, sənə ox batmasın,
İti qılnc bədənivə
Kar kəsməsin! – deyər getdi.

Birgöz oğul varıb gedib,
Sərt bir dağda məskən edib,
Yollar kəsdi, adam yedi,
Qorxulu bir quldur olub,
Ad çıxardı.
Üzərinə neçə-neçə
Adam getdi,
Ox atdılar, ox batmadı.
Qılnc-qəmər kar etmədi.
Hər gələni tutdu yedi.
Bütün çoban-çoluqları
Basıb-yeyib, Oğuzları
Yeməkləyə əl eylədi.

Bütün Oğuz toplanıban
Üzərinə axın etdi.
Bir ağacı yerli dibli
Qopararaq
Yığınağın üstə atdı,
Atmış adam ağac altı
Həlak oldu.
Qazan xana bir zərb vurdu,
Dünya-ələm nəzərində
Duman oldu.
Qarındaşı Qaragünə
Qarşısında zəbun oldu.

Dözən oğlu Alp Rüstəm
Şəhid oldu.
Düşün Qoca oğlu kimi
Bir pəhləvan
Məğlub olub, həlak oldu.
Aricədən iki qardaş
Şəhid oldu.
Bıgı qanlı Bəyduz Əməm
Qarşısında zəbun oldu.

¹ Dayə.

Dəmir donlu Dəli Meymaq
Məğlub olub, həlak oldu.
Ağ saqqallı Uruz Qoca
Qan qaytardı.
Uruz oğlu Qıyan Səlcuq
Ödün qusdu.

Bütün Oğuz Təpəgözə
Batanmayıb, hürkdü qaçdı,
Dəli quduz önün kəsdi,
Qaytarıban öz yerində
Oturtdurdu.
Qurtulanı Oğuz eli
Yeddi kərə hürkdü qaçdı,
Hamısında qaytarıldı,
Bütünlüklə zəbun oldu.

Çağırıldı, Dədəm Qorqud
Gələr oldu.
Yalvardılar, sıtqadılar.

– Çarə qalıb kəsim kəsək, –
Deyə Qorqud varıb getdi,
Təpəgözə salam verdi:
– Hey Təpəgöz!
Bütün Oğuz əllərində
Zəbun olub,
Bükülübən bükük qalıb,
Ayağının torpağına
Məni salıb,
Sənin üçün kəsim kəsmək
İstəyirlər – deyə durdu.

– Hər günümə altnış adam
Verin! – deyə dəli quduz
Cavab verdi.

– Oğul, bədzat, beləliklə
Çox keçmədən adamları
Tükədersən,
Yeməyivə kimsə qalmaz.
Ancaq sənə iki adam,
Beş yüz qoyun gündə verək.
Dəli quduz:
– Eybi yoxdur, elə olsun,
İki adam daha verin
Mənim üçün yemək yapsın.

Dədəm Qorqud döndü gəldi;
– Yapaqlı ilə Yüklü Qoca
Varsın getsin, Təpəgözə
Aş bişirsin.
Bir də gündə iki adam,
Beş yüz qoyun istəmişdir.

Oğuz buna razı qaldı.
Dörd oğullu birin verdi,
Üçü qaldı.
Üç oğullu birin verdi,
Cütü qaldı.
Cüt oğullu birin verdi,
Biri qaldı.

“Qapıqqan bəy” deyirlər bir
Kişi varmış,
Cüt oğlunun birin vermiş,
Biri qalmış.
Gün dolandı,
Yenə növbət ona çatdı.
Oğlancığının anasına
Xəbər getdi,
Qışqırıban zarlıq qıldı,
Başın yoldu, üzün cırdı.

Uruz oğlu aslan Busat
 Vuruşmaya getmiş idi,
 Bu məhəldə gəldi çıxdı.
 Qarı aydır:
 – Busat gəldi axın gətirdi¹,
 Varıban bir əsir alıb
 Oğlanımı qurtarsanam!
 İgid Busat
 Altunluca günlüyünü
 Tikdiribən oturarkən,
 Xatın işi varid olub
 Göz gəzdirdi, Busat xana
 Salam verdi.
 Gözlərindən qan yaş tökdü:
 – İç Oğuzda, Dış Oğuzda
 Adı bəlli, qatı yallı
 Uruz oğlu Aslan Busat,
 Qoltuğuva sığmaram,
 Mədəd səndən!
 – Nə dilərsən, nə söylərsən?
 Qarı aydır:
 – Zəmanənin anasından
 Uğursuz bir oğul qopdu.
 Oğuz elin kölgəsində
 Qondurmadi.
 Qara poladüz qılınclar
 Bir tükün də kəsənmədi.
 Qarğı cida oynadanlar
 Süngü saçdı, dələnmədi.
 Qatı yaylı ox atanlar
 Ox atdılar, kar kəsmədi.
 Alp ərənlər sərkərdəsi
 Qazan xana zərbə vurdu.
 Qaragünə pəhləvanı

¹ Gətirdi.

Şəhid etdi.
 Bıgı qanlı Beyduz Əmən
 Qarşısında zəbun oldu.
 Ağ saqqallı xan babava
 Qan qusdurdu.
 Qarındaşın Qıyan Səlcuq
 Qabağında ödüən qusdu.
 Bütün Oğuz bəylərinin
 Kimisini zəbun edib,
 Kimisini şəhid etdi.
 Oğuz eli yeddi kərə
 Hürkdü qaçdı,
 Qoymaz oldu.
 Hər gününə
 İki adam, beş yüz qoyun
 Kəsim dedi, kəsdi aldı.
 Yapaqlı bəy, Yüklü qoca
 Getdi, ona əspaz oldu.
 Dörd oğullu birin verdi,
 Üçü qaldı.
 Üç oğullu birin verdi,
 Cütü qaldı.
 Cüt oğlumun birin yemiş,
 Biri qalmış.
 Onu daha istəyirlər,
 Yənə növbət mənə çatmış.
 Canım oğul, mədəd səndən!
 Xan Busatın qara gözü
 Yaşa doldu.
 Qardaş, – deyə, ellər, – deyə
 Söy söyləmiş, nələr demiş:

 – Düzlərdə tikilən otaqlarını
 O zalım yaxdırıb, yaxdırsın, qardaş!
 Şahbaz atlarını sərtövləsindən
 O zalım seçdirib, seçdirsən, qardaş!
 Əsrək dəvələri qatarlarından
 O zalım ayırıb, ayırsın, qardaş!

Sürü-sürü ağca qoyunlarını
O zalım qırdırıb, qırdırsın, qardaş!
Sevib gətirdiyin gəlini səndən
O zalım ayırıb, ayırsın, qardaş!
Ağsaqqal babamı “oğul, vay” – deyə
O zalım buzladıb, buzlatsın, qardaş!
Ağ üzlü qarıcıq xatın anamı
O zalım sızladıb, sızlatsın, qardaş!

Yenə demiş:

– Qaranquluq gözlərimin aydını,
Axıntılı sularımın daşqını,
Qarşı yatan qara dağım yoxuşu,
Sarsılmaz dizimin taqəti qardaş!

Qardaşımı öldən verdim! –
Deyə Busat
Çox ağladı, zarlıq qıldı.
Xatına bir əsir verdi,
– Get, oğlunu qurtar! – dedi.
Xatın qaçıb
Xan Uruza xəbər verdi:
– Nə durubsan, oğlun gəldi.
Uruz Qoca çox sevindi
Bəylər ilə
Oğlanına qarşı gəldi.
Aslan Busat
Atasının ölin öpdü.
Üzləşdilər, ağlaşdılar,
Anasının çadırına
Varıb getdi.
Qarı ana oğlancığın
Qarşıladi.
Çox ağladı,
Alın öpdü, qucaqladı.

Xan Busatın gəlişilə
Bir də elə fərəh gəldi.
Yemək oldu, içmək oldu.

Busat aydır:

– Bəylər, qardaş qanı – deyə
Təpəgözlə hesablaşmaq
İstəyirəm. Nə deyirsiniz?
Qazan burda söy söyləmiş,
Xan Busata nələr demiş:

Nə qara əvrəndən doğdu Təpəgöz,
Ərşi dolandırdım, ala bilmədim.
Qara qaplanlardan qopdu Təpəgöz,
Dağlar dolandırdım, ala bilmədim.
Qoğan aslanlardan oldu Təpəgöz,
Ormanlarda qovdum, sala bilmədim.

Yenə demiş:

Yüz də igid olsan, yüz də mərd olsan,
İnanma çatasan Qazana Busat!
Ağsaqqal babanı, xatın ananı
Sızladıb gətirmə amana, Busat!

Xan Qazanın cavabında

Aslan Busat:

– Gedəm, – deyir, – hətmən gərək!
Uruz Qoca ağlayıban:
– Canım Busat, kərəm eylə,
Ocağımı sönmək etmə!
Oğul, getmə!

Qorxutmalar

Nər aslanı qorxutmadı.

– Ağ saqqallı, əziz baba,
Gedəm gərək! – deyə qalxıb,
Yeləgindən bir tutam ox
Çıxarıban belə taxdı.
Xoftan geydi, qılınç asdı
Qatı yayın ələ aldı.
Atasının, anasının
Əlin öpüb halallaşdı:
– Xoş yaşayıb, əsən qalın! –

Deyə vardı,
Sallaqxana qayasına
Gəlib çıxdı.
Təpəgözü
Arxasını günə verib
Günəvərdə yatmış gördü.
Yayın çəkib birgözlünün
Ürəyinə bir ox vurdu.

Dəmirli ox kar kəsmədi,
Paralandı yerə düşdü.
Bir də vurdu, yenə oxu
Sınıq-sınıq olub düşdü.
Dəli quduz qocaları
Sezib dedi:
– Bu yer məni üşündürdü.

Busat yenə oxun atdı,
Yenə dəyib parçalandı.
Pərəm-pərəm dağlaraq,
Bir parçası Təpəgözün
Qarşısında yerə düşdü.

Quduz şeytan daşlanaraq
Uru durdu.
Busat xana gözü düşcək
Əl çaliban qas-qas güldü:
– Mərə, yenə görünür ki,
Oğuzlardan bizim üçün
Quzu gəlmiş – deyə varıb,
Mərd aslanı qabağına
Qatıb tutdu.
Boğazından sallayaraq
Yatağına gətiribən
Ədügünün bir küncünə
Basıb dürtüdü.
– Hey qocalar!
Bunu mənim

İkindimə bişiriniz,
Yeyim! – deyib yenə uydu.

Dəli Busat xəncərilən
Ayaqqabın yarıb çıxdı:
– Hey qocalar, bunun canı
Nəyindədir?
– Biz bilmirik!
Ancaq bütün bədənində
Əti bircə gözündədir.

Dəli aslan Təpəgözün
Başı üstə gəlib, gördü
Gözü ətir:
– Hey qocalar!
Dəmir şişi
Oda qoyun, qızsın! – dedi.
Şişi oda buraxdılar,
Pullatdılar.
Busat şişi ələ alıb.
Var güc ilə Təpəgözün
Tək gözüne basıb soxdu.
Göz töküldü.
Quduz ələ anqırdı ki,
Dağa-daşa lərzə düşdü.

Busat qaçıb məqqarədə
Qoyunların arasında
Daldalandı.
Dəli şeytan bunu duydu,
Qapı ağzın kəsib durdu.
Paçaların aralayıb:
– Mərə, ağır sürülərin
Başı erkək, çək qoyunu,
Hamı gəlsin bir-bir keçsin!

Qoyun gəlib paçasının
Arasından sovuşarkən

Hamısının baş-gözüne
Əlin çəkər, bir-bir yoxlar.
Yenə haylar:
– Toğlucuqlar tutulacaq.
İqbalım qoç, sən gəl sovuş!
Simiz bir qoç yerdən qalxıb
Silkizərkən dəli Busat
Basıb-tutub boğazladı,
Dərisini çəkdi üzdü.
Baş quyruğun ayırmadı.
Bürünübən
Təpəgözə qarşı vardı.

Kor Təpəgöz əlin çəkdi,
Busat xanın dəri içrə
Olduğunu duyub bildi:

– Hey sığır qoç, mənim həlak
Olacağım yeri söylə,
Necə bildin?
Səni elə bu köhülün
Divarına göpəyim ki,
Bol quyruğun məqqarəni
Yağlandırırsın.

Busat
Qoçun kəlləsini
Təpəgözün əllərinə
Uzadaraq, macal tapıb
Qıçlarının arasından
Sıçırayıb dışra çıxdı.
Dəli quduz boş dərinə
Buynuzlayıb,
Təpəsinə qaldıraraq
Yerə çırpdı:
– Mərə oğlan, qurtardınmı?
Dəli Busat:
– Həq qurtardı.

– Mərə oğlan,
O günbəzi görürsənmi?

Orda mənim xəzinəm var.
Ayıq ol ki, bu qocalar
Aparmasın.
Get möhürlə!
Qafil Busat
Günbəz içrə gedib girdi.
Baxdı gördü
Hər tərəfdə qızıl-gümüş
Təpə kimi kilklənmiş.
Pulu görüb çaşdı huşu,
Şəraiti pak unutdu.
Dəli quduz xəzinənin
Qapısını alıb kəsdi:
– Mərə oğlan,
Yaxşı yerdə düşdün ələ.

Göpəyərim indi elə
Günbəz ilə qat-qarışıq
Yapışdırıram səni yerə.
Busat puldan, xəzanədən
Əl çəkibən, göz örtübən
Ulu haqqa sidqin saldı:
– Comərdlərin mədədkarı,
Qadir Tanrı, mədəd səndən!
Daş divarlar parçalandı,
Yol açıldı yeddi yerdən,
Oğlan çıxdı.

Kor Təpəgöz günbəzə bir
Yumruq atdı, günbəz yatdı.
– Mərə oğlan, qurtardınmı?
– Həq qurtardı.
– Alanmazmış ölüm səni!
O köhülü görürsənmi?
Orda iki qılnc vardır,

Biri qınlı, biri yalın.
 Qınsız qılinc mənı kəsər.
 Dünya mənə oldu əbəs
 Get götür gəl, başımı kəs!
 Busat gəldi asta-asta
 Məqqarəyə, gördü orda
 Zəncirlərdən aslanılmış
 Yalintiyə bir qılinc var.
 Ancaq sakit durub qalmaz,
 Öz-özünə əsib coşar.
 – Daha bunu sınımadan
 Yanaşmaram! – deyər Busat
 Qılincini qarşı verdi,
 An içində dəydi böldü.
 Dolandı bir ağac tapdı,
 Qarşı tutdu, kəsib qırdı.
 Qatı yayın ələ aldı,
 Coşar qılinc aslandığı
 Zəncirlərə bir ox vurdu,
 Qılinc qopdu, yerə düşdü,
 Cumuxuban yerdən qapdı.
 Belindəki qına soxdu.

 – Mərə şeytan, nə haldasan?
 Ölməmişən?
 – Tanrım qoymaz!
 – Mərə, ölüm yoxmuş sənə! –
 Deyər quduz söy söylədi,
 Nələr dedi:
 – Gözüm-gözüm, yalqız gözüm,
 Ala gözüm, ulduz gözüm.
 Sən var ikən mən Oğuza
 Divan tutdum, qan uddurdum.
 Ala gözdən ayrı saldın,
 İgid, mənı.
 Şirin candan ayrı salsın
 Tanrı sənı!
 İgid, mənə dadızdırdın

Göz büküyün.
 Mənı saldın yaman günə
 Qadir görün dadızmasın
 Heç igidə!
 Göz dərdinə tuş olmasın
 Heç kimsənə!
 Yenə demiş:
 – Qalarda, qoparda yerin nə yerdir?
 Söylə, igid, pirin, rəhbərin kimdir?
 Başı üstə uca bayraq tutulan
 Sultanın, sərdarın, sərvərin kimdir?

Qırıq günü qabaqda qılinc vuran,
 Düşməni dağıdıb qıranın kimdir?
 Çadırlardan uca çadırın quran,
 Alplar başında duranın kimdir?

Söylə, igid, kimin oğlusan, kimin?
 Adivı-sanıvı gizlətmə məndən
 Ərənlər yaşılmaz adını ərden,
 Mərə, söylə mənə, hansı eldənsən?
 Busat aydır:
 – Qalarda, qoparda yerim bu diyar,
 Xocam, pirim, rəbbim, həq pərvərdigar,
 Sultanım, sərvərim xan Bayındır xan,
 Bəylərə sərkərdə, xanlara salar.

Çadırlardan uca çadırın quran,
 Qartal quşu kimi düşmən şığıyan
 Qırıqda yağının önündə duran
 Alpımız – ərənlər ərəni Qazan.

Atam Uruz Qoca – qocalar başı,
 Adım Busat, Qıyan Səlcuq qardaşı,
 Südünü əmdiylim anamdır aslan,
 Anasını öymək mənə yaraşı.

– Bircə gözüm qurban sənə
 Bəs qardaşıq, qıyma mənə!

Aslan Busat söy söylədi,
Acıqlanıb nələr dedi:
– Mərə zalım, mərə qavvat!
Ağ saqqallı babamı buzladıbsan,
Ağ birçəkli anamı ağladıbsan,
Qarındaşım Qıyanı öldürübsən,
Ağca üzlü gəlinin dul edibsən.
Ala gözlü igidləri yeyibsən,
Qoyarammı sağ qalasan səni mən?!

Qara poladüz qılınc əsməyincə,
Qafalıca bürklü başın kəsməyincə,
Kürəyivə ölüm lərzi salmayınca,
Qardaşımın qisasını almayınca,
Sanırsanmı buraxaram mən səni?
Olarımı gör diri qoyam mən səni?!

Düşkün quduz canından əl üzərək,
Nələr demiş, nələr söyləmiş görək:

– Qalxıbanı bir gün duram deyirdim,
Əhd-peymanımı qırram deyirdim,
İgidlər qanını sorram deyirdim,
Bir adam ətindən doyam deyirdim.
Kaş Oğuz basqınını görəydim,
Sallaqxana qayasına girəydim,
Ağır mancanaqdan daşlar yağanda,
Başıma bir daş düşəydi, öləydim.

İgid, ala gözədən ayırdın məni,
Tanrı şirin candan ayırsın səni!

Yaman günə saldın, görüm heç igid
Görməsin bəlalı başım görəni!

Yenə də söy söylədi,
Bir daha nələr dedi:
– Ağ saqqallı qocaları

Çox buzlattım,
Ağsaqqallar qarğadılar,
Gözüm, səni.
Ağ birçəkli qarıları
Çox ağlatdım,
Ağbirçəklər qarğadılar,
Gözüm, səni.
Ala gözədən qanlı yaşlar,
Çox axıtdım,
Ala gözlər qarğadılar,
Gözüm, səni.

Al xınalı ağca əllər
Çox yemişdim,
Al xınalar qarğadılar,
Gözüm, səni.

Körpə-körpə igidciklər
Çox yemişdim,
İgidciklər qarğadılar,
Gözüm, səni.

Belə ki, mən çəkər oldum
Göz büküyün,
Qadir görüm heç igidə
Göstərməsin!

Aslan Busat buğra kimi
Təpəgözü
İki dizi
Üzərinə çökdürübən,
Kor quduzun öz qılıncın
Ələ aldı, boynun vurdu.
Kəlləsinə yay çərişi
Keçiribən,
Ürəyi şən
Sürütləyə-sürütləyə
Məqqarənin qapısına

Çəkdi saldı.
Qardaşının qanın aldı.
– Hey... qocalar,
El-obaya muştuluğa
Gedin! – dedi.

Nər qocalar, ağ boz atlar
Mindi çapdı,
Bütün Oğuz don içində
Xəbər tapdı.
At ağızlı Uruz Qoca
Çapar gəldi,

Xan Busatın anasına
Sevinc verdi:
– Muştuluq ver!
Aslan oğlun
Təpəgözü kəsdi, – dedi.

Xanlar, bəylər, bütün ellər
Pər açdılar,
Atlandılar, sallaqxana
Qayasına dırmaşdılar.

Təpəgözün kəlləsini
Ortalığa gətirdilər.
Dərdi, qəmi bitirdilər.

Dədəm Qorqud gələr oldu,
Şadlıq çaldı.
Alp ərənlər, mərd igidlər
Gəldiyindən, getdiyindən
Söhbət açdı.
Ürəklərdən kədər qaçdı.
Söy söylədi, boy boyladı.
Xan Busatın mərd adına
Dastan qoşdu,
Himmət verdi, alqış verdi:

– Qara dağlar
Yetdiyində aşd versin!
Daşqın sular
Keçdiyində keçid versin!

Qoçaqlıqla qardaşının
Qanın aldın,
El-obanı zəbunluqdan
Sən qurtardın.

Ulu Tanrı dost oluban
Mərd igidə mədəd versin!

*Qoy dastanımın qurtarışı da
başlanışı kimi bir xalq məsəli olsun:*

...İskəndər bədəl-bədəl,
Bədəli öldürdülər,
Ağbanı geydirdilər,
Xan evinin bıçaqları,
Ağbanın saçları,
...Vurdum sandıq söküldü,
İnci, mərcan töküldü,
İnci, mərcan, filfili,
Gəl oxu bizim dili!
Bizim dil Urmu dili.
Urmudan gələn atlar,
Ağzında yüyən çatlar...

Abster – abstrakt, mücərrəd
Ağ ayıl – ağ qoyun ağılı
Ala seyvan – rəngli çadır
Amənnə – iman gətirdik
Asma – plakat
Bak – qorxu
Bayan – piyada
Bəqa – davam, daimi
Boya almaq – başa toplamaq
Caddə – geniş yol, şose yolu
Cəb – sıldırım qaya
Cəvar – kənar, ətraf, yan-yörə
Cilaz, cilazi – şücaətli, məğlubedil-məz, ucaboylu
Cızlıq – kabablıq
Cövşən – zireh, dəmir geyim
Çıxa gəlmək – gizli gəlmək
Çömçə – saz
Çöngə – çöp
Daraşlıq – qarmaqarışıqlıq, darısqallıq
Dildadə – mətndə: sevgili
Dolbənd – çalma
Donaltmaq – geyindirmək
Dölək – ağac
Dövaşləmək – döyəcləmək, döymək
Duzax – at qılından olan quş tələsi
Ehsan – hiss, hissiyyat
Enqar – fikirləş
Ədük – çəkmə
Ənik – şir, canavar balası
Ərdəmli – hünərli
Əsən – salamat
Əsrük – məst, sərxoş
Əvrən – qəhrəman
Əzim – böyük, özəmətli
Fələq – şəfəq

Gilas – qədər
Gölməş – gölməçə
Gülmüş – gümüş
Günlük – çadır
Halal – arvad, qadın
Hirman – məhrumiyyət
Hu – Allah
İbham – üstüörtülü
İltica – müdafiyyə qalxma
İsmişəb – gecə parolu
İyi (yey, yek) – yaxşı
Keyik – ceyran
Kəlbəcik – küçük
Kəndi – öz
Kəsim – bac, xərəc, vergi
Köykü – kürəkən
Qaba – möhkəm, hündür
Qafalica – qəfildən
Qantarmaq – qondarmaq, başa çəkmək
Qavat – əbləh, dəyyus
Qaynaq – pəncə, əlaqə
Qəni – varlı
Qıpqı – göz qapağı
Qırım – mübariz
Məbhut – mat-məəttəl
Mərə – ədə
Mərmuz – rəmzli, şübhəli
Mücavir – qonşu
Övəc – üçyaşar dəvə
Öylən – günorta
Pakibaz – sədaqətli
Pasdar – keşikçi
Peyvəst – peyvənd, calaq
Poladüz – xalis polad
Pusuz – neft lampası
Sadaq – ox qabı

<i>Samansızlıq</i> – sonsuzluq	<i>Şürtə</i> – göyertə
<i>Sası</i> – qovuxmuş	<i>Tanıq</i> – şahid
<i>Seyvan</i> – kölgəlik	<i>Tat</i> – dam
<i>Səddəqna</i> – təsdiq etdik	<i>Təfərrüc</i> – seyrdən könlü açılmaq
<i>Səhibən</i> – tələsik	<i>Təkur</i> – əmir
<i>Səmirəmək</i> – haldan-hala düşmək, hallanmaq	<i>Toğan</i> – şahin
<i>Səttar</i> – eybləri örtən, günahdan keçən	<i>Toylamaq</i> – qonaq eləmək
<i>Sığraq</i> – eyş-işrət	<i>Tüluqş</i> – simurq quşu
<i>Simiz</i> – kök	<i>Uçaq</i> – uçuş yeri
<i>Söy</i> – mənzum ifadə, şeir	<i>Udum</i> – bərəkət
<i>Sunmaq</i> – tökmək	<i>Ufanmaq</i> – qırılmaq, bitmək
<i>Suzmani</i> – qaraçı (rəqqasə)	<i>Uğraşmaq</i> – sataşmaq
<i>Sürur</i> – şadlıq	<i>Yalab-yalab</i> – parlaq
<i>Şaxlov</i> – günün qızmar çağı	<i>Yavuz</i> – acıqlı
<i>Şəbəh</i> – qaranlıq, kabus	<i>Yelək</i> – kənar
<i>Şəhab</i> – meteor	<i>Yemn</i> – xoşbəxtlik, uğur
<i>Şəlmə</i> – çalma, örtük	<i>Yengi</i> – qolçaq
<i>Şəşəə</i> – şüa	<i>Yəxni</i> – qovurma
<i>Şiyhə</i> – kişnəmə	<i>Yüklət</i> – yük heyvanı
<i>Şülən</i> – ziyafət üçün kəsilən qoyun	<i>Yüklü</i> – hamilə
	<i>Zəxmə</i> – mizrabla vurulan zərbə
	<i>Zərnigar</i> – qızılla bəzənmiş

MÜNDƏRİCAT

<i>Ön söz</i>	4
---------------------	---

ŞEİRLƏR

<i>Şallaq</i>	17
<i>Səbir daşı</i>	19
<i>Qurbanımı qəbul et, Araz</i>	25
<i>Fədailər marşı</i>	26
<i>Kükürd kibritlə hər axşamüstü</i>	26
<i>Yasaq</i>	28

MƏNZUM MƏKTUBLAR

<i>Hörmətli ustad böyük Şəhriyara</i>	31
<i>İkinci ərmeğan</i>	37
<i>Üçüncü ərmeğan</i>	44
<i>Qardaşım Əlağa Kürçaylıya</i>	56
<i>Elimin dayağı, yurdumun fəxri</i>	59
<i>Elçi göyərçinim Rüstəm müəllimə</i>	61
<i>Səhənddən Həməzət oğluna</i>	65

SAZIMIN SÖZÜ

Birinci cild

Sazımın sözü

<i>Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul</i>	71
<i>Dirsə xan oğlu Buğac</i>	95
<i>Qanlı Qoca oğlu Qanturalı</i>	127

İkinci cild

Dədəmin kitabı

<i>Qaracığ Çoban</i>	167
<i>Bəkil oğlu İmran</i>	216
<i>Təpəgöz</i>	246
<i>Lüğət</i>	277

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Aslan Almasov</i>
Korrektorlar:	<i>Sədaqət Əhmədova</i> <i>Elsevər Muradov</i>
Rəsmlərin müəllifi:	<i>R.Heydərzadə</i>

Yığılmağa verilmişdir 18.06.2006. Çapa imzalanmışdır 12.09.2006.

Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 17,5. Ofset çap üsulu.

Tirajı 25000. Sifariş 153.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.